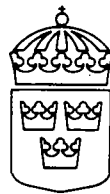

Regeringens skrivelse 1994/95:1

Finska språkets ställning i Sverige

Skr.
1994/95:1

Regeringen överlämnar denna skrivelse till riksdagen.

Stockholm den 8 september 1994

Carl Bildt

Per Unckel
(Utbildningsdepartementet)

Skrivelsens huvudsakliga innehåll

I skrivelsen lämnar regeringen en redogörelse för regeringens bedömning och ställningstaganden i fråga om det finska språkets ställning i Sverige. Vidare redovisas de olika anordningar som finns främst inom utbildnings- och kulturområdet vars syfte är att stödja det finska språket och den sverigefinska kulturens fortlevnad och utveckling i Sverige. Regeringens ställningstagande innebär att det finska språkets särställning i det svenska samhället slås fast. Regeringen anser att denna särställning bör beaktas på olika nivåer och områden i det svenska samhället.

Innehållsförteckning

Skr. 1994/95:1

1	Inledning	3
2	Allmänna utgångspunkter	3
3	Regeringens ställningstagande	4
Bilaga 1	Finska i Sverige – ett inhemskt språk rapport av Arbetsgruppen för stärkande av det finska språkets ställning (Ds 1994:97)	8
	Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 8 september 1994	88

Den 13 maj 1993 gav regeringen statsrådet Unckel i uppdrag att utse en arbetsgrupp för stärkande av det finska språkets ställning i Sverige. Bakgrunden till uppdraget var behovet att tydligare klargöra det finska språkets särställning i Sverige.

Den 29 juli 1994 överlämnade arbetsgruppen sin rapport *Finska i Sverige – ett inhemskt språk* (Ds 1994:97). I rapporten redovisas översiktligt det finska språkets historia i Sverige. Vidare redogörs för olika anordningar som finns främst inom utbildnings- och kulturområdet och vars syfte är att stödja det finska språket och den sverigefinska kulturens fortlevnad och utveckling i Sverige. Därutöver lämnar arbetsgruppen ett antal förslag i syfte att stärka det finska språkets ställning. Rapporten bifogas i sin helhet som bilaga till denna skrivelse.

Enligt direktiven (dir. 1993:1) till Invandrar- och flyktingkommittén skall kommittén behandla frågan om avgränsningar av invandrapolitiken och begreppet invandrare. I detta sammanhang skall de åtgärder som kan behövas för den sverigefinska gruppen särskilt belysas.

Det finska språkets särställning har manifesterats i uttalanden från riksdag och regering. Detta har bl.a. kommit till uttryck på skolområdet och i kyrkolagen. Någon samlad redovisning har emellertid inte tidigare lämnats. Regeringen redovisar därför sin bedömning och sina ställningstaganden i fråga om det finska språkets ställning i Sverige till riksdagen.

2 Allmänna utgångspunkter

Det finska språket har sannolikt talats inom det svenska rikets gränser under i stort sett hela rikets existens. Under en mycket lång tid var Sverige och Finland förenade i ett rike. Alltsedan 1500-talet har finskan använts inte bara som ett språk bland allmogen utan som kyrko- och predikospråk. Finska har också använts i andra officiella sammanhang.

Förekomsten av ett stort antal ortnamn med finskt ursprung, främst naturligtvis i gamla finnbygder, ger ett talande bevis för det finska språkets och kulturens verkan på det svenska kulturarvet. Det finska inslaget är synligt också i kulturlandskapet i de gamla svedjebygderna.

I Tornedalen har Sverige haft en finsktalande minoritet alltsedan 1809 års gräns drogs mitt i den finskspråkiga bygden. Under olika perioder har mer eller mindre omfattande befolkningsrörelser inneburit att finska talats i andra delar av landet under kortare eller längre perioder. I 1700-talets början utgjorde finnarna ca 4% av Stockholms befolkning. Omkring 1930 fanns den största andelen personer som talade finska i Norrbottens län. Den relativt omfattande arbetskraftsinvandringen under framför allt 1960-talet och i början av 1970-talet ledde till en omfattande spridning av finsktalande till olika delar av landet. Numera finns det största antalet finskspråkiga i de centrala delarna av landet och i storstadsområdena. En stor del av dessa har kommit att bli stadigvarande bosatta och integrerade i det svenska samhället. De utgör nu basen i den sverigefinska befolkningsgruppen.

Bl.a. som en följd av närheten till Finland, tillgången till undervisning i finska, omfattande dagliga radio- och TV-sändningar och en lång rad av egna aktiviteter har sverigefinnarna utvecklat en stark egen identitet. Finska är det enda språk utöver svenska som omvårdas av en särskild språknämnd.

Under en period gjordes ansträngningar att motarbeta det finska språket i Sverige. I början av 1900-talet förbjöds finskan som språk på raster under skoldagen. Detta förbud upphävdes först i slutet av 1950-talet. Så sent som 1965 fann dåvarande skolöverstyrelsen sig föranlåten att påpeka att förbudet hävts. Förbud fanns också fram till 1957 mot inköp av böcker på finska till Tornedalens bibliotek.

Sedan början av 1960-talet har finskans ställning förbättrats, inte minst inom skolväsendet. I 1962 års läroplan kunde finska erbjudas som tillvalsämne på högstadiet på orter där finska talades. Fr.o.m. 1969 års läroplan för grundskolan tillkom möjligheter att ordna hemspråksundervisning i finska. Sådan verksamhet anordnades på många orter med finskspråkiga invandrare och bl.a. i Norrbotten fr.o.m. 1970. Tidigare hade sådan undervisning bedrivits i mindre skala inom ramen för stöd- undervisningen i svenska. I samband med att grundskolan reformeras fr.o.m. den 1 juli 1995 ges det finska språket en stärkt ställning. Undervisning i finska får ges som B-språk. Till skillnad från vad som gäller för andra B-språk finns inte krav på att studierna skall kunna fortsättas i gymnasieskolan.

De finskspråkiga sändningarna i Sveriges Radio, Sveriges Television och Sveriges Utbildningsradio intar, genom sin omfattning, en särställning gentemot sändningar på andra invandrar- och minoritetsspråk. Sändningar på invandrar- och minoritetsspråk garanteras i avtalen mellan staten och de tre programbolagen. Ett unikt samarbete med Finland gäller överföring av en finsk TV-kanal till Sverige med stöd av en särskild lag.

3 Regeringens ställningstagande

Regeringens ställningstagande: Det finska språket har en särställning i det svenska samhället. Denna särställning bör beaktas på olika nivåer och sektorer i det svenska samhället.

Regeringen avser att införa en möjlighet att anordna tvåspråkig undervisning för finskspråkiga elever i hela grundskolan.

Regeringen har för avsikt att ge Skolverket i uppdrag att anordna språkprov i finska på grundskolenivå respektive gymnasieskolenivå. Skolverket bör också ges i uppdrag att sprida information om undervisning i och på finska bl.a. i syfte att stimulera skolhuvudmännen att anordna sådan undervisning.

Inom Utbildningsdepartementet utreds för närvarande formerna för ett stipendiesystem för gymnasieelevers vistelse i Finland samt möjligheterna till examination i tornedalsfinska.

Arbetsgruppens förslag: I en särskild skrivelse till riksdagen anmäls den särställning som det finska språket åtnjuter i det svenska samhället. Därmed kan frågor som rör den sverigefinska gruppen och det finska språket ges en mer likvärdig behandling inom olika områden av landet.

Vidare föreslås att Skolverket ges i uppdrag att anordna språkprov i finska. Sådana prov bör anordnas dels på grundskolenivå, dels på gymnasienivå. Provet bör utformas så att det motsvarar den nivå som krävs för fortsatta studier på gymnasienivå respektive universitetsnivå i Finland och utformas i två varianter, en för elever med finska som modersmål och en för elever med svenska som modersmål.

Ett stipendiesystem inrättas för gymnasieelevers vistelse i Finland efter den modell som redan gäller för finska gymnasieelevers vistelse i Sverige. En vistelse i Finland med inkvartering i en värdfamilj och med möjlighet att delta i undervisningen i finsk gymnasieutbildning skulle ge såväl elever med som utan finsk bakgrund stora möjligheter att fördjupa sin kunskap om Finland och i finska.

Skolverket ges i uppdrag att sprida information om de möjligheter och goda exempel som finns av undervisning i och på finska. I Skolverkets uppdrag bör också ingå att stimulera skolhuvudmännen att anordna undervisning i finska inom ramen för språkvalet. Det ger svenskspråkiga elever, inklusive i Sverige bosatta finlandssvenskar, möjlighet att läsa finska som B-språk.

Kommunerna ges rätt att inrätta tvåspråkiga klasser för finskspråkiga elever i hela grundskolan.

Academia Tornedaliensis får tillstånd att genomföra prov och utfärda examensbevis i tornedalsfinska (meän kieli). De kurser som avses igångsättas vid Tornedalens folkhögskola kommer att i första hand rekrytera kursdeltagare på nordisk basis – främst från Finland, Norge och Sverige. Akademien har tillgång till den kompetens som krävs för att det skall vara möjligt att bedriva akademiska språkkurser.

Skälen för regeringens ställningstagande: Mot bakgrund av den ställning det finska språket har haft i Sverige under mycket lång tid är finskan en del av vårt kulturarv. Genom de nära banden med Finland såväl i förfluten tid som i dag är det av mycket stort värde för vårt land att det finns en kulturbärande sverigefinsk befolkningsgrupp. Finskan är ett inhemskt språk i Sverige. Att finska språket bevaras och får möjlighet att utvecklas är en förutsättning för de finskspråkigas möjlighet att vidmakthålla och utveckla den finskspråkiga kulturen i Sverige. Därmed kan de verka som förmedlare av denna kulturens yttringar både i Sverige och i Finland. Detta utgör också ett värdefullt bidrag till utvecklandet av förbindelserna mellan Sverige och Finland.

Det finska språket har alltså en särställning i Sverige. Frågan om att ge finskan status som minoritetsspråk har under senare tid aktualiserats, bland annat genom framställningar till regeringen om att Sverige bör underteckna Europarådets konvention om regional- och minoritetsspråk. I rapporten "Finska i Sverige – ett inhemskt språk" tas inte ställning till denna fråga.

Det finns, som framgår av rapporten, argument som talar för att Sverige bör bidra till att Europarådet kan verka som stöd för regional- och

minoritetsspråk, även om Europarådets konvention först och främst har bäring på andra språk i Sverige. Skr. 1994/95:1

Det är viktigt att ett slutligt ställningstagande till ett svenskt under-tecknande av den aktuella konventionen föregås av en noggrann prövning så att syftet, att stärka regional- och minoritetsspråk, verkligen uppnås. Regeringen har därför för avsikt att tillsätta en parlamentarisk beredning med uppgift att bedöma om, och i så fall på vilket sätt, som Sverige bör ansluta sig till Europarådskonventionen om regional- och minoritetsspråk. Oavsett slutsatserna i en sådan beredning kan konventionens innehåll och syfte ligga till grund för det fortsatta arbetet med att stärka såväl det finska som det samiska språkets ställning.

Som framgår av arbetsgruppens rapport finns det ett antal områden inom vilka det fattats beslut om särskilda anordningar till stöd för det finska språket i Sverige. Samtidigt finns det flera områden där ett utökat stöd skulle ha stor betydelse. Detta gäller särskilt inom skolan, som är det viktigaste området för det finska språkets och den sverigefinska kulturens ställning. Från den sverigefinska gruppen rapporteras också att servicen till de finsktalande varierar kraftigt t.ex. vad gäller tillgång till hemspråksträning i förskolan och hemspråksundervisning i skolan.

Regeringen ser framväxten av fristående sverigefinska skolor både som ett naturligt och värdefullt steg i den sverigefinska gruppens utveckling. Med de förbättrade ekonomiska möjligheterna att starta och driva fristående skolor har antalet fristående sverigefinska skolor ökat. Dessa har dessutom blivit viktiga lokala samlingspunkter för det sverigefinska samhället och kulturen. Fortsatt gynnsamma möjligheter att starta, driva och utveckla fristående skolor är, enligt regeringens bedömning, en av de enskilt viktigaste insatserna för det finska språkets ställning.

De gällande reglerna för fristående skolor innebär att en skola som har en läroplan och kursplaner i överensstämmelse med skollagens bestämmelser efter godkännande av Skolverket också har rätt till kommunala medel. Skolans undervisning står därefter under Skolverkets tillsyn. Denna ordning ger skolorna förutsägbara spelregler och ett skydd mot kommunalt godtycke som enligt regeringens mening kan vara speciellt viktigt för de finskspråkiga skolorna som i vissa fall startats efter oenighet mellan föräldrar och skolhuvudman om skolans finskspråkiga undervisning och därför inte heller alltid har kommunens helhjärtade stöd.

Det är, enligt regeringens bedömning, angeläget att få en mer likvärdig behandling av frågor som rör det finska språket i hela landet. Myndigheter på alla nivåer måste vara medvetna om och beakta finskans speciella ställning då beslut som berör finsktalande skall fattas. Att så sker på skolans område har central betydelse för möjligheterna att bevara och utveckla språket. Information om finskans ställning och om de möjligheter som finns att ge finsktalande elever utbildning av hög kvalitet måste ges i ökad utsträckning. Regeringen avser att ge Skolverket i uppdrag att ge generell sådan information. Varje skolhuvudman måste sedan ansvara för att information om de lokala möjligheterna sprids till alla berörda. Skolväsendets ansvar på skolområdet motsvaras av det ansvar som andra myndigheter också måste axla inom sina respektive områden.

För att tydliggöra betydelsen av kunskaper i finska språket och det värde sådana kunskaper har är det viktigt att det finns möjligheter att dokumentera dessa. Detta måste naturligtvis i första hand ske genom att de elever som läst finska får betyg i ämnet. Därutöver kan det ha stort värde att också kunna manifesteras kunskaperna i relation till motsvarande nivå hos elever i Finland. Detta kan ske genom att särskilda språkprov införs dels på grundskolenivå, dels på gymnasienivå. Ett sådant prov ger både förbättrade möjligheter att dokumentera kunskaperna så att eleven t.ex. kan delta i fortsatt utbildning i Finland. Det bidrar också till språkets ställning i Sverige. Regeringen avser att ge Skolverket i uppdrag att utforma och ansvara för genomförandet av sådana prov.

Under många år har finska gymnasieelever haft möjlighet att få stipendier för en tids vistelse i Sverige. Vistelsen har inkluderat deltagande i svensk gymnasieundervisning. Föreningen Norden har bidragit genom att ordna med värdfamiljer. Som ett led i arbetet med att öka intresset för och därmed också uppskattningen av det finska språket i Sverige kan ett motsvarande system för gymnasieelevers vistelse i Finland vara ett värdefullt bidrag. Därigenom ges såväl finskspråkiga som andra elever möjlighet att under en tid bo i finsk familj och delta i finsk gymnasieskola. Inom Utbildningsdepartementet pågår beredning av ett förslag om ett sådant system.

Överenskommelsen med de övriga nordiska länderna om tillträde till högre utbildning, ger studenter tillträde till högre utbildning i alla nordiska länder. Att, som arbetsgruppen konstaterar, ha tillgång till kompetens i finska blir därmed en mycket positiv faktor. Regeringen gör bedömningen att det är angeläget att framför allt de universitet och högskolor som har institutioner i finska/finsk-ugriska språk utvecklar dessa för att kunna möta en ökad efterfrågan på undervisning både i och på finska.

Arbetsgruppen konstaterar att införande av en finskspråkig fullservicekanal i Sveriges Radio, som föreslagits av en idégrupp inom programföretaget, skulle bidra till att stärka det finska språkets ställning i Sverige på minst två sätt. Dels skulle en heltäckande radioservice självfallet bättre betjäna de tänkta lyssnarna. Dels skulle det visa för den svenska allmänheten att de finskspråkiga lyssnarna är en så betydande del av den svenska befolkningen att den bedöms ha behov av egen och omfattande radioservice. Ett sådant projekt skulle kunna förverkligas i samband med införandet av ny digital sändningsteknik. Regeringen finner tanken intressant. Frågor om radio och TV för de finskspråkiga i Sverige kan också aktualiseras i samband med att nya avtal skall slutas inför den 1 januari 1997.

Arbetsgruppen konstaterar vidare att den digitala tekniken ökar möjligheterna till sändningar av television. Det kan förbättra möjligheterna att bl.a. sprida grannlands-TV, däribland finländska TV-kanaler. Saken har uppmärksamats i Nordiska Ministerrådet efter initiativ av den svenska regeringen i samband med Nordiska rådets session i Oslo i mars 1992. Ministerrådet arbetar också för att lösa upphovsrättsliga problem. Ett positivt resultat som frukt av detta arbete kan enligt arbetsgruppen få stor betydelse för det finska språkets ställning i Sverige. Regeringen delar denna bedömning och avser att fortsatt driva denna fråga.

Arbetsgruppen för stärkande av det finska språkets ställning som tillsattes i maj 1993 överlämnar här sin rapport. Rapporten innehåller en historisk belysning av det finska språkets ställning i Sverige under de senaste 500 åren. För den svarar professor Erling Wande till vilken vi vill framföra vårt tack.

Därutöver ges en översiktlig bild av de olika former av stöd och anordningar som finns för det finska språket i Sverige idag.

Mot denna bakgrund analyseras sedan de behov av åtgärder som föreligger.

Stockholm i juni 1994

Odd Eiken

Anders Ljunggren

Leena Sparring

/Peter Karlberg

1	Uppdraget	10
2	Sammanfattning av överväganden och förslag	11
3	Något om finskans historia i Sverige	13
3.1	Finskan som religionens språk	13
3.2	Den profana litteraturen på finska	15
3.3	Finskan inom utbildningsväsendet	17
3.4	Finskan vid universiteten	26
3.5	Finskspråkighetens utbredning i Sverige	28
4	Nuläge	31
4.1	Anordningar inom utbildningsväsendet	31
4.1.1	Det offentliga skolväsendet	31
4.1.2	Sverigefinska skolor	32
4.1.3	Folkbildning	33
4.1.4	Universitet och högskolor	33
4.2	Kultur och medier	33
4.2.1	Finsk teater	33
4.2.2	Biblioteksverksamhet	34
4.2.3	Kulturfonden för Sverige och Finland	34
4.2.4	Arkivet för sverigefinnar och finlandssvenskar i Sverige	35
4.2.5	Sverigefinska språknämnden	35
4.2.6	Radio och television	35
4.2.7	Tidningar och tidskrifter	36
4.2.8	Litteratur	36
4.3	Övrigt	37
4.3.1	Statligt stöd m.m. till finländska invandrare	37
4.3.2	Informationsskrifter m.m.	37
4.3.3	Tolkfrågor	38
4.3.4	Den sociala sektorn	38
4.3.5	Finska språket inom Svenska kyrkan	39
5	Europarådets konvention om regionala språk och minoritetsspråk	40
6	Överväganden och förslag	41
6.1	Skrivelse till riksdagen	42
6.2	Språkprov	43
6.3	Studerandeutbyte	44
6.4	Finskspråkig undervisning i grundskolan	44
6.5	Högre utbildning	45
6.6	Radio m.m.	45

Regeringen beslutade den 13 maj 1993 att ge utbildningsministern i uppdrag att utse en arbetsgrupp för stärkande av det finska språkets ställning i Sverige. Till ordförande i arbetsgruppen utsågs statssekreteraren Odd Eiken i Utbildningsdepartementet. Till ledamöter utsågs statssekreteraren för nordiskt samarbete Anders Ljunggren, departementssekreteraren Leena Sparring i Kulturdepartementet. Departementssekreteraren Peter Karlberg, Utbildningsdepartementet, har varit gruppens sekreterare.

Uppdraget tillkom mot bakgrund av behovet av att tydligare klargöra det finska språkets särställning i Sverige. Detta behov har bland annat uttryckts genom de krav som framförts av företrädare för den sverigefinska gruppen om kulturell autonomi, minoritetsstatus, borttagande av invandrabegreppet och garantier för att undervisning i och på finska ges till alla finstalande elever.

I Invandrar- och flyktingkommittén (dir. 1993:1) skall frågan om avgränsningar av invandrapolitiken och begreppet invandrare behandlas. Begreppet invandrare som i dagens samhälle används relativt vidlyftigt även t.ex. om barn som fötts i Sverige t.o.m. som svenska medborgare. Översynen skall också särskilt belysa de åtgärder som kan behövas för den sverigefinska gruppen. Därför har arbetsgruppen valt att inte behandla invandrabegreppet utan har fokuserat arbetet på språkets status inom olika samhällssektorer och de olika formerna av stöd till respektive hinder för utveckling av den sverigefinska kulturen som finns.

Arbetsgruppen har främst arbetat med det finska språkets ställning inom utbildningsväsendet och kulturområdet. Utgångspunkten har varit att se över på vilket sätt statsmakterna kan underlätta för den sverigefinska gruppen att stärka och vidareutveckla den sverigefinska kulturen av egen kraft.

Arbetet har bedrivits som en intern departemental arbetsgrupp. Gruppens medlemmar har träffat företrädare för den finskspråkiga gruppen, deltagit i ett antal konferenser samt mottagit skrivelser såväl från enskilda som från sverigefinska organisationer och institutioner.

Det finska språkets ställning i det svenska samhället är av stor betydelse för den sverigefinska gruppens möjligheter att vidareutveckla sin identitet. Det finska språket har av hävd minoritetsstatus i delar av Sverige. Historiskt är det finska språket en integrerad del av vårt kulturarv. Finska har "alltid" talats i delar av det svenska riket.

En förutsättning för att skapa en kulturbärande finsk befolkningsgrupp i Sverige är alltså att den sverigefinska gruppen ges möjligheter att bygga upp egna institutioner. Idag är det uppenbart att den sverigefinska gruppen har den styrka som krävs för att kunna ta initiativ till och driva sådana institutioner.

Samtidigt krävs att åtgärder vidtas för att höja det finska språkets status i det svenska samhället. Den särställning som finskan har måste komma till uttryck i den dagliga verksamheten t.ex. inom skolan. Elever som har rätt till undervisning i finska och själva önskar det skall erbjudas sådan om antalet elever är tillräckligt stort för att bilda undervisningsgrupper.

Genom beslut som tagits av riksdagen under senare år har möjligheterna att driva institutioner med annan huvudman än det offentliga ökat. Detta gäller främst inom omsorg och skola. Det är väsentligt att sverigefinska institutioner ges förutsättningar, främst vad avser de ekonomiska villkoren, att planera sin verksamhet på lång sikt. Fasta spelregler på detta område måste alltså gälla.

Det är också av stor betydelse att alla uttryck för finskspråkigt kulturliv uppmärksammas av majoritetsbefolkningen. Det är viktigt att t.ex. sverige-finska institutioner och organisationer på ett aktivt sätt sprider kännedom om sin verksamhet och om olika former av finskspråkig service till såväl den finskspråkiga som den svenska allmänheten. Ett stort ansvar måste också tas av de myndigheter, institutioner och organisationer som har eller ger stöd till finskspråkig verksamhet vad gäller att sprida kunskap om detta till intressenter och till den övriga befolkningen.

Vi föreslår att regeringen, i en särskild skrivelse till riksdagen, anmäler och därmed bekräftar den särställning som det finska språket åtnjuter i det svenska samhället. Det är mycket viktigt att behandlingen av frågor som rör den sverigefinska gruppen och det finska språket därmed ges en mer likvärdig behandling inom olika områden av landet.

Vi föreslår att Skolverket ges i uppdrag att anordna språkprov i finska. Sådana prov bör anordnas dels på grundskolenivå, dels på gymnasienivå. Avsikten med sådana prov är att ge eleverna möjlighet att verifiera sina kunskaper. Provet bör utformas så att det motsvarar den nivå som krävs för fortsatta studier på gymnasie- resp. universitetsnivå i Finland och utformas i två varianter, en för elever med finska som modersmål och en för elever med svenska som modersmål.

Vi föreslår att ett stipendiesystem inrättas för gymnasieelevers vistelse i Finland efter den modell som sedan ca 30 år gäller för finska gymnasieelevers vistelse i Sverige. En vistelse i Finland med inkvartering i en värdfamilj och med möjlighet att delta i undervisningen i finsk gymna-

sieutbildning skulle ge såväl elever med som utan finsk bakgrund stora möjligheter att fördjupa sin kunskap om Finland och i finska.

Vi föreslår också att Skolverket ges i uppdrag att sprida information om de möjligheter och goda exempel som finns av undervisning i och på finska. Sådan information bör utgå både till skolhuvudmännen och till föräldrar och elever. I Skolverkets uppdrag bör också ingå att stimulera skolhuvudmännen att anordna undervisning i finska inom ramen för språkvalet. Det ger svenskspråkiga elever, inklusive i Sverige bosatta finlandssvenska, möjlighet att läsa finska som B-språk.

Vi föreslår att regeringen beslutar att ge kommunerna rätt att inrätta tvåspråkiga klasser för finskspråkiga elever i hela grundskolan. Regeringen bör såsom gäller för hemspråksklasser på låg- och mellanstadiet fastställa en ramtimplan.

Vi konstaterar att överenskommelsen med de övriga nordiska länderna om tillträde till högre utbildning, som ger studenter tillträde till högre utbildning i alla nordiska länderna, ställer universitet och högskolor i Sverige inför nya utmaningar. Att ha tillgång till kompetens i finska blir därmed en mycket positiv faktor. Enligt vår mening är det därför angeläget att framförallt de universitet och högskolor som har institutioner i finska/finsk-ugriska språk utvecklar dessa för att kunna möta en ökad efterfrågan på undervisning både i och på finska.

Vi föreslår att Academia Tornedaliensis får tillstånd att genomföra prov och utfärda examensbevis i tornedalsfinska (meän kieli). De kurser som avses igångsättas vid Tornedalens folkhögskola kommer att i första hand rekrytera kursdeltagare på nordisk basis – främst från Finland, Norge och Sverige. Akademien har tillgång till den kompetens som krävs för att kunna bedriva akademiska språkkurser.

Arbetsgruppen konstaterar att införande av en finskspråkig fullservicekanal i Sveriges Radio, som föreslagits av en idégrupp inom programföretaget, i hög grad skulle vara ägnat att stärka det finska språkets ställning i Sverige på minst två sätt. Dels skulle en heltäckande radioservice självfallet bättre betjäna de tänkta lyssnarna. Dels skulle det visa för den svenska allmänheten att de finskspråkiga lyssnarna är en så betydande del av den svenska befolkningen att den bedöms ha behov av egen och omfattande radioservice. Ett sådant projekt skulle kunna förverkligas i samband med införandet av ny digital sändningsteknik. I det fall riksdag och regering vill ålägga Sveriges Radio AB att införa en finskspråkig kanal kan detta ske tidigast fr.o.m. den 1 januari 1997 då ett nytt avtal skall träda i kraft.

Arbetsgruppen konstaterar vidare att den digitala tekniken också ökar möjligheterna till sändningar av television. Detta kan förbättra möjligheterna att bl.a. sprida grannlands-TV, däribland finländska TV-kanaler. Saken har uppmärksamats i Nordiska Ministerrådet efter initiativ av den svenska regeringen i samband med Nordiska rådets session i Oslo i mars 1992. Ministerrådet arbetar också för att lösa upphovsmannarättsliga problem. Ett positivt resultat som frukt av detta arbete kan få stor betydelse för det finska språkets ställning i Sverige.

När den lutherska reformationen genomfördes i Sverige av Gustav Vasa år 1527 ledde detta till att latinet som kyrko- och predikospråk ersattes inte bara av svenskan utan även av finskan. Det predikades på finska tidigare i Stockholm än i Åbo, som var centralorten i det svensk-finska rikets finska rikshälft. Stockholm hade en betydande finskspråkig minoritet och den finska församlingens existens omnämns första gången i bevarade handlingar från 1533.

Finska förekom även på Stockholms slott, inte bara bland tjänstefolket eller bland smederna i slottssmedjan utan även vid hovet. Gustav Vasa fann det angeläget att hans söner skulle lära sig finska och när han efterfrågade tuktomästare, dvs. lärare, till sin son Erik, sedermera Erik XIV, rekommenderade Martin Luther i ett brev till kungen dels en pommersk adelsman, Georg Norman, dels Mikael Agricola, som för eftervärlden blivit känd som Finlands reformator och det finska skriftspråkets skapare. Om studenten Agricola, som Luther i sitt brev till kungen kallade "en son och landsman från Edert Sverige," fällde reformatorn följande omdöme: "Han är visserligen ännu helt ung men framstående i lärdom, begåvning och vandel."

Agricola korresponderade bl.a. under studietiden hos Luther och dennes kollega Filip Melancton i Wittenberg vid olika tillfällen själv med Gustav Vasa och skickade, enligt vad som antyds i ett av breven, sin finska ABC-bok (Abckiria) som present till prins Erik. Men som Vasaprinsernas lärare i finska engagerades en av Agricolas studiekamrater i Wittenberg, Martti Teitti, liksom Agricola bördig från Pernå i Östra Nyland. Agricola själv fick andra, för reformationen och för det finska språkets utveckling viktigare uppgifter.

3.1 Finskan som religionens språk

Genom reformationen blev det viktigt att översätta och publicera religiösa skrifter på de båda folkspråken, finska och svenska. Ur det religiösa språket utvecklades så småningom också det första standardiserade svenska språket, ett svenskt riksspråk, som också blev det officiella språket i hela riket. Nästan parallellt med det svenska riksspråket utvecklades också ett finskt standardspråk. Mikael Agricola (omkr. 1510-1557) hade, som framgår bl.a. av hans brev till Gustav Vasa, påbörjat översättningen av Nya testamentet till finska redan i Wittenberg och arbetet med detta, *Se Wsi Testamenti*, avslutades i Åbo 1547. Året därpå trycktes det i likhet med flera andra samtida religiösa skrifter i Stockholm. Stockholm blev sedan tryck- och förlagsort för mycket av den finskspråkiga utgivningen, religiös såväl som profan, till långt in på 1800-talet, även sedan Sverige förlorat Finland i kriget mot Ryssland 1808-1809 och sedan ett tryckeri etablerats i Åbo på 1600-talet.

Hela Bibeln, *Biblia, Se on Coco Pyhä Ramatu*, kom ut i finsk översättning första gången år 1642. Den var stor till formatet, hade en luxuös utformning och blev därför aldrig någon folkbibel. På Karl XI:s befall-

ning beslöt man därför att trycka om den finska Bibeln i mycket mindre format och i enklare typografi så att den lättare kunde användas av bl.a. militären och fältprästerna. Denna version, som brukar kallas Karl XI:s krigsbibel, kom ut 1685. Av de senare bibelöversättningarna är Antti Lizelius översättning från 1776 den mest kända. Den har gällt som den enda auktoriserade finska bibelöversättningen ända till 1930-talet även inom det finskspråkiga, religiösa livet i Sverige.

För skogsfinnarna i mellersta Sverige har ingen regelbunden kyrklig service på finska förekommit på samma sätt som i Tornedalen (se nedan), men det finns uppgifter om att det i socknar med många finskspråkiga ibland tagits hänsyn till detta och att olika kyrkliga förrättningar på finska ägt rum. På vissa håll har det förekommit gudstjänster även på finska med viss regelbundenhet. Åtminstone i ett fall på 1600-talet har finskan också haft betydelse som merit och avgjort till förmån för en finnättling vid tillsättningen av en prästtjänst i Hassela i Hälsingland. Också i Västmanlands finnskogar utnämndes vid ett par tillfällen finnskunniga präster, som sannolikt var finnättlingar och även i övriga Bergslagen fanns tidvis finnskunniga präster. Sämst tycks förhållandena i detta avseende ha varit i Värmland, det område där den finska befolkningen varit talrikast.

Efter 1809 levde finskan kvar som religionens språk i Tornedalen både inom den lågkyrkliga, læstadianska väckelserörelsen och inom statskyrkan. Av prästerna i gränsförsamlingarna krävdes tvåspråkighet, eftersom gudstjänstspråket skulle anpassas till rådande befolkningsförhållanden. Finskans ställning som vardagsspråk särskilt på landsbygden var oomstridd, men uppenbarligen var språket framförallt i den år 1842 anlagda staden Haparanda en social gräns mellan herrskap och tjänstefolk. I den gamla församlingen Nedertorneå, som genom fredsslutet 1809 hade halverats, fortsatte finskan att vara kyrkospråket även på den svenska sidan ända fram till 1830-talet, då den svenskspråkiga befolkningen i dåvarande Haparanda köping krävde att också svenska skulle komma till användning. Resultatet blev att domkapitlet påbjöd en svenskspråkig högmässa per månad och svenska gudstjänster i samband med större helger.

I Tornedalen som helhet har utvecklingen sedan varit att svenskan vunnit allt större insteg inom kyrkan och det religiösa livet i övrigt men regelbundet har gudstjänster och andra kyrkliga förrättningar ägt rum på finska, något som fortfarande sker i mycket stor utsträckning. Svenska teologistuderande, som velat lära sig finska, har genom Lule stift kunnat få förmånliga stipendier mot att de förbundit sig att tjänstgöra ett visst antal år i de tvåspråkiga församlingarna i Tornedalen. Även för samerna i norra Sverige har finskan ända till våra dagar varit ett lingua sacra. Åtskilliga religiösa skrifter på finska har utkommit i Sverige både inom læstadianismen och inom svenska kyrkan. Klassiska är framförallt Luthers och Lars Levi Læstadius postillor på finska. Lule stift har ansvarat för bl.a. utgivningen av finska versioner av svenska psalmboksutgåvor.

Inflyttningen från Finland under tiden efter andra världskriget har bidragit till att den finskspråkiga kyrkliga verksamheten spritt sig till de övriga delarna i landet, där finska präster är verksamma inom statskyrkan. Den förste finske prästen, som anställdes av Svenska kyrkan i södra

Sverige 1952, fick i uppgift att verka inom Skara stift och särskilt bland ingermanländarna där.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

Bland de frireligiösa grupperna med finskspråkig verksamhet är pingströrelsen störst. Jehovas vittnen finns också företrädd. De ortodoxa är anslutna till Finska ortodoxa församlingen i Sverige, som grundades 1958. Församlingen har en kyrkoherde och ett kyrkligt centrum i Stockholm. Många av de ortodoxa är ingermanländare eller karelare.

3.2 Den profana litteraturen på finska

Rättegångsbalkens föreskrift om all dom att "utländsk lag må ej däri åberopas, eller främmande språk brukas" tolkades länge så att finskan var ett främmande språk som inte kunde komma ifråga inom administration och förvaltning. Inom den svenska civilförvaltningen rådde inte samma krav på tvåspråkighet hos tjänstemännen som inom kyrkan, men däremot var sedan 1500-talet inom den svenska civilförvaltningen tolkning obligatorisk vid alla slag av officiella förrättningar. Rättegångar, skatteläggningar, mantalsförrättningar, arvsskiften, bouppteckningar liksom föredragningar av kungörelser och offentliga skrivelser skulle ske genom tolkning till finska. Alla sockenstämmoprotokoll var skrivna på svenska, vilket var påbjudet, men det förelåg också skyldighet att förejustering tolka aktstycket till finska för de närvarande vid stämman.

Redan på 1760-talet hade landshövdingen i Västerbottens län, som då omfattade även nuvarande Norrbottens län, föreslagit att en samling av lagar och förordningar skulle utges i finsk översättning till gagn för de svenska undersåtar, som uteslutande tala eller läsa finska. Först drygt hundra år senare, när Sverige för länge sedan förlorat Finland men hade en finskspråkig befolkning i Tornedalen och i mindre utsträckning fortfarande också i Dalarnas och Värmlands finnskogar, togs förslaget upp i en ansökan från länsstyrelsen i Norrbotten. Samlingen, som publicerades 1873, innehöll lagar och förordningar om kommunalstyrelse, mantalsskrivning, häradsrätt, strafflag, kyrkolag, legostadga, ägoskifte, lagfart, fattigvård, jakt och fiske (i gränsälven Torne älv). Den trycktes i tusen exemplar, varav merparten tillställdes länsstyrelsen i Luleå för utdelning till tjänstemän och kommunalstyrelser.

Men juridiska texter översattes och publicerades långt tidigare på finska. Den första lagöversättningen till finska gjordes sannolikt av en av prästerna vid finska församlingen i Stockholm, en herr Mårten (Martinus Olai), som översatte Kristoffers landslag till finska vid mitten av 1500-talet. Stadslagen översattes 1609 av kyrkoherden Liungo Thomas. De första författningstexterna som översattes till finska behandlade mycket konkreta förhållanden som allmogens skjutsningsskyldighet, tionden eller bestämmelser för krigsfolk. Från början av 1700-talet trycktes översättningarna av författningstexter och annat officiellt tryck i Stockholm och kanslikollegiet i Stockholm såg sig tvunget att anställa finska translatorer. Sådana var sedan verksamma under perioden 1735-1809.

Under den hundraårsperiod som brukar kallas reformationstiden utkom omkring 60 finska böcker och andra trycksaker. Det mesta som utgavs

var översättningar och huvudsakligen av religiös karaktär, men utanför det kyrkliga livet gjordes de mest omfattande arbetena på juridikens område. När Svea rikets lag utkom 1734 började den snart översättas till finska men den finska versionen trycktes inte förrän 1759 och fick aldrig officiell giltighet. Tryckningen skedde för övrigt med privata medel.

Rent lyrisk diktning på finska skapades i mycket liten utsträckning under det gemensamma rikets tid. Av detta skrevs en del på den finska folkdiktningens versmått, Kalevalametern. En folklig diktare som i den finska litteraturhistorien noterats som den förste till namnet kände allmogeskalden är den tornedalske bonden Antti Mikkelinpoika Keksi (Anders Mickelsson Keksi), vars mest kända dikt är det dråpliga skämtkvädet om den våldsamma vårfloden i Torne älv 1677, skrivet på kalevalameter. Keksi, som levde i Torakankorva i nuvarande Övertorneå kommun, skrev också en nidvisa om den oduglige prästen Nicolaus Ulopolitanus, vilken likaledes finns bevarad.

De nationalromantiska s.k. fennofilerna vid Åbo akademi började i slutet av 1700-talet samla in och publicera finsk folkdikt, ordspråkssamlingar, mytologiska arbeten och liknande. Ett motsvarande insamlingsarbete utfördes bland finnar i Dalarna och Värmland i början av 1800-talet av J. A. Gottlund och andra Uppsalastudenter från Finland. I Gottlunds samlingar finns berättelser med anknytning till myter i Kalevala, t.ex. historien om Sammas, upptecknad i Säfsnäs i Dalarna 1817. Berättelsen har spelat en viss roll i diskussionen om det mytiska Kalevalaföremålet Sampo. Även mot slutet av 1800-talet och på 1900-talet har språkvetenskapligt och folkloristiskt insamlingsarbete bedrivits bland värmlandsfinnar bl.a. av tornedalingen Matti Mörtberg. Man började också att ge ut lexika och grammatikor: den första finska språkläran författades av ordföranden i 1638 års bibelöversättningskommitté, Eskil Petraeus, år 1649. Under den svenska tiden utkom ytterligare två grammatikor, Mattias Martinus år 1689 och Bartholdus de Vhaëls grammatik år 1733.

Den första egentliga finska ordboken var Daniel Juslenius Suomalaisen Sana-Lugun Coetus (1745), som omfattar cirka 16 000 finska ord översatta till latin och svenska. Den första finskspråkiga tidningen gavs ut av den främst som bibelöversättare kände Antti Lizelius 1776 (Suomenkieliset Tieto-Sanommat), men tidningen fick en kortvarig existens, knappt ett år.

I Sverige började den tvåspråkiga tidningen Haparandabladet/Haaparannanlehti utges 1872. Den har ända till våra dagar varit Sveriges enda tvåspråkiga dagstidning. Den första finskspråkiga ordboken med tillhörande parlör utgavs 1889 i Luleå av tornedalingen Johan Waara-Grape. Nya finska eller tornedalsfinska ordböcker har utkommit i Sverige först under de två senaste decennierna. Den första tornedalsfinska texten med litterära anspråk är William Snells Kamaripirtti (Berättelser från Kamaripirtti), som genom WSOY:s förlag i Helsingfors publicerades 1944. I skoltidningen Bifurkationen, utgiven i Tärändö, publicerade Tärändöbonden Johan Lantto i mitten av 1940-talet berättelser om livet i bygden. Dessa har liksom Snells bok även publicerats i skriftserien Tornedalica,

som med Luleå som utgivningsort började publiceras 1962 (drygt 50 titlar, de flesta, inklusive vetenskapliga avhandlingar, på svenska).

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

3.3 Finskan inom utbildningsväsendet

Före 1809 var undervisningsväsendet organiserat på likartat sätt i de båda rikshälfterna. Undervisningen bedrevs efter reformationens genomförande på svenska. Efter 1809 är frågan om undervisningsspråket och om finskans roll inom utbildningsväsendet ända fram till 1960-talet så gott som utslutande en Tornedalsfråga.

I kriget mot Ryssland 1808-1809 hade Sverige förlorat den för Nordkalotthandeln viktiga handelsstaden Torneå. På förslag av tillförordnade landshövdingen Per Adolf Ekorn år 1809 började den svenska statsmakten planera för en ny stad på den svenska sidan av gränsen som ersättning för Torneå. Efter ett misslyckat försök att upprätta Carl Johans stad vid Nikkala fick så småningom Haparanda by köpingsprivilegier och 1842 stadsrättigheter. Genom inflyttning av svenskspråkiga från Torneå och även från de södra delarna av Sverige övertog Haparanda på ganska kort tid Torneås roll som en starkt svenskspråkig enklav i en annars finskspråkig bygd.

Apologistskolan i Haparanda

Förlusten av Torneå innebar också att man förlorade den enda skolan i området, den s.k. Torne pedagogi, som existerat sedan 1630. Enligt 1820 års skolordning delades läroverken upp i två grupper: lärdomsskolor och apologistskolor. Haparanda fick 1833 en s.k. lägre apologistskola. Apologistklasser hade funnits sedan 1724 års skolordning, där de var beteckningen på särskilda skolklasser med undervisning i skrivning och räkning, svarande mot de praktiska behoven inom olika borgerliga yrken, vilket i modern terminologi närmast skulle motsvara handelsskolor (grek. apologizesthai föra räkenskaper). Första året togs tio elever in vid skolan.

Inrättandet av skolan hade föregåtts av propåer från sockenmännen i Nedertorneå. Ungefär samtidigt hade sockenmännen i Övertorneå framfört behovet av en skola i bygden. Därvid hade man särskilt pekat på att skolans lärare borde vara finskspråkig, eftersom befolkningen till största delen var finskspråkig. Skolans placering blev därigenom en stridsfråga. Riksdagsmannen Eric Mörtberg från Övertorneå hade förordat en lokalisering till hembyn, medan den från Kalix bördige riksdagsmannen Johan Jacob Rutberg tycks ha varit talesman på riksplanet för en placering i Haparanda. Att man fick direkt gensvar från sockenmännen i området för inrättandet av en skola berodde uppenbarligen delvis på att det tidigare löneanslaget för skolan i Torneå nu stod till förfogande i ogravrat skick för en ny skola. När apologistskolan i Haparanda startade sin verksamhet 1833 framhölls att huvudsakligt avseende skulle fästas vid "svenska språkets lärande". Bakom formuleringen låg den s.k. riksspråksprincipen,

stadfäst redan i 1649 års skolordning, enligt vilken samma uttal skulle iakttas i alla rikets skolor. Formuleringar som "...skall läras vacker och flytande skrivning på svenska språket" och "...författandet av brev på ren och vacker svenska" infördes då.

Den Uleåborgsbördige biskopen Frans Michael Franzén, som i egenkap av biskop i Härnösand fungerade som inspektor vid skolan, påtalade i en promemoria 1840 frånvaron av undervisning i finska och vikten av att bygden hade finskkunniga tjänstemän som kunde fungera utan tolk bland de finsktalande. De finsktalande eleverna vid skolan borde enligt biskopen bibringas kunskaper inte bara i svensk utan även i finsk språklära. Man införde fyra timmars finskundervisning men finskan försvann från schemat efter bara några år, 1847. Finskan återkom som undervisningsämne vid apologistkolans efterföljare, läroverket, först på 1900-talet.

Folkskolans utbyggnad

Den svenska folkskolestadgan från 1842 föreskrev att minst en, helst fast, skola skulle finnas i varje socken inom fem år från stadgans införande. Det dröjde dock tio år innan Tornedalen fick sin första folkskola genom den som inrättades i Haparanda. Skolan blev dock inte omedelbart fast och det tycks ha dröjt ända till våren 1854 innan skolundervisningen kom igång. Åtminstone till en början bedrevs den uteslutande på svenska. År 1867 konstituerade Haparanda stad sitt eget från socknen i övrigt, dvs. Nedertorneå landsbygd, fristående skoloråd. I den fasta stadsskolan blev svenska undervisningsspråket, medan det undervisades på finska i den ambulerande skolan på landsbygden.

Den första småskollärarinnan i staden var Angelika Læstadius, dotter till den læstadianska väckelserörelsens grundare, Lars Levi Læstadius. Hon tjänstgjorde åren 1867-1901. I Karl Gustavs kommun, med Karungi som centralort, kom skolundervisningen i gång senare än i Haparanda. Den ägde rum på finska. Den förste läraren var den från Överkalix bördige Jöns Wennberg, som hade utexaminerats från seminariet i Härnösand och som hade lärt sig finska som garvarlärling i Torneå.

Utbyggnaden av folkskolan gick långsamt också i de övriga delarna av Tornedalen, bl.a. beroende på att socknarna var vidsträckta och dessutom fattiga, men också delvis på grund av svårigheterna att anskaffa finskkunniga lärare och finskspråkiga läroböcker. Ännu i början av 1860-talet fanns bara elva skolor.

Undervisningen bedrevs till en början enbart eller nästan uteslutande på barnens modersmål, finska. Man använde läroböcker från Finland, ofta böcker av paraglostyp, med svensk text i den ena spalten och finsk i spalten intill. Läroböckerna införskaffades bl.a. från Uleåborg. Succesivt infördes frivillig undervisning i svenska, till en början endast för mera begåvade elever och med föräldrarnas samtycke.

Också undervisningen i svenska bedrevs på finska och mest i form av inlantilläsning och översättningsövningar. Den metod som användes i undervisningen var analog med den undervisning i främmande språk som

gavs i lärdomsskolan. Man gick så småningom över till att undervisa på svenska under svensktimmarna. År 1885 var undervisning i svenska införd i alla folkskolor inom Torneå folkskolinspektördistrikt och även i en stor del av dess mindre folkskolor och småskolor. Undervisning på svenska hade på många håll börjat införas successivt, t.ex. i Korpilom-bolo redan 1860 ("även undervisning på svenska").

Läroutbildning för finnbygden

I november 1873 utarbetades av folkskoleinspektören Zacharias Grape ett förslag till förbättring av skolväsendet i finnbygden. Grape hävdade att folkundervisningen i den finsktalande bygden på grund av invånarnas främmande nationalitet, deras obemedlade villkor och spridning på en vidsträckt yta medförde större kostnader än på andra håll i Sverige. Han anhöll om statsanslag bl.a. till högre stipendiebelopp åt finsktalande seminarieelever, lönetillägg åt lärare i bygden och statsbidrag till in-rättandet av nya folkskolor och särskilt småskolor. I detta fanns också ett förslag om upprättande av ett småskoleseminarium för de "finska församlingarna".

Grapes förslag upptogs i proposition vid 1874 års riksdag. Statsutskottet tillstyrkte förslaget om en särskild läroutbildning för finnbygden men ville förlägga denna till Härnösand, inte Haparanda, som hade föreslagits. Trots motsättningar i lokaliseringsfrågan beslöt riksdagen om ett särskilt "finnbygdsanslag" och om upprättandet av ett småskollärarseminarium i Haparanda.

Undervisningsspråket var i seminariet liksom i folkskolorna från början finska. Detta var nödvändigt, eftersom eleverna var enbart finskspråkiga. Svenska lästes bara som läroämne, men ansågs som det viktigaste ämnet. Seminariets lärokurs utökades 1877 till två år och 1884 till tre. I samband med införandet av den treåriga lärokursen skedde också en förändring i undervisningsspråket, så att undervisningen i tredje klassen skedde helt på svenska. Sedan skedde en successiv förändring i riktning mot försvenskning. Läsåret 1882-83 hade undervisningen i seminariets övningskola (folkskola) för första gången uteslutande skett på svenska.

År 1891 fastställdes i en kyrkokungörelse inför höstterminsstarten som villkor för inträde vid seminariet att den sökande ägde "sådan insikt i svenska språket att han (kunde) följa med undervisningen, som meddelas uteslutande på sagda språk". Svenskan hade från att ha varit undervisningsämne övergått till att vara undervisningsspråk medan finskan nu blev läroämne. År 1899 uteslöts kunskaper i finska från inträdesfordringarna.

Den helsvenska folkskolan

Före 1880-talet hade endast kyrkbyarna i Tornedalen skolor med sex klasser. Utrustningen i skolorna var dessutom bristfällig. Före tillkomsten

av seminariet i Haparanda var lärarna ofta inkompetenta. Deras kunskaper i svenska var bristfälliga och de hade heller i regel ingen formell utbildning i finska.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

Av kostnadsskäl ansåg sig många socknar inte kapabla att inrätta skolor i den takt som man själva önskade och statsmakterna hade hoppats på. På grund av denna hållning beslöt regeringen att fyra fasta skolor skulle inrättas på statens bekostnad, nämligen i Lapträsk, Nikkala, Teurajärvi och Turtola/Svanstein. Staten skulle svara för lärarnas avlönning och lämna kommunerna hyresbidrag för skollokaler. I ett par fall, Lapträsk och Teurajärvi, bekostade staten även skolhus och lärarbostäder. Villkoret för statsbidraget var att uteslutande svenska skulle användas som undervisningsspråk. Allt fler kommuner ansökte nu om statsskolor. Dessas antal uppgick år 1919 till 91 stycken.

Attityder i språkfrågan under 1800-talet

Tornedalingarnas inställning till svenska språket karaktäriserades av landshövdingen i Norrbotten 1847 på följande sätt: "finska allmogen inser även fördelarna med att förstå svenska språket, och önskar därför själv lära, men i synnerhet bibringa sina barn kännedom av detsamma, för vilket ändamål den ofta bekostar deras underhåll i svenska socknar". Eftersom liknande uttalanden har påträffats i mängd anses detta citat återspegla en verklig folkmening.

Landshövdingen P. H. Widmark uttalade sig 1860 för nyttan av att befolkningen fick undervisning "...utom i finska, även i svensk språkkunskap, så att i en framtid detta senare språk kunde bli, om ej allmänt rådande, åtminstone känt bland flertalet av den finska folkstammen...". Widmark anses vidare ha varit den första som uttalat sig om den politiska vikten av ökad spridning av svenska språket i denna finskspråkiga gränsprovins. Språkförhållandena, dvs. Tornedalens språkliga isolering från det övriga Sverige, kunde te sig farlig ur politisk synpunkt. Tvåspråkighet framstod för Widmark som ett önskvärt politiskt mål.

I riksdagsdebatten 1874 om inrättandet av ett seminarium för finnbygden talade bl.a. S. A. Hedin och statsrådet Gunnar Wennerberg för en lokalisering till Haparanda, lantmannapartisterna Emil Key och greve A. R. Posse mot. De senare befarade att inrättandet av ett finskt småskollärarseminarium i gränsstaden skulle befordra inflyttningar av "finsk nationalitet" i landet.

Under slutet av 1880-talet uttryckte bl.a. landshövdingen i Norrbottens län oro för att seminariet i Haparanda inte föreföll att fylla sin funktion att ge de finsktalande eleverna tillräckligt goda kunskaper i svenska och föreslog att det skulle flyttas till en helt svenskspråkig ort. Rädsla för den "finska språkexpansionen" låg bakom förslaget. Förslaget kritiserades hårt av folkskoleinspektören Grape, mannen bakom förslaget om ett särskilt seminarium för finnbygden, och av domkapitlet, i princip med motiveringar som liknade dem som låg bakom landshövdingens förslag. Man borde undvika att framkalla motstånd mot myndigheternas strävanden

den i bygden, eftersom seminariets uppgift var att fungera som ett värn mot fennomani.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

I samband med grundandet av folkhögskolan i Matarengi (Övertorneå) 1899 angavs av riksdagsmannen Georg Kronlund och andra folkhögskolans uppgift vara att fungera som "ett bålverk för svensk odling och kultur vid vår östra gräns":

"Med hänsyn till den fennomanska propagandan innebär tillvaron av en isolerad finsktalande befolkning inom landets gränser en viss fara för Sverige i förhållande till dess granne i öster."

Också den dåvarande monarken, Oscar II, uttryckte sig i sin dagbok på likartat sätt:

"Det gällde nämligen att på allt sätt motarbeta den av fennomanierna på andra sidan gränsen alltför länge ohejdat bedrivna utbredningen av finskt tungomål även i Norrbottens län. I förra tiden hade en liberalt patriarkalisk regeringspolitik, en sådan som i vårt goda Sverige oftast rätt, något lättsinnigt underskattat vådorna av en dylik språkinriktning. Jag blundade ingalunda för dem, och åtskilliga åtgärder som seminariums försvenskning, nya svenska folkskolor i Tornedalen, vägar, svensk volontärskola för finsktalande m.m. vittnar därom."

Försvarspolitiska argument, men uppenbarligen även nationalistiska, hade av allt att döma stor betydelse vid utformningen av språk- och utbildningspolitiken i Tornedalen vid 1800-talets slut. I 1870-talets femårsberättelser kunde länsmyndigheterna meddela att kunnigheten i svenska blivit allt vanligare i de "finska" kustlandssocknarna. Landshövding Husberg rapporterade 1897 att relationerna mellan finskan och svenskan hade förändrats till svenskans förmån.

1919 års finnbygdsutredning

Bakgrunden till den s.k. finnbygdsutredningen var en motion väckt i andra kammaren vid 1917 års riksdag om en fullständig utredning rörande folkskoleväsendet i Norrbottens län. Trots att skolväsendet i finnbygden fortfarande ansågs inta en gynnad ställning resursmässigt genom det speciella anslaget på 225 000 kr till "befrämjande av folkundervisningen ibland de i rikets nordligaste trakter bosatta finnar" behövdes enligt motionären ytterligare åtgärder för att fullborda systemet med fasta skolor och ett tillräckligt antal arbetsstugor, vilka enligt motionären spelade en stor roll när det gällde att ge de finskspråkiga barnen goda kunskaper i svenska.

I riksdagens skrivelse till Kungl. Maj:t betonades att utredningen framför allt borde gå ut på att utröna vilka orter som ännu saknade ordnat skolväsende och i vilken utsträckning det var möjligt att ersätta de på många håll förekommande mindre folkskolorna med fullt utbyggda folkskolor. Lärarnas utbildning borde också förbättras framförallt vad gäller förmågan att undervisa i och på riksspråket och behovet av ny undervisningsmateriel och nya pedagogiska metoder borde undersökas.

Dock betonades i riksdagsskrivelsen att en mera energiskt driven undervisning i svenska språket icke bör åsyfta att undertrycka eller utrota

finskan, utan i stället att befolkningen i denna gränstrakt må sättas i tillfälle att lära sig tala två språk.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

Den tillsatta utredningskommittén leddes av biskop Olof Bergqvist. De övriga ledamöterna blev prostinnan Amanda Nyman, Haparanda, folkskolinspektören N.J.F. Almqvist, Skellefteå, agronomen W.L. Wanhainen, Luleå (bördig från Pajala) och folkskolläraren E.U. Eriksson i Karungi.

Utredningen gjorde en ganska omfattande bakgrundsbeskrivning av allmänna förhållanden som befolkningens utbredning och härstamning, näringsliv, kulturförhållanden och religion, men ägnade i enlighet med sitt syfte det väsentligaste utrymmet åt en genomgång av skolförhållandena inklusive de materiella förutsättningarna för skolväsendet distrikt för distrikt.

Nästan hälften av de drygt 400 sidorna ägnades åt själva förslaget. De skolämnen som behandlades i utredningen var modersmålet (= svenskundervisningen), hembygdskunskapen och kristendomsundervisningen. För att utröna den lokala uppfattningen till den helsvenska undervisningen anordnade de sakkunniga möten i de olika kyrkbyarna. Mötena dominerades enligt dåvarande rektorn vid Haparandaseminariet, Hugo Tenerz, av präster, lärare och andra som kunde svenska och de övriga invånarnas, den s.k. allmogens, uppfattning kom sällan till tals. Opinionsen på dessa möten var i mycket hög grad till förmån för svenskan. Undervisning i finska var man antingen rent fientlig till eller också ansåg man den onödig, eftersom folket redan kunde finska. På några av mötena, nämligen i Junosuando, Karesuando, Korpilombolo, Matarengi (Övertorneå) och Tärendö framställdes önskemål "om, att jämsides med den svenska undervisningen även måtte förekomma någon undervisning i det finska språket".

Enkäter om inställningen till finskan genomfördes bland skolrådsordförandena, som nästan utan undantag var präster. Bara tre av dessa var för undervisning i finska eller för användning av finska som hjälpspråk. Kyrkoherde P. O. Pettersån i Korpilombolo framhöll att

"En var vill helst inhämta kristendomen på sitt modersmål. ... Att låta försvenskingsarbetet gå därhän, att folket ej får inhämta kristendomen på sitt modersmål är en ytterst ömtålig sak, såsom tidigare norrmännens nationaliseringssträvanden bland lapparna och nu senast tyskarnas bland polackerna noggsamt utvisa. Allt, som ger sken av förtryck i detta avseende synes böra undvikas; annars kan det inträffa, att en europeisk opinion vill ha ett ord med i laget, såsom år 1901, då det i hela Europa blev ett skri, att polska barn "avaient été violemment frappés par leurs instituteurs allemands pour avoir refusé de réciter leur catéchisme en allemand"¹. Den allmänna tanken, som då uttalades av en moder, torde nog delas av de fleste: "Je veux bien que les petits apprennent l'allemand pour être savants, mais je veux qu'ils sachent

¹ har blivit hårdhänt agade av sina tyska lärare för att de har vägrat att läsa katekesen på tyska

le catéchisme en polonais, pour pouvoir prier avec nous”². Med lämplig förändring kunna dessa ord lämpas på förhållandena i finnbygden.” Landsfiskal J. Waara-Grape, skolstyrelseordförande i Karesuando, argumenterade för viss finskundervisning på följande sätt:

”En svensk undersåte vid finska gränsen är i praktiska livet ofta tvungen att använda finska skriftspråket ... Föräldrarna önska i allmänhet att få lära sig det [= svenska]. De vilja dock tillika, att barnen även kunna läsa och skriva finska.”

Pettersån ville alltså att kristendomsundervisningen skulle ske på finska, landsfiskal Waara ville ha undervisning i det finska skriftspråket en timme i veckan i folkskolans högsta klass och därutöver uttalade sig prosten Georg Bergfors i Vittangi för att finska skulle kunna användas ”i någon grad” som hjälpspråk i småskolan. De åtta övriga skolrådsordförandena svarade kategoriskt ’nej’ på den aktuella frågan vars formulering löd: ”Anser Ni det lämpligt, att undervisning meddelas även på det finska språket?”.

Liknande enkäter genomfördes bland lärarna. Dessa innefattade också den faktiska användningen av finska i undervisningen som hjälpspråk, inte enbart attityder. En tredjedel av lärarna svarade ”ja” på den ovan citerade frågan, en enda av dessa ansåg att finska borde införas som undervisningsämne. I Karl Gustaf, Hietaniemi, Övertorneå, Korpilombolo och Junosuando fanns inte en enda lärare som förordade någon som helst användning av finska. Typiska anmärkningar till nej-svaren är enligt finnbygdsutredningen följande:

- * Ingen av barnens föräldrar önska, att barnen skola lära sig finska.
- * Varför lära barnen finska, då de redan kan detta språk?
- * Det bleve ett nytt språk, högfinskan, ty tornedalsfinskan är blott en dialekt.
- * Vi senare tiders lärarinnor äro ej kompetenta att undervisa i finska.
- * Barnen skulle då icke anstränga sig, icke tänka, och skulle därför icke lära sig svenska.

Finska som hjälpspråk användes av omkring 38% av lärarna, enligt lärarenkäten.

En av utredningens slutsatser blev att det fanns skäl för staten ”till fortsatta uppoffringar”, dvs. fortsatta höga anslag till utbyggnaden av folkskoleväsendet i finnbygden. Ett huvudskäl var den finsknationella agitation som man menade hade förekommit i gränsbygden från finsk sida:

... den uppmärksamhet som utifrån är riktad på denna del av det nordligaste Sverige. Detta främmande intresse har också, såsom förut i korthet erinrats om, tagit sig uttryck i en agitation med uppenbart syfte att på allt sätt motverka svenskundervisningen inom de finsktalande delarna av Norrbotten.

² Jag vill gärna att barnen lär sig tyska för bildningens skull men jag vill att de lär sig katekesen på polska, så att de kan be tillsammans med oss.

Man hänvisade också till att folket självt ville lära sig svenska. Modersmålsundervisningen (= svenskundervisningen) som sådan ansågs dock tillfredsställande och inte i behov av utökat timantal efter det att 1919 års undervisningsplan för hela riket trätt i kraft. Ny undervisningsmateriel skulle däremot utarbetas speciellt för finnbygdens skolor. Vidare borde den svenskspråkiga kristendomsundervisningen få ökat timantal, från två till tre veckotimmar, detta motiverat bl.a. med befolkningens starka religiösa intresse, och lärarutbildningen i hembygds-kunskap borde enligt utredningen förbättras. Sammanfattningsvis konstaterade utredningen att den fyra decennier tidigare inledda undervisningen på svenska borde fortsätta som tidigare och att undervisning i finska var obehövlig.

Utredningsledamoten Wanhainen reserverade sig mot utredningsmajoriteten i en lång inlaga. Han argumenterade för att skolarbetet borde gå ut på verklig tvåspråkighet. Han polemiserade vidare mot de enligt honom motstridiga argumenten i utredningen mot införande av finska, nämligen å ena sidan att befolkningen redan kunde tillräckligt bra finska, å den andra att tornedalsfinskan bara var en dialekt och att högfinskan vore ett nytt språk för tornedalingarna. Med motsvarande argumentering, menade Wanhainen, kunde man lägga ned modersmålsundervisningen i alla rikets skolor.

1928 års språkpetition

I februari 1928 inlämnade åtta lärare i Tornedalen en skrivelse till skolöverstyrelsen, i vilken de föreslog att finskan borde tas upp både som undervisningsspråk och undervisningsämne. Deras motivering var dels den allmänna nytta man hade av insikter i sitt modersmål, dels att kunskaper i finska också svarade mot "det politiska livets krav". De krävde också finskkunnighet av de lärare, överlärare och skolinspektörer som verkade i finnbygden.

Språkpetitionen, som lärarnas skrivelse kallats, åstadkom starkt känsloladdade reaktioner inte minst hos många inom skolvärlden. Möjligen under påverkan av lärarpetitionen föreslog dåvarande ecklesiastikministern 1932 att finska skulle införas som frivilligt ämne inom ramen för den lagstadgade undervisningen. Frågan föll på grund av motstånd främst från ordföranden i första kammarens statsutskott, Lulebiskopen Olof Bergqvist, som också varit finnbygdsutredningens ordförande. Han representerade samma synsätt som kung Oscar II gett uttryck åt vid sekelskiftet, då Tornedalens folkhögskola grundades: språkfrågan var i grunden en försvars- och säkerhetspolitisk fråga.

Tre år senare återkom dock förslaget om frivillig finska i en proposition till riksdagen, denna gång från ecklesiastikministern Arthur Engberg. Han ansåg att det var en "riktig grundsats, att bland en tvåspråkig befolkning skolans undervisning så ordnas, att var och en får möjlighet att lära sig läsa och skriva sitt modersmål". Det kunde enligt förslaget ske i fortsättnings-skolan. Engbergs förslag vann riksdagens gillande, men blev inte någon framgång i praktiken. En bidragande orsak till miss-

lyckandet var det faktum att fortsättningsskolan relativt snart försvann genom förlängningen av skolplikten från sex till sju år.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

Frivillig gymnasiefinska

Apologistkolan i Haparanda utvecklades till ett allmänt läroverk, där man 1909 för första gången kunde avlägga realexamen. Skolan blev 1935 ett s.k. högre allmänt läroverk, efter Luleå det andra i Norrbottens län. Rekryteringsområde blev hela norra och östra Norrbotten från Haparanda och Kalix i söder till Gällivare, Kiruna och Karesuando i norr. Finska fanns i Haparandagymnasiets läroplan redan från första läsåret. Av tillvalsämnena kunde nämligen ett modernt språk bytas ut mot finska.

Dåvarande rektorn tog sedan initiativ till ett utökande av valmöjligheterna, så att finska från 1938 kunde väljas som tilläggsämne. Det dröjde dock till 1944 innan undervisningen i finska kom igång och den upphörde redan efter ett par år. Den togs upp igen i mitten av 1950-talet, då man fick möjligheten att läsa finska som extra, frivilligt tillvalsämne. Denna undervisning pågick sedan i stort sett tills 1970-talets skolreformer och åtgärder inom invandrarundervisningen också började tillämpas i Tornedalen. Tidvis lästes frivillig finska av omkring 100 elever per år i gymnasiets två högsta ringar, vilket i mitten och slutet av 1950-talet motsvarade omkring en tredjedel av de finskkunniga eleverna på gymnasiet.

Ett förslag av dåvarande rektorn vid Haparandagymnasiet 1961 att införa finska som obligatoriskt tillvalsämne i paritet med exempelvis ryska och spanska strandade på motstånd från en majoritet inom lärarkollegiet. Skolöverstyrelsen (SÖ) följde kollegiemajoritetens uppfattning, att även Haparandaeleverna skulle få avlägga en vanlig svensk studentexamen: en examen med finska som tillvalsämne skulle enligt denna inte vara konkurrenskraftig på den svenska arbetsmarknaden.

Förbudet att tala finska i skolan

Förbud mot användning av minoritetsspråk i skolundervisning och även på rasterna i skolan har förekommit på många håll i världen. Sådana förbud har rapporterats bl.a. från Wales och Skottland, från Nya Zeeland och Cooköarna i Stilla havet och i Norden från Finland (mot samiska) och Norge (mot finska). I Tornedalen har förbudet tillämpats på olika håll sedan början av 1900-talet. Det förefaller som om det tillämpats mera strikt i skolorna i de mindre byarna än på de större orterna. Mest konsekvent tillämpades förbudet nog på arbetsstugorna. Av allt att döma hade förbudet mot finska på rasterna ursprungligen utfärdats av de lokala skolmyndigheterna, inte av SÖ.

Efter ett påpekande 1957 från tvåspråkighetsforskaren Nils Erik Hansgård till SÖ om existensen av ett sådant förbud upphävdes det. Ett förnyat påpekande om att förbudet var upphävt gjordes av SÖ 1965. Samma år som förbudet mot finska upphävdes fastställdes nya bestäm-

melser för Tornedalens bibliotek i Övertorneå. Ändringen innebar att biblioteket fick rätt att anskaffa finskspråkig litteratur, vilket dittills inte varit möjligt. Av och till har diskussioner förts om möjligheterna att i anslutning till Tornedalens folkhögskola och Nordkalottbiblioteket i Övertorneå inrätta ett kultur- och forskningscentrum för forskning- och utvecklingsarbete avseende tornedalsfinskan och den tornedalsfinska kulturen.

I 1962 års läroplan infördes, för grundskolans högstadium, finska som tillvalsämne på orter där finska talades. Detta fick dock inte någon större betydelse och det var bara på ett fåtal orter möjligheterna över huvud taget utnyttjades.

Hemspråksreformen

Försöksverksamhet med hemspråksundervisning i finska hade pågått bl.a. i Norrbotten sedan 1970. Möjligheten tillkom i samband med genomförandet av Lgr 69 (1969 års läroplan för grundskolan). Redan första året deltog i Tornedalen ca 400 elever i hemspråksundervisningen. Efter tre år var deltagarantalet uppe i 800 elever, varefter antalet stagnerade så att det ännu efter sju år var ungefär 800 elever, vilket inte motsvarade en förväntad utveckling. Läromedlen hämtades till en början från Finland och undervisningsspråket i hemspråksundervisningen var standardfinska.

Tornedalska elever uppfattade, som känt, ofta distansen mellan den egna tornedalsfinskan och standardfinskan som alltför stor och många elever "hoppade av". Vid vissa skolor uppgick avhoppet till 90% av det antal deltagare man haft vid terminsstarten. Av denna anledning introducerade länskolnämnden en "nygammal" pedagogik, principen att man skulle gå från "det kända", tornedalsfinskan, till "det okända", standardfinskan, dvs. finskundervisningen skulle ha tornedalsfinskan som utgångspunkt och denna skulle få stort utrymme i undervisningen innan man övergick till undervisning i standardfinska. Den nya pedagogiken som introducerades torde ha bidragit till att antalet deltagare åter började stiga omkring 1980.

Sedan försöksverksamheten pågått i några år permanentades möjligheten i och med hemspråksreformen, som tillkom genom ett riksdagsbeslut 1976 och trädde i kraft läsåret 1977/78.

3.4 Finskan vid universiteten

Undervisningen på universitetsnivå i finska började för hundra år sedan, 1894, då Karl Bernhard Wiklund (1868-1934) fick en tjänst som lärare i finska och lapska vid Uppsala universitet. Wiklund blev 1905 den förste professorn i landet i finsk-ugrisk språkforskning. Han efterträddes 1933 av sin elev Björn Collinder. Professuren gjordes redan på Wiklunds tid om till en professur i finsk-ugriska språk, särskilt lapska och finska. Den komparativa inriktningen på professuren accentuerades ytterligare vid det

senaste professorsskiftet 1982, då professuren fick den mera allmänna benämningen professor i finsk-ugriska språk utan annan precisering.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

Vid Stockholm universitet (till 1960 Stockholms högskola) började undervisningen i finska 1930, då en finsk lektor, Volmar Bergh, anställdes. Bergh ägnade sig under sitt tioåriga innehav av lektoratet även åt praktiskt arbete inom det finska föreningslivet i Stockholm men även åt forskning om Stockholms finska förening och om skogsfinnarna. Den förste innehavaren av den professur i finska språket och kulturen, som inrättades 1965, blev Osmo Hormia. Hormia var mycket aktiv i det finska förenings- och kulturlivet i Sverige och medverkade i flera statliga utredningar på invandrarområdet. I mitten av 1980-talet ändrades Stockholmsprofessurens benämning till enbart finska.

Förutom Stockholm har även Umeå universitet sedan 1973 en professur i finska. Vid Lunds universitet igångsattes undervisningen i finsk-ugriska språk 1947 av den estniska forskaren Julius Mägiste, som varit professor i östersjöfinska språk i Tartu. Året därpå fick universitetet en utländsk lektorstjänst i finska. Sedan 1977, då institutionen blev självständig, benämns den Finsk-ugriska institutionen. I Stockholm och Uppsala finns sedan mitten av 1970-talet två utbildningslinjer, finska som främmande språk och finska som modersmål. Institutionen i Stockholm har medverkat i utformningen av den högre tolkutbildningen i finska i landet ända sedan starten 1973 och har sedan dess också anordnat kurser i tolkning liksom periodvis även i översättning.

Sedan slutet av 1970-talet ges undervisning i finska även vid Göteborgs universitet. I anslutning till lärarutbildningen ges undervisning i finska även vid Högskolan i Luleå, som har en särskild tornedalsfinsk profilering. Även vid Högskolan i Örebro har undervisning i finska givits under några år på 1970- och 1980-talen.

Antalet universitetsstudierande i finska steg drastiskt från mitten av 1970-talet till början av 1980-talet för att sedan stabiliseras på en relativt hög nivå. Delvis berodde detta på en stor studerandetillströmning från Finland. Studerandeantalet minskade sedan för att de allra senaste åren åter öka något åtminstone i Uppsala och Stockholm. En kategori som ökat sin andel bland de studerande sedan mitten av 1970-talet är svenskar eller andra studerande utan förkunskaper i finska.

Forskarutbildning i finska språket och litteraturen ges vid institutionerna i Lund, Stockholm, Umeå och Uppsala. Undervisning på finska ges delvis inom ramen för kurserna i finska, i synnerhet på linjen finska som modersmål. I slutet av 1970-talet och början av 1980-talet förekom undervisning på finska bl.a. i ämnen som företagsekonomi och nationalekonomi vid universiteten i Umeå och Uppsala.

Under de första århundradena av universitetens historia i Sverige skedde universitetsundervisningen på latin och alla avhandlingar skrevs på latin. År 1738 bröts latinväldet vad gäller avhandlingar, då Celsiuslärjungen och tornedaligen Anders Hellant skrev sin avhandling om laxfisket i Torne älv parallellt på svenska och latin. Finska har hittills i de svenska universitetens historia däremot inte accepterats som avhandlingsspråk.

Finskans och svenskans geografiska spridning inom det gemensamma Sverige-Finland som existerade under åtskilliga hundra år fram till freden i Fredrikshamn 1809 kan med viss förenkling karaktäriseras med formuleringen svenska i centrum, finska i periferin. Detta syftar på det förhållandet, att svenska dels var förvaltningspråket, gemensamt för rikets centrum kring axeln Åbo-Stockholm, där Stockholm alltsedan Gustav Vasas tid fått en allt starkare ställning, dels det allmännast förekommande språket i områdena närmast dessa centralorter, medan finska förekom i rikets periferier, i östra Finland, i de norra och i viss mån i de västra delarna av riket. Totalt sett hade svenskan större spridning bland inbyggarna i den svenska, finskan i den finska rikshälften. De finskspråkigas andel av den totala folkmängden i riket var omkring en fjärdedel.

Finskspråkigheten har dock periodvis varit relativt utbredd i det centrala Sverige. Även om en stor del av dem som flyttade till Stockholm från den finska rikshälften var svenskspråkiga, bördiga från Österbotten och kusttrakterna närmast Sverige, har en betydande del av Stockholms befolkning ända sedan medeltiden utgjorts av finsktalande. I finska församlingens första medlemsförteckningar förekommer exempelvis vindragare, timmermän och åkare som betydande grupper. Av Stockholms cirka 60 000 invånare kring år 1700 utgjordes omkring 3 000 personer eller omkring 4 procent av finnar. På 1500-talet kom folk från Finland till Uppland och Mälardalen inte minst för att ta arbeten inom jordbruket. Gustav Vasa och hans söner bedrev dessutom en medveten rekrytering av arbetskraft från den finska rikshälften till olika slags arbetsuppgifter inom bergsbruket i Falun, Sala och andra gruvor i Bergslagen.

Tillnamnet Finne för personer med finsk bakgrund blev mycket vanligt, liksom ortnamn med förleden Finn-. I räkenskapshandlingar från Sala gruva förekommer namn som Honkanen, Hämäläinen, Kyröläinen, Liitinen, Lumiainen och Kämppäinen. Finnarnas stora betydelse i den svenska gruvnäringen under 1600-talet framgår också att en samling författningar rörande gruvorna, de s.k. bergsverksartiklarna, översattes till finska.

En annan yrkesgrupp som rekryterades i Finland var båts- och timmermännen, såväl svensk- som finskspråkiga, som var en viktig faktor vid den svenska örlogsflottans reorganisering och flyttning på 1680-talet till Karlskrona i Blekinge, som några decennier tidigare erövrats från danskarna. De från kusttrakterna ända från Karelen och Österbotten flyttade finnarna, av vilka många överhuvudtaget inte förstod svenska, kom att vid denna tid utgöra omkring 10 procent av Blekinges befolkning.

Den mest kända finskspråkiga befolkningen inom det område som utgör dagens Sverige är förutom tordedalingarna skogsfinnarna, eller svedjefinnarna, som de ibland kallas på grund av de nya metoder för svedjebruk som de introducerade. Till stor del härstammade de från Savolax och delar av mellersta Finland, särskilt storsocknen Rautalampi. Inflyttningen uppmuntrades tidvis av den svenska kronan, inte minst av den yngste av Gustav Vasas söner, hertig Karl (Karl IX). Intensivast var

inflyttningen under perioden 1570-1680. Den tycks ha börjat i Södermanland i hertig Karls furstendöme och i Karlskogatrakten, men inflyttning skedde tidigt också till Västergötland och Närke och spred sig till Östergötland, Västmanland, Gästrikland, Hälsingland, Dalarna och nya områden i Värmland, vidare också till Norge. Delar av mellersta Norrland koloniserades av finnar framförallt under 1600-talet.

Finnkolonisationen har lämnat spår efter sig i ortnamnsskicket på många håll i Norrland och i Värmland med angränsande finnskogar finns tusentals finskbaseade eller rent finska ortnamn. Dessa finns redovisade i forskning som utförts av bl.a. den tornedalske ortnamnsforskaren Gunnar Pellijeff och av den från Estland under kriget inflyttade professorn Julius Mägiste, vilka var verksamma i Uppsala respektive Lund. Noppi-koski i Orsa finnmark är exempel på ett ännu levande, helfinskt ortnamn, andra namn har blivit försvenskade eller förändrade på olika sätt, t.ex. Haukkämäki (Hökbacken) > Häkkamägg. Ofta syftar ortnamnen på terrängformationer och inte sällan på sådana som haft med svedjebruket att göra.

I litteraturen förekommer skiftande uppgifter om det totala antalet skogsfinnar. Enligt vissa beräkningar var antalet finnar i Värmland mot slutet av 1600-talet maximalt 5 000-6 000. Enligt befolkningsstatistik från 1860 var antalet finnar i hela Sverige 15 271 varav 13 759 i Norrbotten och resterande 1 512 i Kopparbergs och Värmlands län. Motsvarande siffror vid 1930 års folkräkning var för hela Sverige 33 929, för Norrbotten 32 736 och i resten av Sverige 1 193. Enligt Richard Broberg, forskare i Uppsala och själv ättling till värmlandsfinnar, fanns det i slutet av 1940-talet något tiotal finnar i Värmland som använde finska till vardags.

Enligt den nämnda folk- och bostadsräkningen från 1930, som är den senaste och hittills enda större folkräkningen i Sverige, där man försökt inhämta uppgifter om hur många talare med ett annat språk än svenska som finns i landet, fanns i hela Norrbottens län cirka 30 000 personer som bara eller övervägande talade finska, ytterligare omkring 10 000 som behärskade språket i större eller mindre utsträckning (varav åtskilliga samer) och cirka 4 000 personer i Tornedalen som enbart talade svenska. Tärendö, Junosuando, Pajala och Korpilombolo, som utgör nuvarande Pajala kommun, svarade för de högsta relativa talen (90%-95% med finska som huvudspråk), Gällivare, Jukkasjärvi (Kirunaområdet) samt Pajala för det absolut räknat största antalet finsktalande. Även i dag torde Pajala kommun utgöra finskspråkighetens kärnområde i Tornedalen.

Jämfört med situationen omkring 1809 har dock genom inflyttningen från Finland och delvis även genom utflyttning från Tornedalen finskspråkighetens geografiska utbredning i Sverige radikalt förändrats. Det största antalet finskspråkiga i landet finns i dag i de centrala delarna av landet och storstadsområdena.

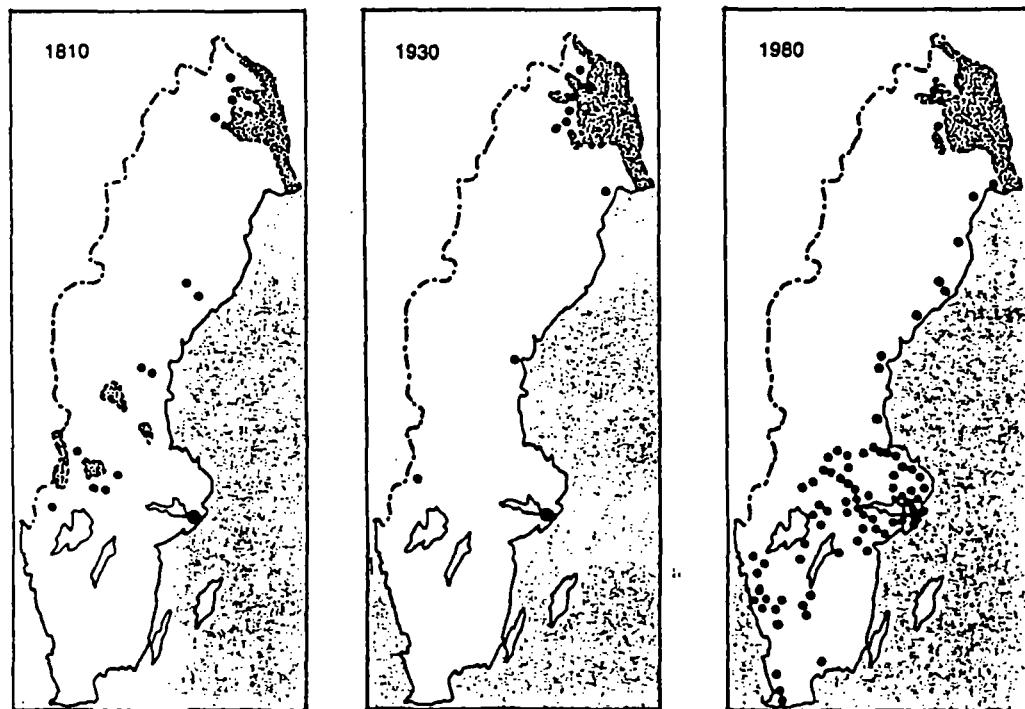
KARTBILD

(ur artikel Finnar av De Geer & Wande, s. 97 i Svanberg & Runblom
(red.), Det mångkulturella Sverige, Stockholm 1989)

Skr. 1994/95:1

Bilaga 1

Finska språket i Sverige 1810–1980

finskt språkområde

finskspråkig minoritet

4.1 Anordningar inom utbildningsväsendet

Det finska språket stöds inom utbildningsväsendet dels genom de bestämmelser som finns för t.ex. hemspråksundervisning, dels genom riktade insatser.

Sedan slutet på 1960-talet finns också ett permanent organ, det Finsksvenska utbildningsrådet, för samarbete mellan Finland och Sverige med syfte att förbättra undervisningen av finsktalande barn och ungdomar i Sverige. Rådet består av en finsk respektive en svensk delegation, numera under ledning av respektive utbildningsminister. Inom rådets verksamhet har bl.a. ett omfattande samarbete kring lärarutbildningsfrågor utvecklats.

4.1.1 Det offentliga skolväsendet

Finskspråkiga elever har, i enlighet med bestämmelserna i grundskoleförordningen (1988:655), rätt till undervisning i sitt modersmål, så kallad hemspråksundervisning. Endast i de fall det inte går att bilda grupper med minst fem elever eller då det inte finns tillgång till lämplig lärare får kommunen, enligt dessa regler, avstå från att anordna hemspråksundervisning. För tornedalsfinska elever (liksom för samiska och zigen-ska) gäller att kommunen har skyldighet att erbjuda undervisning även om inte grupper om fem elever kan bildas.

Finskspråkiga elever, tillsammans med övriga nordiska elever, har rätt till hemspråksundervisning under hela sin skoltid, både i grundskolan och gymnasieskolan. De undantas därmed från den nya regeln för hemspråksundervisningen som börjar gälla läsåret 1994/95 och som innebär att en elevs rätt till sådan undervisning begränsas till sju år.

Hemspråksundervisningen omfattar både undervisning i och studiehandledning på hemspråket. Denna undervisning skall ges eleven i den utsträckning som fordras för att täcka elevens behov.

Hemspråksklasser kan anordnas på låg- och mellanstadiet enligt förordningen (SKOLFS 1991:12) om timplaner för hemspråksklasser och sammansatta klasser på grundskolans låg- och mellanstadier m.m. Större delen av sådana klasser är för finskspråkiga elever. Syftet är att dessa elever skall kunna övergå till helt svenskspråkig utbildning på högstadiet. Läsåret 1990/91 deltog över 4 000 finsktalande elever i sådana klasser.

Sedan år 1986 bedrivs en pedagogisk utvecklingsverksamhet för finskspråkiga elever (PUFF) med särskilt stöd från staten. För närvarande deltar 17 kommuner i utvecklingsverksamheten. I de flesta fall ingår också tvåspråkig undervisning på högstadiet som försöksverksamhet. Verksamheten utvärderas vetenskapligt. Av delrapporter framgår att man åtminstone i vissa fall kan uppvisa mycket goda resultat vad avser t.ex. kunskaper i svenska och engelska och vad gäller fortsatta studier. Genom beslut av regeringen hösten 1993 kan numera också fristående skolor erhålla stöd för deltagande i utvecklingsverksamheten.

Stockholms kommun har tillstånd att bedriva gymnasieutbildning på finska. Den har sedan starten haft relativt stora rekryteringsproblem. Läsåret 1993/94 deltog bara 9 elever.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

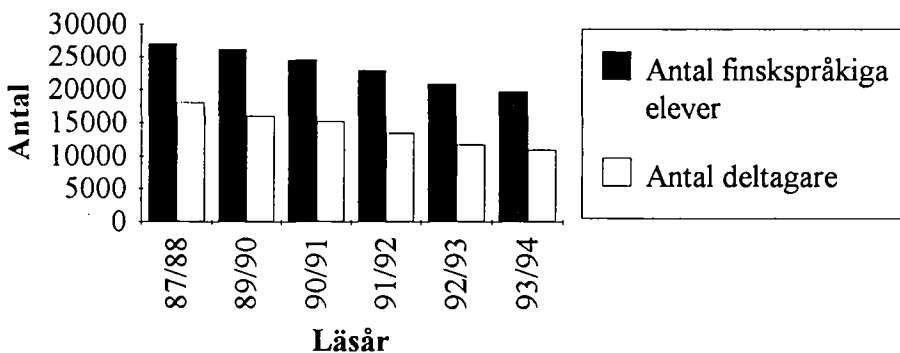
Särskilt bidrag ges till Haparanda kommun för verksamheten i den s.k. språkskolan - en försöksverksamhet med tvåspråkig undervisning i grundskolan i samarbete med Torneå kommun. I detta försök utgör halva elevantalet svenskspråkiga barn från Haparanda och den andra halvan av finskspråkiga barn från Torneå.

Statens skolverk disponerar sedan länge också medel för språkliga insatser för finskspråkiga elever i Norrbottens län. Medel utgick förra året till insatser i Haparanda, Pajala och Övertorneå

Sverigefinska riksförbundet får medel från Skolverket för anordnande av sommarlägerverksamhet. Verksamheten har pågått sedan 1950-talet och lägerskolor organiseras över hela landet. 1992 deltog 485 elever på grundskolenivå, något fler pojkar än flickor, under ledning av 78 lärare och ledare.

Antalet finskspråkiga elever i grundskolan och gymnasieskolan har minskat under senare år och uppgår nu till ca 25 000. Av dessa deltar på grundskolenivå ca 56 procent i hemspråksundervisning (genomsnitt för alla språk är 57 procent). Andelen som deltar i hemspråksundervisning på gymnasienivå är lägre.

Antal finskspråkiga elever och deltagande i hemspråksundervisning i grundskolan

4.1.2 Sverigefinska skolor

Sedan möjligheterna att starta och driva fristående skolor ökat, genom bl.a. förbättrade ekonomiska villkor, har den sverigefinska gruppen på flera orter i landet tagit initiativ till att starta sverigefinska skolor. Det fanns läsåret 1993/94 fem sådana skolor. Sammanlagt går ca 500 elever för närvarande i dessa skolor.

Det planeras nya skolor som kommer att starta till hösten 1994. I några fall är det fråga om utbyggnad med högstadium av befintliga skolor. På följande orter planeras sådan start (planerat elevantal inom

parentes): Örebro (40), Upplands-Väsby (73), Haninge (50-60), Uppsala, Borås, Tyresö och ytterligare två skolor i Göteborg.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

4.1.3 Folkbildning

Det finns tre folkhögskolor med finsk inriktning. Innevarande budgetår erhåller dessa skolor 23,8 milj.kr i statsbidrag varav en del är av engångskaraktär (arbetsmarknadsåtgärder). Därutöver bedrivs finskspråkig verksamhet vid ytterligare några folkhögskolor. Uppgifter om antal deltagare i finskspråkiga kurser saknas. Detsamma gäller finskspråkig verksamhet inom studieförbunden.

4.1.4 Universitet och högskolor

Undervisning i finska bedrivs vid fem universitet - Umeå, Uppsala, Stockholm, Göteborg och Lund samt vid några högskolor i samband med lärarutbildning. Det finns också fyra professurer inrättade i finska/finsk-ugriska språk. Av dessa är två i finska, en i finsk-ugriska språk och en i samiska. De finsk/finsk-ugriska institutionerna är relativt små och har under senare år haft minskande antal studerande. Lärarutbildning med finska (eller annat hemspråk) finns som varianter inom grundskollärlinjen. Detsamma gäller utbildningarna till fritidspedagog och förskollärare samt folkhögskollärare.

4.2 Kultur och medier

De finska kultursträvandena stöds dels genom det allmänna stödet till de olika kulturformerna, dels genom vissa riktade insatser. Genom åtaganden inom språkvårdsområdet och arkivvården har finska språket en särställning bland minoritetsspråken. Betydande utveckling har skett sedan starten på 1960-talet inom den avgiftsfinansierade radio- och TV-verksamheten.

4.2.1 Finsk teater

Sedan spelåret 1980/81 bedriver Riksteatern finskspråkig verksamhet. Verksamheten omfattar gästspel från Finland, stöd till amatörteaterverksamhet samt egen produktion under namnet Finska Riks. Finska Riks är numera en fast ensemble vars turnéer är riksomfattande och de pjäser som framförs vänder sig i första hand till barn och ungdom.

Sedan 1960-talet har bibliotekens utlåning av finska böcker och andra medier på finska utvecklats. Under åren har statligt stöd utgått till inköp av finskt bokbestånd i centrala depåer och, i vissa fall, länsbibliotek. Fem bibliotek i landet har för närvarande bidrag för att förnya bokbeståndet genom inköp från Finland. Några bibliotek har också särskilda anslag för att köpa in videofilmer från Finland.

Talboks- och punktskriftsbiblioteket i Stockholm tillhandahåller material för finskspråkiga synskadade. Versamheten startade i mitten av 1970-talet i och med att ett särskilt statligt projektbidrag beviljades för inköp av talböcker från Finland för att överföras till det svenska systemet med kassetinspelningar.

4.2.3 Kulturfonden för Sverige och Finland

Kulturfonden för Sverige och Finland har två avdelningar, en i Sverige och en i Finland. Ledamöterna i fondens styrelse utses av regeringen i respektive land. Fonden skapades 1960 och tillfördes medel i form av eftersänkta räntor på Finlands krigsskuld till Sverige. Ytterligare medel har därefter tillförts fonden och utdelningen per år är numera ca 1,5 milj. kr enbart i Sverige.

Fonden har beviljat medel bl.a. för utgivning av trilogin om Finnarnas historia i Sverige. Två band har utkommit, del 2 under 1993, och den tredje delen, som omfattar invandringen fr.o.m. andra världskriget, är under arbete.

En viktig uppgift för fonden har varit att stärka den finskspråkiga kulturen i Sverige och hjälpa den att bli en ny förenande länk mellan länderna. Fonden har gjort betydande insatser genom att erbjuda svenska tjänstemän och andra intresserade svenskar kurser i finska, vanligen förlagda i Finland. Fondens främsta syfte är att närma Finlands och Sveriges folk till varandra. Förutom stöd till utgivning av böcker har stöd utgått till forskning samt olika språk-, kultur-, teater- och musikprojekt. Seminarieverksamhet har varit ett bestående inslag och kulturstipendier till enskilda har utdelats. Kulturfonden har också beviljat medel för det finska föreningslivet i Sverige. Hanaholmens kulturcentrum utanför Helsingfors, som fonden har stora intressen i, åtnjuter stöd av både den svenska och den finska staten. Kulturfonden erbjuder stipendier för vistelse vid centret. Den svenska statens stöd till Hanaholmen är under budgetåret 1994/95 718 000 kr.

Fondens möjlighet och vilja att stödja finsk verksamhet är naturligtvis starkt beroende av kvaliteten hos de ansökningar som lämnas in. Fonden kan självfallet också ta egna initiativ. Ett exempel är det numera permanenta språkvårdsarbetet som ursprungligen startade på initiativ av fonden.

Statsbidrag utgår sedan budgetåret 1980/81 till verksamheten vid Ruotsinsuomalaisten Arkisto. Arkivet tillkom 1977 och har till uppgift att samla och bevara historiskt material som är resultat av de finska och finlandssvenska invandrarnas verksamhet. Till sådant material hör bl.a. föreningsprotokoll, verksamhetsberättelser, korrespondens och tidningar. Genom att informera om arkivet vill man väcka finska och finlandssvenska invandrades intresse att bevara och studera det förgångna. På så sätt kan arkivet medverka till att den egna identiteten stärks. Det kan också stimulera till kulturinsatser i föreningslivet.

Efter budgetåret 1989/90, då statens direkta bidrag till arkivet var 149 000 kr, har verksamheten stöd genom Riksarkivets nämnd för enskilda arkiv. Finska staten har också årligen lämnat bidrag till verksamheten.

4.2.5 Sverigefinska språknämnden

Sverigefinska språknämnden finansieras gemensamt av den svenska och finska staten. Nämndens uppgift är att främja och utveckla det finska språket i Sverige. Detta sker genom att ge ut en tidskrift, ordlistor, svara på frågor m.m. Man har sålunda ansvar både för språkvården för den invandrade finskspråkiga befolkningen och den ursprungliga inhemska minoriteten, bosatt främst i Tornedalen. Det svenska anslaget föreslås i 1994 års budgetproposition bli 743 000 kr, en ökning med ca 9 %. Anslaget har under flera år ökat i reala termer.

4.2.6 Radio och television

I radio- och TV-verksamheten intar den finskspråkiga gruppen, med hänsyn till såväl de historiska banden mellan Finland och Sverige som de finsktalandes antal, en särställning bland de språkliga minoriteterna. Dess rätt till programservice i de avgiftsfinansierade företagens sändningar har därför en annan karaktär än övriga grupper.

De avgiftsfinansierade (public service) bolagen

I avtalen med de tre programbolag, som finansieras med TV-avgifter, finns bestämmelser om att de skall sända program på invandrar- och minoritetsspråk. Sändningarna på finska i Sveriges Radio uppgick till 667 timmar år 1993 för de rikstäckande programmen. Därtill kommer sändningar i Tornedalen på tornedalsfinska med ca 3 timmar i veckan samt regionalradiosändningar i de flesta regionala radioprogram en timme om dagen.

År 1994 utgör rikssändningarna 646 timmar per år varav 26 timmar på tornedalsfinska. Av dessa sändningar produceras 448 timmar i Stockholm och 172 timmar lokalt. Av de 25 lokala stationerna har 20 sänd-

ningar på finska med sammanlagt 3 366 sändningstimmar. De lokala sändningstiderna ligger i allmänhet inom perioden kl. 18 till 19 på vardagar.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

Sveriges Television, Kanal 1, sänder nyheter; dokumentär- och aktualitetsprogram samt barnprogram på finska (sammanlagt f.n. 99 timmar per år) och har en egen finskspråkig redaktion. Sveriges Utbildningsradio har även vissa sändningar till finskspråkiga förskole- och skolbarn. Särskilt nyhetsprogrammen, som är textade på svenska – med sändningstid på vardagar strax före första Aktuellsändningen – har många tittare, 5 procent av hela befolkningen under vintertid och 2½ procent under den ljusa årstiden. En stor del av tittarna är således svenskar. Programtiden har under 1994 ökat från 5 till 7 minuter per sändning och sommarsändningarna har tillkommit.

Privat TV, närradio och privat lokalradio

Vissa sändningar på finska finns i närradion.

Utbyte av TV-sändningar

Sedan 1986 bidrar den svenska staten till utsändning av en finländsk TV-kanal via en marksändare i Stockholm och kabeldistribution till 24 orter i landet. Anslaget föreslås för kommande budgetår bli 27,8 miljoner kronor.

4.2.7 Tidningar och tidskrifter

Stöd till dagstidningar på finska kan lämnas dels enligt en specialregel som säger att tidningar som inte i huvudsak är skrivna på svenska och som vänder sig till språkliga minoriteter i Sverige kan få stöd. Ruotsin Suomalainen (endagarstidning) får 1,54 milj. kr per år. Dels kan också begränsat driftsstöd lämnas till dagstidning i Tornedalen om den har ett redaktionellt innehåll som till minst 25 % är skrivet på finska. Stöd går i dag enligt denna regel till Haparandabladet (Haaparannanlehti).

Stöd till kulturtidskrifter på finska kan ges på samma villkor som till andra tidskrifter som ges ut i Sverige. Tidskriften Met som ges ut på tornedalsfinska har under en följd av år fått statligt stöd. En särskild stödform finns för barntidskrifter på invandrarspråk.

4.2.8 Litteratur

Finskspråkig litteratur utgiven i Sverige kan få stöd inom ramen för kategorin "invandrar- och minoritetslitteratur". En handfull böcker varje år har fått sådant stöd under senare år.

4.3.1 Statligt stöd m.m. till finländska invandrare

Inom Kulturdepartementets område fördelas statsbidrag till invandrarernas riksorganisationer av Statens invandrarverk. Verksamhetsåret 1993/94 fick Sverigefinska riksförbundet med sina 31 000 medlemmar 1 448 000 kr som organisationsstöd och Finlandssvenskarnas riksförbund, som hade ca 4 700 medlemmar, fick 723 000 kr. Beloppen var oförändrade sedan föregående budgetår. För bidragsåret 1994/95 har bidragsbeloppen till samtliga riksorganisationer bland invandrare minskats något.

Dessutom tilldelades av Statens ungdomsråd budgetåret 1992/93 Sverigefinska riksförbundet som ungdomsorganisation (9 600 ungdomsmedlemmar) statsbidrag med ca 1 900 000 kr (inkl. viss skattekompensation). Budgetåret 1993/94 (9 700 medlemmar) var beloppet ca 1 300 000 kr (skattekompensationen har nu upphört).

Riksförbundet fungerar också som rättighetsinnehavare för TV-överföringar från Finland och får heltäckande statsbidrag för att ersätta upphovsmännen.

Regeringen överlämnade 3 milj.kr till Stiftelsen Finlands Hus som en gåva med anledning av Republiken Finlands 75-årsjubileum 1992.

Lokala finska och finlandssvenska föreningar kan söka stöd hos den kommun där föreningen är verksam. Såväl riksorganisationer som distrikts- och lokala föreningar kan söka projektbidrag bl.a. hos Invandrarverket. För ungdomsverksamhet kan särskilt statsbidrag och projektbidrag även sökas hos Statens ungdomsråd. Föreningen Finn-Götar i Göteborg har t.ex. under de senaste åren fått bidrag med 110 000 kr för ett lokalt tvåårsprojekt och Svenska Kyrkans Unga ett särskilt bidrag om 165 000 kr år 1993 för arbete bland finskspråkig ungdom.

Den parlamentariska Invandrar- och flyktingkommittén har i uppdrag att belysa vilka särskilda åtgärder som kan vara aktuella för den sverigefinska invandrargruppen. Ordförande är landshövding Rolf Wirtén. Betänkande väntas under 1995.

4.3.2 Informationskrifter m.m.

Den statsägda Stiftelsen Invandratidningen ger sedan 1967 ut en informations- och nyhetstidning på finska. Tidningen, som kommer ut i princip en gång i veckan med visst uppehåll under sommaren, heter Viikko-vesti. Driftsbidrag till stiftelsen utgår via statsbudgeten.

Invandrarverket ger ut informationsmaterial på finska, bl.a. grundläggande samhällsinformation för nyinflyttade. På samma sätt utges informationsmaterial av verk och myndigheter samt, i vissa fall, av de affärsdrivande verken/bolagen.

Invandrarverket har också uppgiften att bevaka tillämpningen av den Nordiska språkkonventionen. På eget initiativ publicerade verket i februari 1993 en rapport Finska språkets ställning i Sverige. Rapporten har

4.3.3 Tolkfrågor

Enligt förvaltningslagens bestämmelser bör myndighet anlita tolk när den har att göra med personer som inte klarar sig på svenska. En rekommendation med samma innebörd finns också i den Nordiska språkkonventionen, men den gäller bara medborgare i annat nordiskt land. Förvaltningslagen går alltså längre än språkkonventionen eftersom tolk bör anlitas även när den sökande är svensk medborgare.

Tolkutbildning kan vara av två slag, s.k. kontakttolkutbildning, som ges vid folkhögskolor och studieförbund, eller universitetsutbildning. Vid Stockholms universitet finns Tolk- och översättarinstitutet, som fördelar medel till kontakttolkutbildning inom folkbildningsorganisationerna och ordnar högre tolkutbildning.

Kommerskollegium ordnar prov för och auktoriserar tolkar och översättare. Efter särskild prövning utfärdas också bevis för speciell kompetens som rättstolk och sjukvårdstolk. Kammarkollegiet övertar verksamheten fr.o.m. den 1 juli 1994.

Tillgången på auktoriserade finsk-svenska och svensk-finska tolkar är generellt tillfredsställande i Sverige. Dock kan lokalt brister förekomma. Så har t.ex. under det senaste året högskoleutbildning initierats som distansutbildning för att avhjälpa en akut brist i Faluregionen.

Kommerskollegium (Kammarkollegiet fr.o.m. den 1 juli 1994) tillhandahåller förteckningar över auktoriserade tolkar och translatorer. I Invandrarverkets Tolkservicekataloger tas även kontakttolkarna upp. Tolkförmedling finns i allmänhet i kommunerna antingen som en kommunal service eller, ibland, privat tolkförmedling.

De stora tolkavnämarna vad beträffar finska tolkar är landstingen och sjukvården, kommunernas socialtjänst samt polisen och domstolarna. Forskningsprojektet Finsk-svensk kontakttolkning på Finska institutionen vid Stockholms universitet har under 1990-talets första år tilldelats drygt 1 milj. kr av Socialvetenskapliga forskningsrådet.

Regeringen har i juni 1994 uppdragit åt Tolk- och översättarinstitutet och Statens invandrarverk att tillsammans analysera frågor som rör toltillgång och behov av utbildningsinsatser.

4.3.4 Den sociala sektorn

Hösten 1979 tillsattes den svensk-finländska kommittén (SFINKS) i syfte att förbättra de finskspråkiga invandrarnas situation inom den svenska hälso- och sjukvården samt socialtjänsten. Enligt arbetsgruppens mandat, som fastställts av den finländska och svenska regeringen, har kommittén att kartlägga de faktiska problem som invandrarna, främst på grund av språksvårigheter, kan ställas inför inom dessa sektorer. Härvid skall de finska barnens behov särskilt beaktas. Mandatet föreskriver vidare att

SFINKS äger rätt att inkomma med förslag till regeringarna, berörda myndigheter och organisationer.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

SFINKS har till regeringarna överlämnat sex rapporter över sin verksamhet, den senaste avseende verksamhetsperioden den 1 juli 1990 till den sista december 1992. Den svenska delegationen leds numera av statssekreteraren i Socialdepartementet som ordförande.

SFINKS har i olika sammanhang uppmärksammat myndigheterna på behovet av finskspråkig service, bl.a. inom äldreården.

Socialstyrelsen har distribuerat särskild information och gått ut med särskild inbjudan till de sverigefinska föreningarna om att starta egen barnomsorg. Styrelsen har vidare lämnat stöd till olika förskoleprojekt i samarbete mellan sverigefinska skolor.

Styrelsen har vidare lämnat medel för vissa öppenvårdsprojekt i samarbete bl.a. med Sverigefinska riksförbundet och därmed förstärkt finskspråkiga patienters möjligheter att få vård på finska.

4.3.5 Finska språket inom Svenska kyrkan

Enligt 6:e avd., 23 kap. 2 § kyrkolagen skall Stiftssamfälligheterna "främja församlingsarbete bland teckenspråkiga samt på finska, samiska och andra språk".

Svenska kyrkans församlingsnämnd har det centrala ansvaret för det finskspråkiga församlingsarbetet inom Svenska kyrkan. För detta arbete har församlingsnämnden en särskild enhet med sex heltidsanställda. Församlingsnämnden har också utsett en särskild delegation för det finskspråkiga arbetet. Delegationen består av sju ledamöter och lika många ersättare.

En finskspråkig materialtjänst förmedlar material från Finland till församlingarna inom Svenska kyrkan. Nämnden har också låtit översätta Lilla boken om kristen tro till finska med en upplaga på 33 000 ex. för distribution till finskspråkiga församlingsmedlemmar.

Svenska kyrkohandboken har översatts till finska och enligt kungörelse 1993:4 fastställts för Svenska kyrkans finskspråkiga gudstjänster och kyrkliga förrättningar (vigsel, dop, begravning). Översättningsarbetet av Svenska psalmboken till finska har enligt kyrkomötesbeslut 1992 inletts och beräknas vara färdigt 1997.

Svenska kyrkan har bara en finsk församling, Stockholms finska församling som är verksam sedan 460 år. På stiftsnivå har 12 av de 13 stiftet organiserat arbete bland finsktalande medlemmar. Undantaget är Visby stift.

Svenska kyrkan bedriver inte bara kyrklig utan också social verksamhet bland sina finskspråkiga medlemmar. Uppskattningsvis når det finskspråkiga arbetet årligen ca 200 000 finsktalande.

Frågan om ett svenskt undertecknande av Europarådets konvention om regionala språk och minoritetsspråk har aktualiserats i arbetsgruppen bl.a. genom uppvaktningar av företrädare för den sverigefinska gruppen. Sverigefinska organisationer hävdar att ett undertecknande av konventionen skulle stärka det finska språket ställning i Sverige.

Statsminister Carl Bildt framhöll i ett tal i oktober 1991 att "Sverige skulle ha behov av en aktiv kulturbärande finsk befolkningsgrupp som i vår egen vardag kunde förmedla till oss det bästa av finskt samhällsliv, samtidigt som den utvecklade sin egen sverigefinska identitet".

Språkliga och etniska minoriteters situation har blivit ett allt viktigare tema i utrikespolitiska sammanhang och dessvärre ofta en källa till konflikter. Sverige har ett starkt intresse av att verka för fred, säkerhet och demokrati i Europa.

Finska språket har under mycket lång tid talats i delar av Sverige, främst i Tornedalen men också i andra delar av landet. Det finska språket har således haft och bör ha en förankring i det svenska samhället som en del av vårt gemensamma kulturarv.

Europarådets konvention om regionala språk och minoritetsspråk – i fortsättningen kallade minoritetsspråk – som framför allt är att betrakta som en kulturkonvention, har till syfte att skydda och utveckla "historiska" minoritetsspråk. Konventionen innehåller inte bara bestämmelser som förbjuder diskriminering vad gäller användandet av sådana språk utan förutsätter också aktivt stöd för att språken skall överleva och utvecklas.

Med minoritetsspråk avses i konventionen (artikel 1) ett språk som traditionellt använts av den nationella befolkningen inom ett visst geografiskt område och som används av en minoritet av befolkningen i landet. Användarna kan vara i majoritet i ett område, men de behöver inte vara det för att konventionens bestämmelser skall vara tillämpliga. Minoritetsspråket skall vara ett annat språk än det officiella språket. Konventionen avser inte att skydda vare sig dialekter eller invandarspråk.

Arbetsgruppen är medveten om att frågan om undertecknande av konventionen berör såväl samiska som finska språkfrågor. Frågan om ett svenskt undertecknande är av sådan karaktär att den inte ryms inom arbetsgruppens uppdrag.

Erfarenheter från andra länder visar att en grundläggande förutsättning för bevarandet och utvecklandet av språk och kultur hos grupper med annat modersmål än majoritetsbefolkningen är att sådana grupper ges möjlighet att bygga upp egna institutioner främst inom utbildning och kultur. Samtidigt förutsätter detta också en bred acceptans inom majoritetsbefolkningen för sådana strävanden. I Sverige finns, enligt vår mening, goda förutsättningar för en sådan acceptans. Detta bekräftas också av en opinionsundersökning som Sveriges Radios finskspråkiga redaktion lät genomföra under våren 1994. Den svenskspråkiga befolkningen har en i huvudsak positiv inställning till den finskspråkiga befolkningen i Sverige. Detta baserar sig naturligtvis på de mycket nära historiska banden mellan de båda länderna, men också på de senaste decenniernas flyttningsrörelser som försett Sverige med en stor finsktalande befolkningsgrupp spridd över hela landet.

En förutsättning för att skapa en kulturbärande finsk befolkningsgrupp i Sverige är att den sverigefinska gruppen har reella möjligheter att bygga upp egna institutioner. Idag är det uppenbart att gruppen har den styrka som krävs för att kunna ta initiativ till och driva sådana institutioner. Detta har inte minst visat sig genom de sverigefinska skolor som redan startats och de planer som finns på nya respektive på utbyggnad av befintliga. De finskspråkiga folkhögskolorna har redan sedan länge fungerat som sådana institutioner.

Samtidigt krävs att åtgärder vidtas för att höja det finska språkets status i det svenska samhället. Detta gäller både mer allmänt och särskilt inom skolområdet. Den särställning som finskan har i vårt samhälle måste komma till uttryck i den dagliga verksamheten t.ex. inom skolan. Arbetsgruppen har mottagit många oroande uppgifter om de svårigheter som möter den sverigefinska gruppen när det gäller t.ex. finskspråkig förskoleverksamhet och hemspråksundervisningen. Från många håll rapporteras att skolan inte uppfyller det krav på samråd rörande denna undervisning som finns inskrivet i gällande läroplan. I en del fall anses inte heller kommunerna uppfylla rimliga krav på information till föräldrar och elever. Sammantaget leder detta till att elever som har rätt till undervisning i finska och själva önskar det inte erbjuds sådan trots att antalet elever, med god organisation av verksamheten, är tillräckligt stort för att bilda undervisningsgrupper.

Genom beslut som tagits av riksdagen under senare år har möjligheterna att driva verksamheter med annan huvudman än det offentliga ökat. Detta gäller främst inom omsorg och skola. Genom de förändringar som vidtagits vad avser finansiering av alternativa driftformer, t.ex. den s.k. skolpengen, ges också grupper som den sverigefinska reella möjligheter att utveckla egna institutioner. Det finns enligt vår uppfattning inte nu anledning att vidta ytterligare förändringar på detta område. Det är däremot väsentligt att sverigefinska institutioner ges förutsättningar, främst vad avser de ekonomiska villkoren, att planera sin verksamhet på lång sikt. Detta innebär att det är mycket angeläget att spelreglerna på detta område inte ändras.

Den Sverige-finska språknämndens arbete för att främja och utveckla det finska språket i Sverige är av stort värde. Nämndens anslag har också ökat under senare år. Det är emellertid angeläget att nämndens arbete når ut till en bredare publik. Verksamheten kan därmed komma att utnyttjas av flera. Detta förutsätter att nämnden på ett aktivare sätt söker sprida information om sin verksamhet och de tjänster som erbjuds. Detta kan t.ex. ske genom medverkan i press och etermedia. Även mer uppsökande verksamhet kan enligt vår mening vara aktuell.

Det är också av stor betydelse att såväl språknämndens verksamhet som andra uttryck för finskspråkigt kulturliv uppmärksammas av majoritetsbefolkningen. Det är enligt vår uppfattning angeläget att t.ex. sverigefinska institutioner och organisationer på ett aktivt sätt sprider kännedom om sin verksamhet och om olika former av finskspråkig service till allmänheten. Självklart ligger emellertid inte hela ansvaret för detta på de finsktalande själva. Ett stort ansvar måste också tas av de myndigheter, institutioner och organisationer som har eller ger stöd till finskspråkig verksamhet vad gäller att sprida kunskap om detta till den finskspråkiga men också till den övriga befolkningen. Detta är i realiteten en mycket central del i arbetet för att stärka det finska språkets ställning i vårt land.

6.1 Skrivelse till riksdagen

Det finska språkets ställning i det svenska samhället är av stor betydelse för den sverigefinska gruppens möjligheter att bevara och utveckla sin identitet. Det finska språket har av hävd minoritetsstatus i delar av Sverige. Historiskt är det finska språket en del av vårt kulturarv. Finska har "alltid" talats i delar av det svenska riket.

Genom en rad anordningar och genom stöd av olika slag markerar statsmakten även idag denna särställning. Även i den svenska opinionen finns ett betydande stöd för finska språkets särställning. Trots detta upplever företrädare för den sverigefinska gruppen att det i många fall kan vara svårt att hävda denna ställning när det handlar om mer konkreta åtgärder, ofta på lokal nivå. Det kan handla om t.ex. bristande intresse från skolan att tillgodose behov av undervisning. Det är enligt vår bedömning viktigt att kodifiera denna status.

Vi föreslår därför att regeringen, i en särskild skrivelse till riksdagen, anmäler och därmed bekräftar den särställning som finska språket åtnjuter i det svenska samhället. Avsikten med en sådan skrivelse är, vilket också skulle uppnås genom ett ställningstagande av riksdagen till skrivelserna, att ge framförallt beslutsfattare på olika nivåer i det svenska samhället en mycket tydlig signal. Det är väsentligt att behandlingen av frågor som rör den sverigefinska gruppen och det finska språket därmed kan ges en mer likvärdig behandling inom olika områden i vårt land.

Ett språks status avspeglar sig på många olika sätt, bland annat genom det värde kunskaper i språket tillmäts i olika sammanhang. Det är viktigt att kunskaper i finska värderas i alla de sammanhang i svenskt näringsliv, förvaltning, vård osv. där sådana kunskaper utgör ett värdefullt inslag i verksamheten. Det gäller i alla de företag som har ett betydande affärsutbyte med Finland och det gäller i en rad olika offentliga verksamheter där servicen kan förbättras om det finns tillgång till finskspråkig personal.

Det är särskilt viktigt för individer med ett minoritetsspråk att kunna verifiera sina kunskaper på ett sätt som tydliggör språkkunskapernas värde. Samtidigt är det enligt vår uppfattning viktigt att markera att kunskaper i finska inte bara har betydelse för den som har finsk bakgrund som vill hålla sitt arv levande, utan är en tillgång för det svenska samhället och ett plusvärde på arbetsmarknaden. Det är också detta som markeras i den nya läroplanen för skolan, där finskan ges status av B-språk (prop. 1993/94:220, bet. 1993/94:UbU1, rskr. 1993/94:82).

För det finska språket gäller, framförallt genom vår närhet till Finland, att det är viktigt att kunskaperna värderas i förhållande till den färdighetsnivån som gäller för finskspråkiga som bor och lever i Finland. Samtidigt finns det och kommer att finnas olika sätt att skaffa sig kunskaper i finska i Sverige. Ett ökande antal elever kommer att ha genomgått tvåspråkig grundskola vid någon av de sverigefinska skolorna. Andra kommer att ha deltagit i tvåspråkig undervisning i kommunala skolor upp till årskurs 6. På en del orter kommer det att vara möjligt att få undervisning i finska som B-språk. Ytterligare andra kommer att ha deltagit i hemspråksundervisning som normalt bara omfattat några få timmar i veckan.

För några av de större europeiska språken gäller att man i Sverige kan genomgå prov och erhålla diplom med giltighet i respektive land. Dessa språkprov har betydelse såväl för att upprätthålla språkens status, ställning och attraktionskraft i skolorna som för att upprätthålla kvalitet i undervisningen. Genomgång av examen för erhållande av t.ex. Diplome approfondi de language française (DALF) anordnas av Institut Français vid den Franska ambassaden i Stockholm två gånger om året. En sådan examen innebär bl.a. att en student som önskar studera vid franskt universitet inte behöver delta i några ytterligare språktest.

Vi föreslår att Skolverket ges i uppdrag att anordna språkprov i finska. Sådana prov bör anordnas dels på grundskolenivå, dels på gymnasienivå. Avsikten med sådana prov är att ge eleverna möjlighet att verifiera sina kunskaper. Provet bör utformas så att det motsvarar den nivå som krävs för fortsatta studier på gymnasie- resp. universitetsnivå i Finland och utformas i två varianter, en för elever med finska som modersmål och en för elever med svenska som modersmål.

Sedan ca 30 år har det finska undervisningsministeriet finansierat en stipendieverksamhet för finska gymnasieelever. Dessa har kunnat tillbringa en period, mellan 1 och 4 veckor i Sverige. Genom Föreningen Norden har värdfamiljer och värdsolor i Sverige rekryterats. Mellan 80 och 100 elever har deltagit i denna verksamhet årligen. Det skulle vara av stort värde för elever i svensk gymnasieskola att få motsvarande möjligheter. En vistelse i Finland med inkvartering i en värdfamilj och med möjlighet att delta i undervisningen i finsk gymnasieutbildning skulle ge såväl elever med som utan finsk bakgrund stora möjligheter att fördjupa sin kunskap om Finland och i finska. För att utveckla en sådan verksamhet föreslår vi att regeringen beslutar anslå 200 000 kronor för detta ändamål och att en överenskommelse träffas med Föreningen Norden så att föreningen åtar sig att svara för organisation av en sådan utbytesverksamhet omfattande mellan 25 och 50 elever per år.

Enligt vår bedömning kommer ett stipendiesystem, som här föreslagits, att tillsammans med andra ordningar för utbytesverksamhet t.ex. Nordplus, att öka intresset för det finska språket. Ett ökande antal elever kan därmed också stimuleras att välja finska som B-språk. Systemet bidrar därmed till att höja det finska språkets status i Sverige.

6.4 Finskspråkig undervisning i grundskolan

Även om den sverigefinska gruppen har möjlighet att starta egna skolor på många håll kommer det dock fortsättningsvis att finnas stort behov av finskspråkig undervisning i form av hemspråksklasser och andra former av undervisning i finska i det offentliga skolväsendet. Finskans ställning kräver också, enligt vår mening, en särskild behandling i dessa avseenden. Det bör lokalt göras betydande ansträngningar för att kunna erbjuda undervisning av hög kvalitet både på och i finska. Vi föreslår därför att regeringen ger Skolverket i uppdrag att sprida information om de möjligheter och goda exempel som finns av undervisning i och på finska. Sådan information bör utgå både till skolhuvudmännen och till föräldrar och elever. Våren 1993 utgavs, på initiativ från det finsk-svenska utbildningsrådet, en informationsskrift *Modersmål Fadersmål Finska* som utgör ett bra exempel på information till bl.a. föräldrar. Skriften utgavs och spreds i samverkan mellan Skolverket och Sverigefinska riksförbundet.

Det klara ställningstagande som regeringen, efter förslag från arbetsgruppen, gjorde i En ny läroplan (prop. 1992/93:220) beträffande möjligheterna att ge undervisning i finska inom ramen för språkvalet måste förverkligas. Detta ger det finska språket, i förhållande till svenskspråkiga elever, i princip samma status i svensk skola som tyska, franska och spanska. Det ger svenskspråkiga elever, inklusive i Sverige bosatta finlandssvenska, möjlighet att läsa finska som B-språk. I Skolverkets uppdrag avseende information om möjligheter till undervisning i och på finska i den svenska skolan bör därför också ingå att stimulera skolhuvudmännen att anordna sådan undervisning.

Inom ramen för PUFF har, som tidigare nämnts, tvåspråkig undervisning bedrivits också på högstadiet. Detta har i flera fall visat sig framgångsrikt, vilket bland annat framgår av den utvärdering av verksamheten som Skolverket genomför. Det är mycket angeläget att denna försöksverksamhet får fortsätta att utvecklas och att man på flera håll prövar denna modell för att förbättra undervisningen för finskspråkiga elever. Vi föreslår därför att regeringen beslutar att ge kommunerna rätt att inrätta tvåspråkiga klasser för finskspråkiga elever i hela grundskolan. Regeringen bör såsom gäller för hemspråksklasser på låg- och mellanstadiet fastställa en ramtimplan.

6.5 Högre utbildning

Genom beslut av regeringen i maj 1994 undertecknade Sverige en överenskommelse med de övriga nordiska länderna om tillträde till högre utbildning. Genom denna överenskommelse får studenter från de olika länderna tillträde till högre utbildning i de övriga länderna på samma villkor som gäller för sökande från det egna landet. Dessa förbättrade möjligheter för studenter från bl.a. Finland att få tillträde till utbildning vid universitet och högskolor i Sverige ställer dessa inför nya utmaningar. Att ha tillgång till kompetens i finska blir därmed en mycket positiv faktor. Enligt vår mening är det därför angeläget att framför allt de universitet och högskolor som har institutioner i finska/finsk-ugriska språk utvecklar dessa för att kunna möta en ökad efterfrågan på undervisning både i och på finska.

Det är, enligt vår uppfattning, viktigt att i detta sammanhang peka på ett förslag väckt av Academia Tornedaliensis. Akademien har begärt tillstånd att genomföra prov och utfärda examensbevis i tornedalsfinska (meän kieli). De kurser som avses igångsättas vid Tornedalens folkhögskola kommer att i första hand rekrytera kursdeltagare på nordisk basis – främst från Finland, Norge och Sverige. Akademien har tillgång till den kompetens som krävs för att kunna bedriva akademiska språkkurser. Vi föreslår att regeringen ger akademien detta tillstånd.

Inom lärarutbildningsområdet finns, som tidigare redovisats, ett samarbete mellan Sverige och Finland inom ramen för det Finsk-svenska utbildningsrådet. Det är angeläget att information om de kurser som ordnas ges ökad spridning. Både inom ramen för detta samarbete och på de institutioner som arbetar med lärarutbildning måste också frågan om de utbildningsbehov som det ökade antalet sverige-finska skolor ger upphov till uppmärksammas. Detta gäller naturligtvis både grundutbildning och fortbildning.

6.6 Radio m.m.

Inom Sveriges Radio AB har en av radiochefen tillsatt intern utredning om möjligheterna att starta en finskspråkig kanal nyligen redovisats för radioledningen. Idégruppen har enligt uppgift (i programbolagets perso-

naltidning) konstaterat att projektet har förutsättningar att förverkligas när det nya digitala sändarsystemet börjar användas. Den nya tekniken ger plats för många fler radiokanaler än dagens sändningsteknik. Det finns olika uppgifter om när det nya systemet kan införas. En förutsättning för lyssnare är att hushållsapparater för mottagning av digitala sändningar kommer ut på marknaden och kan tillhandahållas till en rimlig kostnad. En bedömning är att detta kan ske tidigast år 1996. Den potentiella lyssnarkretsen uppgår enligt idégruppens uppskattning till 300 000-400 000 personer.

Den av idégruppen föreslagna kanalen är tänkt som en aktualitets- och sällskapsradio under dagtid och sända nyheter under 20 procent av sändningstiden. Kanalen skall enligt förslaget sända dygnet runt med en viss del samsändning med YLE. En del av programmen skall produceras av lokalredaktionerna, en del av redaktionen i Stockholm. Vidare skall kanalen – om den förverkligas – sända 45-50 procent musik, varav 70 procent finsk. Sport, barn- och ungdomsprogram, sverigefinsk kultur och underhållning skall ingå i programutbudet. Samarbete skall ske med YLE i Finland, som visat stort tillmötesgående.

Arbetsgruppen för finska språkets ställning i Sverige är medveten om att beslut om en finskspråkig kanal måste vara Sveriges Radios eget beslut. Arbetsgruppen vill dock konstatera att införande av en finskspråkig fullservicekanal skulle i hög grad vara ägnat att stärka det finska språkets ställning i Sverige på minst två sätt. Dels skulle en heltäckande radioservice självfallet bättre betjäna de tänkta lyssnarna. Dels skulle det visa för den svenska allmänheten att de finskspråkiga lyssnarna är en så betydande del av den svenska befolkningen att den bedöms ha behov av egen och omfattande radioservice.

I det fall riksdag och regering vill ålägga Sveriges Radio AB att införa en finskspråkig kanal kan detta ske tidigast fr.o.m. den 1 januari 1997 då ett nytt avtal skall träda i kraft.

Den digitala tekniken ökar också möjligheterna till sändningar av television. Detta kan förbättra möjligheterna att bl.a. sprida grannlands-TV, däribland finländska TV-kanaler. Saken har uppmärksammats i Nordiska Ministerrådet efter initiativ av den svenska regeringen i samband med Nordiska rådets session i Oslo mars 1992. Ministerrådet arbetar också för att lösa upphovsmannarättsliga problem. Ett positivt resultat som frukt av detta arbete kan få stor betydelse för det finska språkets ställning i Sverige.

Vuoden 1993 toukokuussa asetettiin työryhmä suomen kielen aseman vahvistamiseksi Ruotsissa. Tämä työryhmä jättää nyt raporttinsa. Siinä käsitellään suomen kielen asemaa Ruotsissa historian valossa viimeisten 500 vuoden aikana. Historiallisesta osasta vastaa professori Erling Wande, jolle haluamme esittää kiitoksemme.

Sen lisäksi annetaan yleiskuva eri tukimuodoista ja järjestelyistä, joita Ruotsissa on nykyisin suomen kielen hyväksi.

Tätä taustaa vasten analysoidaan mitä toimenpiteitä tarvitaan.

Tukholmassa kesäkuussa 1994

Odd Eiken

Anders Ljunggren

Leena Sparring

/Peter Karlberg

1	Tehtävä	49
2	Tiivistelmä kannanotoista ja ehdotuksista	50
3	Hiukan suomen kielen historiasta Ruotsissa	52
3.1	Suomi uskonnon kielenä	52
3.2	Maallinen suomenkielinen kirjallisuus	54
3.3	Suomen kieli koululaitoksessa	56
3.4	Suomi yliopistoissa	66
3.5	Suomenkielisyyden levinneisyys Ruotsissa	67
4	Nykytilanne	71
4.1	Opetusalan järjestelyt	71
	4.1.1 Julkinen koululaitos	71
	4.1.2 Ruotsinsuomalaiset koulut	72
	4.1.3 Kansansivistys	73
	4.1.4 Yliopistot ja korkeakoulut	73
4.2	Kulttuuri ja viestimet	73
	4.2.1 Suomalainen teatteri	73
	4.2.2 Kirjastotoiminta	74
	4.2.3 Ruotsalaissuomalainen kulttuurirahasto	74
	4.2.4 Ruotsinsuomalaisten ja Ruotsissa asuvien suomenruotsalaisten arkisto	75
	4.2.5 Ruotsinsuomalainen kielilautakunta	75
	4.2.6 Radio ja televisio	75
	4.2.7 Lehdet ja aikakauslehdet	76
	4.2.8 Kirjallisuus	77
4.3	Muuta	77
	4.3.1 Valtion tuki ym. suomalaisille siirtolaisille	77
	4.3.2 Tiedotuslehdet ym.	78
	4.3.3 Tulkkikysymyksiä	78
	4.3.4 Sosiaalinen sektori	79
	4.3.5 Suomen kieli Ruotsin kirkossa	79
5	Euroopan neuvoston alueellisia kieliä ja vähemmistökieliä koskeva sopimus	81
6	Kannanottoja ja ehdotuksia	82
6.1	Kirjelmä valtiopäiville	83
6.2	Kielitutkinto	83
6.3	Opiskelijavaihto	84
6.4	Suomenkielinen opetus peruskoulussa	85
6.5	Korkeampi koulutus	86
6.6	Radio ym.	86

Hallitus päätti 13. toukokuuta 1993 antaa koulutusministerille tehtäväksi asettaa työryhmä suomen kielen aseman vahvistamiseksi Ruotsissa. Työryhmän puheenjohtajaksi nimitettiin valtiosihteeri Odd Eiken Koulutusministeriöstä (Utbildningsdepartementet). Jäseniksi nimitettiin pohjoismaisen yhteistyön valtiosihteeri Anders Ljunggren ja ministeriösihteeri Leena Sparring Kulttuuriministeriöstä (Kulturdepartementet). Ryhmän sihteeri on ollut ministeriösihteeri Peter Karlberg Koulutusministeriöstä.

Tehtävä syntyi tarpeesta määritellä selvemmin suomen kielen erityisasema Ruotsissa. Tätä tarvetta ovat ilmentäneet mm. ruotsinsuomalaisen ryhmän edustajien esittämät vaatimukset kulttuuriautonomiasta, vähemmistöasemasta, siirtolaiskäsitteen hylkäämisestä ja suomen kielen opetuksen sekä suomen kielellä annettavan opetuksen takaamisesta kaikille suomenkielisille oppilaille.

Kysymystä siirtolaispolitiikan rajoista ja siirtolaiskäsitteestä pohditaan siirtolais- ja pakolaiskomiteassa (dir. 1993:1). Nyky-yhteiskunnassahan käsitettä siirtolainen käytetään melko laajalti, myös esimerkiksi niistä lapsista, jotka ovat syntyneet Ruotsissa ja jotka jopa ovat Ruotsin kansalaisia. Komitean tehtävänä on valaista myös erityisesti toimenpiteitä, joita ruotsinsuomalainen ryhmä saattaa tarvita. Siksi työryhmä ei ole puuttunut siirtolaiskäsitteeseen, vaan on kohdistanut työnsä kielen asemaan yhteiskunnan eri alueilla ja ruotsinsuomalaisen kulttuurin kehittämiseen, sen tukimuotoihin ja sitä kohtaaviin esteisiin.

Työryhmä on lähinnä käsitellyt suomen kielen asemaa koululaitoksessa ja kulttuurin alalla. Lähtökohtana on ollut selvittää, millä tavoin valtiolta voi auttaa ruotsinsuomalaista ryhmää vahvistamaan ja kehittämään ruotsinsuomalaista kulttuuria omin voimin.

Työ on tehty ministeriöiden sisäisenä työryhmänä. Ryhmän jäsenet ovat tavanneet suomenkielisen ryhmän edustajia, osallistuneet konferensseihin ja ottaneet vastaan kirjelmiä sekä yksityishenkilöiltä että ruotsinsuomalaisilta järjestöiltä ja laitoksilta.

Suomen kielen asemalla Ruotsin yhteiskunnassa on suuri merkitys ruotsinsuomalaiselle ryhmälle ja sen mahdollisuuksille kehittää identiteettiään. Suomen kielellä on vanhastaan vähemmistöasema eräissä Ruotsin osissa. Historiallisesti suomen kieli on kulttuuriperintöömme kuuluva osa. Suomea on "aina" puhuttu Ruotsin valtakunnan eräissä osissa.

Kulttuuria säilyttävän ja kehittävän suomenkielisen väestöryhmän luominen Ruotsiin edellyttää siis, että ruotsinsuomalaiselle ryhmälle annetaan mahdollisuudet perustaa omia instituutioita. Nykyisin on ilmeistä, että ruotsinsuomalaisella ryhmällä on tarvittava voima voidakseen tehdä aloitteita sellaisista instituutioista, perustaa ja ylläpitää niitä.

Samalla vaaditaan toimia suomen kielen arvostuksen kohottamiseksi Ruotsin yhteiskunnassa. Suomen kielen erityisaseman täytyy ilmetä jokapäiväisessä toiminnassa, mm. koulussa. Niille oppilaille, joilla on oikeus suomen kielen opetukseen ja jotka itse haluavat sitä, tulee tarjota opetusta, jos oppilasmäärä riittää opetusryhmien muodostamiseen.

Valtiopäivien viime vuosina tekemät päätökset ovat lisänneet mahdollisuuksia perustaa ja ylläpitää laitoksia, joilla on muu kuin julkinen toimeksiantaja. Olennaista on, että ruotsinsuomalaisille laitoksille annetaan edellytykset, varsinkin taloudelliset ehdot, toiminnan pitkäjänteiseen suunnitteluun. Tällä alalla täytyy siis noudattaa pitäviä pelisääntöjä.

Varsin merkityksellistä on myös, että enemmistöväestö panee merkille kaikki suomenkielisen kulttuurielämän ilmaukset. On tärkeää, että esimerkiksi ruotsalais-suomalaiset laitokset ja järjestöt levittävät aktiivisesti tietoa toiminnastaan ja erilaisista suomenkielisistä palvelumuodoista sekä suomenkieliselle että ruotsinkieliselle yleisölle. Myös viranomaisilla, laitoksilla ja järjestöillä, joilla on suomenkielistä toimintaa tai jotka rukevat sitä, on suuri vastuu siitä, että toiminnasta tiedotetaan sekä siitä kiinnostuneille että muulle väestölle.

Ehdotamme, että hallitus jättää valtiopäiville erityisen kirjelmän, jossa se tuo julki suomen kielen Ruotsin yhteiskunnassa nauttiman erityisaseman ja siten vahvistaa sen. On hyvin tärkeää, että ruotsinsuomalaista ryhmää ja suomen kieltä koskevia kysymyksiä käsitellään tasaveroisemmin maan eri alueilla.

Ehdotamme, että Kouluvirastolle (Skolverket) annetaan tehtäväksi järjestää suomen kielen kielikokeita. Näitä kokeita tulee järjestää sekä peruskoulu- että lukiotasolla. Kokeiden tarkoitus on antaa oppilaille mahdollisuus opinnäytteeseen ja todistukseen suomen kielen taidostaan. Koe tulee laatia niin, että se vastaa samaa tasoa, joka Suomessa vaaditaan lukio- ja yliopistotason jatkokoulutukseen. Kokeesta pitää laatia kaksi vaihtoehtoa, joista toinen on niille oppilaille, joiden äidinkieli on suomi, toinen ruotsia äidinkielenään puhuville.

Ehdotamme, että lukion oppilaiden Suomessa oleskelua varten luodaan stipendijärjestelmä saman mallin mukaan, jota jo 30 vuotta on sovellettu suomalaisten oppilaiden Ruotsissa oleskelussa. Oleskelu Suomessa isäntäperheeseen majoitettuna ja mahdollisuus osallistua suomalaiseen lukiokoulutukseen antaisi sekä suomalaisen taustan omaaville että muille oppilaille

hyvät mahdollisuudet syventää tietojaan Suomesta ja parantaa suomen kielen taitoaan.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

Ehdotamme myös, että Kouluvirastolle annetaan tehtäväksi levittää tietoa niistä mahdollisuuksista ja hyvistä esikuvista, joita on suomenkielisestä opetuksesta ja suomen kielen opetuksesta. Tätä tietoa tulee antaa sekä koulujen päämiehille että vanhemmille ja oppilaille. Kouluviraston tehtävään tulee myös kuulua kannustaa koulutoiminnasta vastaavia päämiehiä järjestämään suomen kielen opetusta kielivalinnan puitteissa. Se antaa ruotsinkielisille oppilaille, Ruotsissa asuvat suomenruotsalaiset mukaanlukien, mahdollisuuden lukea suomea B-kielenä.

Ehdotamme, että hallitus päättää antaa kunnille oikeuden perustaa kaksikielisiä luokkia suomenkielisille oppilaille koko peruskoulussa. Hallituksen tulee vahvistaa puitetuntisuunnitelma samoin kuin on tehty ala- ja keskiasteella kotikielisillä luokilla.

Toteamme, että muiden pohjoismaiden kanssa tehty sopimus, joka antaa ylioppilaille mahdollisuuden päästä korkeampiin opintoihin kaikissa pohjoismaissa, asettaa Ruotsin yliopistoille ja korkeakouluille uusia haasteita. Suomen kielen pätevydestä tulee näin ollen hyvin myönteinen tekijä. Mielestämme on siksi tähdellistä, että varsinkin ne yliopistot ja korkeakoulut, joissa on suomen kielen tai suomalais-ugrialaisten kielten laitoksia, kehittävät niitä voidakseen vastata lisääntyvää suomen kielen ja suomenkielisen opetuksen kysyntää.

Ehdotamme, että Academia Tornedaliensis saa luvan järjestää kokeita ja antaa tutkintotodistuksia Tornionlaakson suomessa (meän kielessä). Kurseille, joita aiotaan käynnistää Tornionlaakson kansankorkeakoulussa, hankitaan osanottajia pohjoismaista, lähinnä Suomesta, Norjasta ja Ruotsista. Akatemiassa on riittävä pätevyys yliopistotason kielikurskien järjestämiseen.

Työryhmä toteaa, että suomenkielisen täyden palvelun kanavan käynnistäminen Ruotsin radiossa, jota ohjelmayhtiön sisäinen idearyhmä on ehdottanut, vahvistaisi suuresti suomen kielen asemaa Ruotsissa vähintään kahdella tavalla. Toisaalta täysin kattava radiopalvelu palvelisi luonnollisesti paremmin kuuntelijoita, toisaalta se osoittaisi ruotsalaiselle yleisölle, että suomenkieliset kuuntelijat ovat niin merkittävä Ruotsin väestön osa, että heillä katsotaan olevan tarve saada omaa ja laajaa radiopalvelua. Sellainen hanke voisi toteutua samanaikaisesti kun uusi digitaalinen lähetystekniikka otetaan käyttöön. Mikäli valtiopäivät ja hallitus haluavat velvoittaa Ruotsin Radion (Sveriges Radio AB) käynnistämään suomenkielisen kanavan, tämä voi tapahtua aikaisintaan 1. tammikuuta 1997, jolloin uusi sopimus tulee voimaan.

Työryhmä toteaa edelleen, että digitaalitekniikka lisää myös televisiolähetysten mahdollisuuksia. Näin voidaan parantaa mahdollisuuksia lähettää naapurimaiden, mm. Suomen televisiokanavien, lähetyksiä. Tähän on kiinnitetty huomiota Pohjoismaiden ministerineuvostossa Ruotsin hallituksen aloitteesta Pohjoismaiden neuvoston Oslon istunnossa vuoden 1992 maaliskuussa. Ministerineuvosto pyrkii myös ratkaisemaan tekijänoikeuskysymykset. Jos tästä työstä syntyy myönteinen tulos, sillä voi olla hyvin suuri merkitys suomen kielen asemalle Ruotsissa.

Kun Kustaa Vaasa toteutti luterilaisen uskonpuhdistuksen Ruotsissa vuonna 1527, tämä johti siihen, että ei vain ruotsi, vaan myös suomi korvasi latinan kirkko- ja saarnakielenä. Tukholmassa saarnattiin suomen kielellä aikaisemmin kuin Turussa, joka oli Ruotsi-Suomen valtakunnan suomenkielisen valtakunnanpuoliskon keskuspaikka. Tukholmassa oli merkittävä suomenkielinen vähemmistö ja Tukholman suomalaisen seurakunnan olemassaolo mainitaan ensimmäisen kerran vuodelta 1533 säilyneissä asiakirjoissa.

Myös Tukholman linnassa puhuttiin suomea, ei pelkästään palvelijoiden tai linnan pajan seppien kesken, vaan myös hovissa. Kustaa Vaasan mielestä oli tärkeää, että hänen poikansa oppisivat suomea, ja kun hän tiedusteli pojalleen Eerikille, sittemmin Eerik XIV, kurittajaa eli opettajaa, Martti Luther suositteli kuninkaalle lähettämässään kirjeessä yhtäältä pommerilaista aatelismiestä Georg Normania, toisaalta Mikael Agricola, joka on tullut jälkimaailmalle tutuksi Suomen uskonpuhdistajana ja suomen kirjakielen luojana. Opiskelija Agricolasta, jota Luther kuninkaalle osoittamassaan kirjeessä kutsui ”pojaksi ja Teidän Ruotsistanne kotoisin olevaksi maanmieheksi”, uskonpuhdistaja antoi seuraavan arvion: Hän on tosin vielä varsin nuori, mutta hänen opinnäytteensä, lahjakkuutensa ja elämäntapansa ovat esimerkillisiä.

Agricola kävi itsekin kirjeenvaihtoa Kustaa Vaasan kanssa useita kertoja, mm. opiskellessaan Wittenbergissä Lutherin ja tämän virkaveljen Philipp Melancthonin oppilaana. Eräästä kirjeestä ilmenee myös, että hän lähetti oman suomenkielisen aapiskirjansa (Abckiria) lahjaksi prinssi Eerikille. Vaasa-prinssien suomen kielen opettajaksi palkattiin kuitenkin yksi Agricolan Wittenbergin opiskelutovereista, Martti Teitti, joka samoin kuin Agricola, oli kotoisin Pernajasta Itä-Uudeltamaalta. Agricola itse sai muita, uskonpuhdistukselle ja suomen kielen kehitykselle tärkeämpiä tehtäviä.

3.1 Suomi uskonnon kielenä

Uskonpuhdistus teki tärkeäksi uskonnollisten kirjojen julkaisun molemmilla kansankielillä, suomeksi ja ruotsiksi. Uskonnollisesta kielestä kehittyi vähitellen myös ensimmäinen standardisoitu ruotsin kieli, valtakunnallinen ruotsin kieli, ”riikinruotsi”, josta tuli virallinen kieli koko valtakunnassa. Melkein samanaikaisesti valtakunnanruotsin kanssa kehittyi myös standardisuomi. Mikael Agricola (noin 1510-1557) oli, niin kuin mm. hänen Kustaa Vaasalle lähettämistään kirjeistä ilmenee, alkanut kääntää jo Wittenbergissä Uutta testamenttia suomeksi, ja tämä työ, Se Wsi Testamenti, valmistui Turussa 1547. Seuraavana vuonna se julkaistiin Tukholmassa samoin kuin useat muutkin suomenkieliset painotuotteet. Sen jälkeen Tukholmasta tuli monien suomenkielisten julkaisujen, sekä uskonnollisten että maallisten, painatus- ja kustannuspaikkakunta, ja se säilyi sellaisena pitkälle 1800-luvulle, vielä senkin jälkeen kun Ruotsi oli

menettänyt Suomen vuosien 1808-1809 sodassa Venäjää vastaan ja vaikka Turkuun oli perustettu kirjapaino 1600-luvulla.

Koko Raamattu, Biblia, Se on Coco Pyhä Ramatu, ilmestyi suomenne-ttuna ensimmäistä kertaa vuonna 1642. Kirja oli suurikokoinen ja ulkoa-sultaan ylellinen eikä siitä siksi koskaan tullut mitään kansanraamatua. Kaarle XI:n käskystä päätettiin siksi painattaa koko suomenkielinen raamattu uudelleen huomattavasti pienemmässä koossa ja painoasultaan yksinkertaisempaan, jotta mm. sotaväki ja kenttäpapit voisivat helpommin käyttää sitä. Tämä Kaarle XI:n sotaraamatuksi nimetty versio ilmestyi 1685. Myöhemmistä raamatunsuomennöksistä tunnetuin on Antti Lize-liuksen käännös vuodelta 1776. Se on toiminut ainoana virallisena suo-menkielisenä raamatunkäännöksenä aina 1930-luvulle saakka myös Ruot-sissa suomenkielisessä hengellisessä elämässä.

Keski-Ruotsin metsäsuomalaisille ei ole ollut mitään säännöllistä kirko-llista palvelua suomen kielellä samalla tavoin kuin Tornionlaaksossa (ks. edempää), mutta on olemassa tietoja siitä, että pitäjissä, joissa asui paljon suomenkielisiä, tämä otettiin joskus huomioon ja että niissä esiintyi erilaisia suomenkielisiä kirkollisia toimituksia. Joillain tahoin on jär-jestetty jokseenkin säännöllisesti suomenkielisiä jumalanpalveluksia. Ainakin yhdessä tapauksessa 1600-luvulla suomen kielellä on ollut myös merkitystä ansiona ja Hasselassa Hälsinglandissa se on ratkaissut pappis-viran nimityksen suomalaisten jälkeläisen hyväksi. Myös Västmanlandin suomalaismetsissä nimitettiin pariin otteeseen suomenkielentaitoisia pappeja, jotka todennäköisesti olivat suomalaisten jälkeläisiä, ja myös muualla Bergslagenissa oli ajoittain suomea osaavia pappeja. Tässä suhteessa asiat näyttävät olleen huonoimmin Vermlannissa, alueella, jossa suomenkielinen väestö oli lukuisin.

Vuoden 1809 jälkeen suomi säilyi uskonnon kielenä Tornionlaaksossa sekä matalakirkollisessa, lestadiolaisessa herätysliikkeessä että valtion-kirkossa. Rajaseurakuntien papeilta vaadittiin kaksikielisyyttä, koska jumalanpalveluskieli oli sopeutettava vallitseviin väestöoloihin. Suomen kielen asema arkikielenä varsinkin maaseudulla oli kiistaton, mutta ilmei-sesti kieli oli etenkin vuonna 1842 perustetussa Haaparannan kaupungissa yhteiskunnallinen raja herrasväen ja palvelijoiden välillä. Vanhassa Alatornion (Nedertorneå) seurakunnassa, joka vuoden 1809 rauhansopi-muksen jälkeen oli puolittunut, suomi oli edelleenkin kirkonkieli aina 1830-luvulle saakka, jolloin silloisen Haaparannan kauppalan ruotsinkieli-nen väestö vaati, että myös ruotsia alettaisiin käyttää. Tuloksena oli, että tuomiokapituli määräsi pidettäväksi ruotsinkielisen pääjumalanpalveluksen kerran kuussa ja ruotsinkielisiä jumalanpalveluksia suurempien pyhien yhteydessä.

Tornionlaaksossa kokonaisuudessaan kehitys on johtanut siihen, että ruotsi on tullut yhä yleisemmäksi kirkossa ja muussa hengellisessä elä-mässä, mutta myös suomen kielellä on säännöllisesti pidetty jumalan-palveluksia ja suoritettu muita kirkollisia toimituksia. Näin tehdään edelleenkin varsin yleisesti. Ruotsalaiset teologianopiskelijat, jotka ovat halunneet opetella suomea, ovat Luulajan hiippakunnan kautta voineet saada edullisia stipendejä, jos he ovat sitoutuneet palvelemaan joitakin vuosia Tornionlaakson kaksikielisissä seurakunnissa. Myös Pohjois-

Ruotsin saamelaisille suomi on aina meidän päiviimme saakka ollut lingua sacra. Sekä lestadiolainen herätysliike että Ruotsin kirkko ovat julkaisseet lukuisia uskonnollisia kirjoja suomeksi. Klassisia ovat ennen kaikkea Lutherin ja Lars Levi Laestadiuksen suomenkieliset postillat. Luulajan hiippakunta on vastannut mm. Ruotsin eri virsikirjapainosten suomenkielisten versioiden julkaisusta.

Toisen maailmansodan jälkeinen muuttoliike Suomesta on vaikuttanut siihen, että suomenkielinen kirkollinen toiminta on levinnyt maan muihinkin osiin, ja suomenkielisiä pappeja työskentelee Ruotsin valtionkirkon palveluksessa monilla paikkakunnilla. Vuonna 1952 Ruotsin kirkko palkkasi ensimmäisen suomenkielisen papin Etelä-Ruotsiin ja hän sai tehtäväkseen toimia Skaran hiippakunnassa varsinkin siellä asuvien inkeriläisten keskuudessa.

Helluntailiike on suurin vapaakirkollinen ryhmä, jolla on suomenkielistä toimintaa. Myös Jehovan todistajissa on suomenkielisiä. Ortodoksit ovat liittyneet Ruotsin suomalaiseen ortodoksiseen seurakuntaan, joka perustettiin vuonna 1958. Seurakunnalla on kirkkoherra ja sen kirkollinen keskus on Tukholmassa. Monet ortodokseista ovat inkeriläisiä tai karjalaisia.

3.2 Maallinen suomenkielinen kirjallisuus

Oikeudenkäyntikaaren kaikkia tuomioita koskeva määräys, jonka mukaan niissä ei saa vedota ulkomaiden lakeihin eikä vieraisiin kieliin, tulkittiin pitkään siten, että suomi oli vieras kieli, joka ei voinut tulla kysymykseen hallinnossa tai virastoissa. Ruotsin siviilihallinnossa virkamiehiltä ei vaadittu samaa kaksikielisyttä kuin kirkossa, mutta sitä vastoin tulkinta oli pakollinen Ruotsin siviilihallinnossa kaikissa julkisissa toimituksissa 1500-luvulta lähtien. Oikeudenkäynnit, verollepanot, henkikirjoitukset, perinnönjaot, pesänselvitykset sekä kuulutusten ja julkisten kirjelmien esitykset piti tapahtua suomeksi tulkitseamalla. Kaikki pitäjänkokousten pöytäkirjat kirjoitettiin vaadittuun tapaan ruotsiksi, mutta ennen kuin pöytäkirja tarkistettiin, asiakirja oli tulkittava myös suomeksi kokouksessa läsnäoleville.

Västerbottenin läänin, joka silloin käsitti myös nykyisen Norrbottenin läänin, maaherra oli jo 1760-luvulla ehdottanut, että kokoelma lakeja ja asetuksia julkaistaisiin myös suomenkielisenä käännöksenä niiden Ruotsin alamaisten hyödyksi, jotka puhuivat tai lukivat pelkästään suomea. Vasta runsaat sata vuotta myöhemmin, kun Ruotsi jo aikoja sitten oli menettänyt Suomen, mutta sillä oli suomenkielistä väestöä Tornionlaaksossa ja pienemmässä määrin myös Taalainmaan ja Vermlannin suomalaismetsissä, ehdotus otettiin käsiteltäväksi Norrbottenin lääninhallituksen hakeumuksessa. Kokoelma julkaistiin vuonna 1873 ja se sisälsi lakeja ja asetuksia kunnallishallinnosta, henkikirjoituksesta, kihlakunnanoikeudesta, rikoslaista, kirkkolaista, palkollissäädeksestä, tilusjaosta, lainhuudatukselta, köyhäinhoidosta, metsästyksestä ja kalastuksesta (rajajokena toimivassa Tornionjoessa). Sitä painettiin tuhat kappaletta, joista suurin osa

toimitettiin Luulajan lääninhallitukseen virkamiehille ja kunnanhallituksille jaettavaksi.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

Jo paljon aikaisemminkin käännettiin ja julkaistiin lainopillisia tekstejä suomeksi. Todennäköisesti ensimmäisen lakitekstin suomennoksen teki Tukholman suomalaisen seurakunnan pappi, herra Martti (Martinus Olai), joka käänsi Kristoferin maanlain suomeksi 1500-luvun puolivälissä. Kirkkoherra Ljungo Tuomaanpoika suomensi kaupunkilain vuonna 1609. Ensimmäiset suomen kielelle käännettyt asetustekstit käsitelivät hyvin konkreettisia asioita, kuten rahvaan kускаamisvelvollisuutta, kymmenyksiä ja sotavaen määräyksiä. 1700-luvun alusta lähtien asetustekstien käännökset ja muut julkiset painotuotteet painettiin Tukholmassa ja Tukholman kansliakollegio katsoi välttämättömäksi palkata suomenkielisiä kääntäjiä. Näitä toimi sen jälkeen vuosina 1735-1809.

Reformaation ajaksi kutsutun satavuotiskauden aikana ilmestyi noin 60 suomenkielistä kirjaa ja muuta painotuotetta. Julkaisut olivat enimmäkseen käännöksiä ja pääasiallisesti uskonnollisluonteisia, mutta kirkollisen elämän ulkopuolella laajimmat työt tehtiin lakitieteen alalla. Kun Ruotsin valtakunnan laki (Svea rikes lag) ilmestyi 1734, sitä alettiin pian kääntää suomeksi, mutta suomenkielistä versiota ei painettu ennen kuin vuonna 1759, eikä se koskaan tullut virallisesti päteväksi. Painatus tapahtui muuten yksityisin varoin.

Puhtaasti lyyristä suomenkielistä runoutta luotiin varsin vähän yhteisen valtakunnan aikana. Tästä osa kirjoitettiin suomalaisen kansanrunouden runomitalla, kalevalamitalla. Kansanomainen, Suomen kirjallisuudenhistoriassa ensimmäisenä nimeltä tunnettuna rahvaanrunoilijana mainittu runoilija on tornionlaaksolainen talonpoika Antti Mikkelinpoika Keksi (Anders Mickelsson Keksi), jonka tunnetuin runo on mainio pilaruno Tornionjoen valtaisasta kevätulvasta vuonna 1677. Se on kirjoitettu kalevalamitalla. Torakankorvassa nykyisessä Ylitornion (Övertorneå) kunnassa elänyt Keksi kirjoitti myös herjauslaulun kelvottomasta papista Nicolaus Ulopolitanuksesta. Tämäkin runo on säilynyt.

Åbo Akademin ns. fennofiilit alkoivat 1700-luvun lopulla kerätä ja julkaista suomalaista kansanrunoutta, sananparsikokoelmia, mytologisia tarinoita ja muuta sen kaltaista. 1800-luvun alussa J.A. Gottlund ja muut suomalaiset Upsalan ylioppilaat tekivät vastaanlaista keräystyötä Taalainmaan ja Vermlannin suomalaisten parissa. Gottlundin kokoelmissa on kertomuksia, jotka liittyvät Kalevalan myytteihin, esimerkiksi Sammaksesta kertova tarina, joka on merkitty muistiin Säfsnäsissä Taalainmaalla 1817. Kertomuksella on ollut tietty rooli Kalevalan myyttistä Sampo koskevista keskusteluissa. Myös 1800-luvun lopulla ja 1900-luvulla mm. tornionlaaksolainen Matti Mörtberg on tehnyt kielitieteellistä ja folkloristista keräystyötä Vermlannin suomalaisten keskuudessa.

Myös sanakirjoja ja kielioppeja alettiin julkaista: ensimmäisen suomen kielen kieliopin laati vuoden 1638 raamatunkäännöskomitean puheenjohtaja Eskil Petraeus, ja se ilmestyi vuonna 1649. Ruotsin vallan aikana ilmestyi vielä kaksi kielioppia, Mattias Martinuksen kielioppi vuonna 1689 ja Bartholdus (Pärtyyli) de Vhaelin kielioppi vuonna 1733.

Ensimmäinen varsinainen suomalainen sanakirja oli Daniel Jusleniuksen Suomalaisen Sana-Lugun Coetus (1745), joka käsittää noin 16 000

latinaksi ja ruotsiksi käännettyä suomalaista sanaa. Lähinnä raamatunkääntäjänä tunnettu Antti Lizelius julkaisi ensimmäistä suomenkielistä sanomalehteä (Suomenkieliset Tieto-Sanommat) 1776, mutta lehden ole-massaolo jäi lyhyeksi, vajaan vuoden mittaiseksi.

Ruotsissa alettiin julkaista kaksikielistä sanomalehteä nimeltä Haparandabladet/Haaparannanlehti vuonna 1872. Se on ollut meidän päiviimme saakka Ruotsin ainoa kaksikielinen päivälehti. Ensimmäisen suomenkielisen sanakirjan ja siihen kuuluvan parlöörin (tulkkisanakirjan) julkaisi 1889 Luulajassa tornionlaaksolainen Johan Waara-Grape. Uusia suomenkielisiä tai tornionlaaksonsuomenkielisiä sanakirjoja on julkaistu Ruotsissa vasta kahden viime vuosikymmenen aikana. Ensimmäinen tornionlaaksonsuomella kirjoitettu teksti, joka pyrkii täyttämään kaunokirjallisia vaatimuksia, on William Snellin Kamaripirtti (Berättelser från Kamaripirtti), jonka Helsingissä toimiva WSOY:n kustantamo julkaisi vuonna 1944. Tärännössä julkaistussa Bifurkationen-koululehdessä täräntöläistalonpoika Johan Lantto kirjoitti 1940-luvun puolivälissä kertomuksia seudun elämästä. Nämä samoin kuin Snellin kirja on julkaistu myös kirjoitussarjassa Tornedalica, jota alettiin toimittaa Luulajassa vuonna 1962. (Sarjaan kuuluu noin 50 kirjaa, joista useimmat, tieteelliset tutkielmat mukaanlukien, ovat ruotsinkielisiä.)

3.3 Suomen kieli koululaitoksessa

Ennen vuotta 1809 opetuslaitos oli järjestetty samantapaisesti molemmissa valtakunnanpuoliskoissa. Uskonpuhdistuksen jälkeen opetusta annettiin ruotsiksi. Vuoden 1809 jälkeen kysymys opetuskielestä ja suomen kielen roolista opetuslaitoksessa on aina 1960-luvulle saakka lähes pelkästään Tornionlaakson kysymys.

Ruotsi oli hävinnyt vuosina 1808-1809 Venäjää vastaan käymässään sodassa Pohjoiskalotin kaupalle tärkeän Tornion kauppakaupungin. Virkaatekevän maaherran Per Adolf Ekornin esityksestä Ruotsin valtiolta alkoi suunnitella uutta kaupunkia Ruotsin puolelle rajaa Tornion tilalle. Yrityksen perustaa Kaarle Juhanan kaupunki Nikkalaan epäonnistuttua Haaparannan kylä sai vähitellen kauppalan oikeudet ja 1842 kaupunkioikeudet. Ruotsinkielisiä muutti kaupunkiin Tornionista ja myös Ruotsin eteläosista, ja melko lyhyessä ajassa Haaparanta peri Tornion roolin vahvana ruotsinkielisenä pesäkkeenä muuten suomenkielisellä seudulla.

Haaparannan apologistikoulu

Tornion menetys merkitsi myös, että Ruotsi menetti alueen ainoan koulun, vuodesta 1630 toimineen ns. Tornion pedagogian. Vuoden 1820 koulujärjestyksen mukaan oppilaitokset jaettiin kahteen ryhmään: oppikouluihin ja apologistikouluihin. Haaparanta sai vuonna 1833 ns. alemman apologistikoulun. Apologistiluokkia oli ollut vuoden 1724 koulujärjestyssäänännöstä lähtien. Siinä ne merkitsivät erityisiä koululuokkia, joissa annettiin kirjoitustaidon ja luvunlaskun opetusta siinä määrin, että se

vastasi käytännön tarpeita erilaisissa porvarillisissa ammateissa. Nykyisen terminologian mukaan tämä vastaisi lähinnä kauppakouluja (kreikan *apologizesthai* = hoitaa tilejä). Ensimmäisenä vuonna kouluun otettiin kymmenen oppilasta.

Ennen koulun perustamista Alatornion pitäjänmiehet olivat esittäneet toivomuksiaan. Suunnilleen samanaikaisesti Ylitornion pitäjänmiehet olivat korostaneet seudun tarvitsevan koulua. Erityisesti oli huomautettu, että koulun opettajan pitäisi olla suomenkielinen, koska väestö oli suurimaksi osaksi suomenkielisiä. Koulun sijoituksesta tuli siten kiistakysymys. Ylitorniolainen valtiopäivämies Eric Mörtberg oli ehdottanut koulun sijoittamista kotikyläänsä, kun taas Kainuusta (Kalixista) kotoisin oleva valtiopäivämies Johan Jacob Rutberg vaikuttaa puhuneen valtakunnantasolla Haaparannalle sijoittamisen puolesta. Alueen pitäjänmiehiltä koulun perustamiselle saatu välitön vastakaiku johtui ilmeisesti osittain siitä, että Tornion koulua varten aikaisemmin varattu palkkamääräraha oli nyt kokonaisuudessaan käytettävissä uutta koulua varten. Haaparannan apologistikoulun alkaessa toimintansa vuonna 1833 korostettiin, että pääpaino pitäisi panna ”ruotsin kielen opetukselle”. Tämän muotoilun taustalla oli jo vuoden 1649 koulujärjestyksessä vahvistettu ns. valtakunnankieliperiaate, jonka mukaan kaikissa valtakunnan kouluissa oli noudatettava samaa ääntämystä. Silloin otettiin käyttöön muotoilut kuten ”...on opettava kaunista ja sujuvaa kirjoittamista ruotsin kielellä” ja ”...kirjeiden laatimista puhtaalla ja kauniilla ruotsin kielellä”.

Oulusta lähtöisin oleva piispa Frans Michael Franzén, joka Härnösandin piispan ominaisuudessa toimi koulun tarkastajana, huomautti vuodelta 1840 peräisin olevassa muistiossa suomen kielen opetuksen puuttumisesta koulussa. Hän korosti miten tärkeätä on, että seudulla on suomenkielentaitoisia virkamiehiä, jotka pystyvät toimimaan ilman tulkkia suomenkielisten keskuudessa. Koulun suomenkielisille oppilaille piti piispan mukaan opettaa ruotsin kielen kieliopin lisäksi myös suomen kielioppia. Suomea alettiin opettaa neljä tuntia viikossa, mutta vain muutaman vuoden kuluessa, vuonna 1847, suomi katosi lukujärjestyksestä. Suomi tuli takaisin oppiaineeksi apologistikoulua seuranneessa oppilaitoksessa vasta 1900-luvulla.

Kansakoululaitos syntyy

Ruotsin vuodelta 1842 peräisin oleva kansakoulusääntö edellytti, että joka pitäjässä olisi viiden vuoden kuluessa säännön vahvistamisesta ainakin yksi, mieluummin pysyvä koulu. Kesti kuitenkin kymmenen vuotta ennen kuin Tornionlaakso sai ensimmäisen kansakoulunsa Haaparannalle perustetun koulun muodossa. Koulusta ei kuitenkaan tullut heti pysyvää ja vaikuttaa kestäneen aina vuoden 1854 kevääseen, ennen kuin opetus pääsi alkamaan. Ainakin alussa opetusta annettiin pelkästään ruotsin kielellä. Vuonna 1867 Haaparannan kaupunki perusti oman, muusta pitäjästä eli Alatornion maaseudusta, riippumattoman, erillisen kouluneuvoston. Kiinteässä kaupunkikoulussa opetuskieleksi tuli ruotsi, kun taas maaseudun kiertokoulussa opetettiin suomeksi.

Kaupungin ensimmäinen alakoulun opettaja oli Angelika Laestadius, lestadiolaisen herätysliikkeen perustajan Lars Levi Laestadiusen tytär. Hän toimi Haaparannalla 1867-1901. Kaarle Kustaan kunnassa, jonka keskuspaikkakunta oli Karunki, kouluopetus pääsi käyntiin myöhemmin kuin Haaparannalla. Opetusta annettiin suomeksi. Ensimmäinen opettaja oli Yli-Kainuusta (Överkalix) kotoisin oleva Jöns Wennberg, joka oli valmistunut Härnösandin seminaarista ja joka oli oppinut suomea työskennellessään karvarinoppilaana Torniossa.

Kansakoulun leviäminen toteutui hitaasti myös muissa Tornionlaakson osissa, mm. siksi että pitäjät olivat laajoja ja sitäpaitsi köyhiä, mutta osittain myös sen takia, että oli vaikea hankkia suomenkielentaitoisia opettajia ja suomenkielisiä oppikirjoja. Vielä 1860-luvun alussa kouluja oli vain yksitoista.

Opetusta annettiin aluksi pelkästään tai lähes pelkästään lasten äidinkiellellä, suomeksi. Oppikirjat hankittiin Suomesta ja ne olivat usein paragloss-tyyppisiä, joissa toisella palstalla oli ruotsinkielinen teksti ja sen vieressä suomenkielinen. Oppikirjat hankittiin mm. Oulusta. Vähitellen otettiin käyttöön vapaaehtoinen ruotsin opetus, jota annettiin alussa vain lahjakkaammille oppilaille ja vanhempien suostumuksella.

Myös ruotsin opetusta annettiin suomeksi ja enimmäkseen sisäluvun ja käännösharjoitusten muodossa. Opetuksessa käytetty menetelmä oli samanlainen kuin oppikoulujen antamassa vieraiden kielten opetuksessa. Vähitellen ruotsin tunneilla siirryttiin opettamaan ruotsiksi. Vuonna 1885 ruotsin kieltä oli alettu opettaa kaikissa kansakouluissa Tornion kansakouluntarkastajan piirissä ja myös suuressa osassa sen pienemmistä kansakouluista ja alakouluista. Ruotsinkielistä opetusta oli vähän kerrassaan alettu soveltaa monin paikoin, kuten Korpilompolossa jo vuonna 1860 ("myös opetusta ruotsiksi").

Suomalaisseutujen opettajakoulutus

Vuoden 1873 marraskuussa kansakouluntarkastaja Zacharias Grape laati ehdotuksen suomalaisseutujen koululaitoksen parantamisesta. Grape väitti, että kansanopetus suomenkielisillä seuduilla asukkaiden vieraan kansallisuuden, heidän varattomuutensa ja laajalle alueelle levinneisyytensä johdosta aiheutti suurempia kustannuksia kuin muualla Ruotsissa. Hän anoi valtion määrärahoja mm. suurempiin stipendisummiin suomenkielisille seminaariopiskelijoille, palkkalisää seudun opettajille ja valtionavustusta uusien kansakoulujen ja varsinkin alakoulujen perustamiseen. Tähän sisältyi myös esitys alakoulunopettajaseminaarin perustamisesta "suomalaisia seurakuntia" varten.

Vuoden 1874 valtiopäivillä Grapen ehdotus tuli esille hallituksen esityksenä. Valtiovaliokunta puolsi esitettyä erityistä opettajakoulutusta suomalaisseutuja varten, mutta se halusi sijoittaa tämän Härnösandiin eikä Haaparannalle niin kuin oli ehdotettu. Sijoituskysymyksen vastakkaisuudesta huolimatta valtiopäivät päättivät erityisestä "suomalaisseutujen määrärahasta" ja alakoulunopettajaseminaarin perustamisesta Haaparannalle.

Seminaarin opetuskieli oli aluksi suomi niin kuin kansakouluissakin. Tämä oli välttämätöntä, koska oppilaat olivat pelkästään suomenkielisiä. Ruotsia luettiin vain oppiaineena, mutta sen katsottiin olevan tärkein aine. Seminaarin oppikurssia laajennettiin vuonna 1877 kahteen vuoteen ja 1884 kolmeen vuoteen. Samalla kun kolmas vuosikurssi otettiin käyttöön, tuli myös opetuskieleen muutos niin että kolmannen luokan opetus tapahtui kokonaan ruotsin kielellä. Sen jälkeen seurasi vähittäinen muutos ruotsalaistamista kohti. Lukuvuonna 1882-83 seminaarin harjoituskoulussa (kansakoulussa) annettiin ensimmäistä kertaa opetusta kokonaan ruotsiksi.

Vuonna 1891 vahvistettiin kirkonkuulutuksessa ennen syyslukukauden alkua seminaariin pääsyn ehdoksi, että hakijalla oli ”sellaiset tiedot ruotsin kielessä, että hän pystyi seuraamaan opetusta, jota annetaan pelkästään kyseisellä kielellä”. Oltuaan aluksi oppiaine ruotsista oli tullut opetuskieli, kun taas suomesta nyt tuli oppiaine. Vuonna 1899 suomen kielen taito poistettiin pääsyvaatimuksista.

Täysin ruotsalainen kansakoulu

Ennen 1880-lukua ainoastaan Tornionlaakson kirkonkylissä oli kuusi-luokkaisia kouluja. Sitäpaitsi koulujen varustelu oli puutteellinen. Ennen Haaparannan seminaarin syntymistä opettajat olivat usein epäpäteviä. Heidän ruotsin kielen taitonsa oli puutteellinen eikä heillä yleensä ollut mitään muodollista koulutusta suomen kielessä.

Kustannussyistä monet pitäjät eivät katsoneet voivansa perustaa kouluja siinä tahdissa kuin ne itse halusivat ja valtiolta oli toivonut. Tämän asenteen johdosta hallitus päätti perustaa neljä kiinteätä koulua valtion kustannuksella, nimittäin Lapträskiin, Nikkalaan, Teurajärvelle ja Turto- laan/Svansteiniin. Valtio vastaisi opettajien palkkauksesta ja antaisi kunnille vuokra-avustusta koulun tiloihin. Parissa tapauksessa, Lapträskissä ja Teurajärvellä, valtio kustansi myös koulutalon ja opettajien asunnot. Valtionavustuksen ehtona oli, että vain ruotsia käytettäisiin opetuskielenä. Yhä useammat kunnat anoivat nyt valtionkouluja. Vuonna 1919 niitä oli 91 kappaletta.

Kielikysymysasenteita 1800-luvulla

Norrbottenin maaherra luonnehti 1847 tornionlaaksolaisten asennetta ruotsin kieleen seuraavalla tavalla: ”suomenkielinen rahvas oivaltaa myös ruotsin kielen ymmärtämisestä koituvan edun ja halua siksi oppia itse, mutta etenkin saada lapsensa oppimaan kielen, ja tämän takia se usein kustantaa näiden oleskelun ruotsinkielisissä pitäjissä”. Koska vastaavanlaisia lausuntoja on tavattu useita, tämän lainauksen katsotaan kuvastavan kansan todellista käsitystä.

Maaherra P. H. Widmark lausui vuonna 1860 miten hyödyllistä on, että väestö sai opetusta ”...suomen kielen lisäksi myös ruotsin kielen taidossa, jotta tästä kielestä myöhemmin voisi tulla suomalaisen kansan-

heimon keskuudessa, ellei yleisesti vallitseva, niin ainakin useimpien taitama kieli ...". Widmarkin katsotaan myös olleen ensimmäinen, joka antoi lausunnon ruotsin kielen taidon poliittisesta merkityksestä tässä suomenkielisessä rajamaakunnassa. Kieliolot, ts. Tornionlaakson kielellinen eristäytyminen muusta Ruotsista, saattoivat poliittisesta näkökulmasta vaikuttaa vaaralliselta. Widmarkille kaksikielisyys oli toivottava poliittinen tavoite.

Vuoden 1874 valtiopäivillä suomalaisseutujen seminaarista käydyssä keskustelussa mm. S.A. Hedin ja ministeri Gunnar Wennerberg puolsivat sen sijoittamista Haaparannalle, kun taas maamiespuoluelaiset Emil Key ja kreivi A.R. Posse olivat sitä vastaan. Viimeksimainitut pelkäsivät, että suomenkielisen alakoulunopettajaseminaarin sijoittaminen rajakaupunkiin edistäisi "Suomen kansallisuuden" muuttoa maahan.

1880-luvun lopulla mm. Norrbottenin läänin maaherra ilmaisi huolensa siitä, että Haaparannan seminaari ei vaikuttanut täyttävän tehtävänsä eli antaa suomenkielisille oppilaille tarpeeksi hyvää ruotsin kielen taitoa ja ehdotti, että se siirrettäisiin täysin ruotsinkieliselle paikkakunnalle. Ehdotuksen taustalla oli pelko "suomen kielen laajenemisesta". Tätä ehdotusta arvostelivat kovasti kansakoulunopettaja Grape, mies, joka oli ehdottanut erityistä seminaaria suomalaisseudulle, sekä tuomiokapituli. Heidän motiivinsa olivat periaatteessa samantapaiset kuin maaherran ehdotuksessa. Tulisi välttää luomasta vastarintaa seudulla viranomaisten pyrkimyksiä vastaan, koska seminaarin tehtävänä oli toimia kilpenä fennomaniaa vastaan.

Kun Matarangiin (Ylitornioon) perustettiin kansankorkeakoulu 1899 sanoivat valtiopäivämies Georg Kronlund ja muut, että kansankorkeakoulun tehtävänä oli toimia "ruotsin kielen viljelyn ja ruotsalaisen kulttuurin varustuksena itärajallamme":

"Fennomaanien propagandan huomioonottaen eristäytyneen suomenkielisen väestön olemassaolo maamme rajojen sisällä merkitsee tiettyä vaaraa Ruotsille suhteessa itäiseen naapuriin."

Myös silloinen monarkki, Oskar II, kirjoitti päiväkirjaansa vastaavallisesti:

"Oli nimittäin kaikin tavoin vastustettava toisella puolella rajaa asuvien fennomaanien aivan liian pitkään esteettä harjoittamaa suomen kielen levittämistä Norrbottenin läänissä. Entisinä aikoina liberaalinen patriarkaalinen hallituspolitiikka, jollainen usein on vallinnut kunnan Ruotsissamme, on melko kevytmielisesti aliarvioinut sellaisen kielisuuntauksen vaarat. Minä en suinkaan ummistanut niiltä silmiäni, ja tästä todistavat lukuisat toimenpiteet, kuten seminaarin ruotsalaistaminen, uudet ruotsalaiset kansakoulut Tornionlaaksossa, tiet, ruotsinkielinen vapaaehtois koulu suomenkielisille jne."

Puolustuspoliittisilla, mutta ilmeisesti myös kansallismielisillä argumenteilla oli kaikesta päättäen suuri merkitys luotaessa kieli- ja koulutuspolitiikkaa Tornionlaaksossa 1800-luvun lopulla. 1870-luvun viisivuotiskertomuksissa läänin viranomaiset saattoivat ilmoittaa, että ruotsin kielen taito oli käynyt yhä tavallisemmaksi rannikon "suomalaisissa" pitäjissä.

Maaherra Husberg raportoi vuonna 1897, että suomen ja ruotsin kielen väliset suhteet olivat muuttuneet ruotsin kielen eduksi.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

Vuoden 1919 suomalaisseutujen mietintö

Ns. suomalaisseutujen mietinnön taustalla oli vuoden 1917 valtiopäivien toisessa kamarissa nostettu aloite. Siinä esitettiin täydellistä selvitystä Norrbottenin läänin kansakoululaitoksesta. Vaikka suomalaisseutujen koululaitoksen katsottiin edelleenkin olevan resurssien puolesta suositussa asemassa valtion 225 000 kruunun erityismäärärahan ansiosta, joka myönnettiin ”kansanopetuksen edistämiseksi valtakunnan pohjoisimmilla seuduilla asuvien suomalaisten keskuudessa”, tarvittiin aloitteentekijän mielestä lisätoimenpiteitä kiinteiden koulujen ja riittävän työtupamäärän perustamiseksi. Aloitteentekijän mukaan työtupajärjestelmällä oli suuri merkitys annettaessa suomenkielisille lapsille hyvä ruotsin kielen taito.

Valtiopäivien Kuninkaalliselle Majesteetille osoittamassa kirjeessä korostettiin, että komitean oli ennen kaikkea selvitettävä, miltä paikkakunnilta vielä puuttui järjestetty koululaitos ja missä määrin oli mahdollista korvata monin paikoin esiintyvät pienet kansakoulut täydellisillä kansakouluilla. Opettajien koulutusta ja varsinkin heidän kykyään opettaa valtakunnan kielellä ja valtakunnan kieltä piti myös parantaa. Myös uusien opetusvälineiden ja uusien pedagogisten menetelmien tarvetta tuli tutkia.

Valtiopäivien kirjelmässä korostettiin kuitenkin, että tarmokkaammin harjoitetun ruotsin kielen opetuksen tarkoituksena ei pitäisi olla tukahduttaa tai hävittää suomen kieltä, vaan että sen sijaan tämän rajaseudun väestölle annettaisiin tilaisuus oppia puhumaan kahta kieltä.

Asetettua komiteaa johti piispa Olof Bergqvist. Muiksi jäseniksi tulivat ruustinna Amanda Nyman Haaparannalta, kansakouluntarkastaja N.J.F. Almqvist Skellefteåsta, agronomi W.L. Wanhainen Luulajasta (lähtöisin Pajalasta) ja kansakoulunopettaja E. U. Eriksson Karungista.

Komitea laati melko laajan taustakuvauksen yleisistä oloista, kuten väestön levinneisyydestä ja syntyperästä, elinkeinoelämästä, kulttuurioloista ja uskonnosta, mutta tehtävänsä mukaisesti se omisti olennaisimm-an osan kouluolojen selvittämiseksi sekä koululaitoksen aineellisille edellytyksille piiri piiriltä.

Lähes puolet yli 400 sivusta omistettiin itse ehdotukselle. Mietinnössä käsitellyt kouluaineet olivat äidinkieli (= ruotsin kielen opetus), kotiseutuoppi ja kristinuskon opetus. Jotta saataisiin selville paikkakuntalaisten käsitys täysin ruotsinkielisestä opetuksesta järjestettiin asiantuntijakoukkuja eri kirkonkylissä. Haaparannan seminaarin silloisen rehtorin Hugo Tenerzin mukaan kokouksien osanottajat olivat valtaosin pappeja, opettajia ja muita ruotsinkielentaitoisia ja vain harvoin tuli muiden asukkaiden, ts. rahvaan, käsitys esille. Näiden kokouksien mielialat olivat mitä suurimmassa määrin ruotsin kielen puolella. Suomen kielen opetuksen suhtauduttiin joko suorastaan vihamielisesti tai sitä pidettiin tarpeettomana, koska kansa osasi jo suomea. Joissakin näistä kokouksista, nimittäin Junosuannossa, Karesuannossa, Korpilompolossa, Mataringissä

(Övertorneå) ja Tärännössä, esitettiin toivomus, "että ruotsin kielen opetuksen ohella annettaisiin jossain määrin myös suomen kielen opetusta".

Kouluneuvostojen puheenjohtajat, jotka melkein poikkeuksetta olivat pappeja, vastasivat kyselyihin suhtautumisesta suomen kieleen. Vain kolme näistä oli suomen kielen opettamisen tai suomen apukielenä käyttämisen kannalla. Kirkkoherra P. O. Pettersån Korpilompolosta korosti, että

"Itse kukin haluaa mieluummin tutustua kristinuskoon omalla äidinkielellään. ...Jos ruotsalaistamistyön annetaan mennä niin pitkälle, että kansa ei saa tutustua kristinuskoon äidinkielellään, tämä on erittäin arka asia, samoin kuin aikaisemmin norjalaisten kansallistamispyrkimykset lappalaisten keskuudessa ja nyt viimeksi saksalaisten puolalaisten keskuudessa suorittamat toimet selvästi osoittavat. Tässä suhteessa on vältettävä kaikkea, joka vaikuttaa sorrolta; sillä muuten voi käydä niin, että Euroopan yleinen mielipide haluaa puuttua siihen niin kuin vuonna 1901, jolloin koko Euroopassa syntyi meteli siitä, että puolalaiset lapset "avaient été violemment frappés par leurs instituteurs allemands pour avoir refusé de réciter leur catéchisme en allemand".³ Useimmat jakavat varmaan ajatuksen, jonka silloin lausui eräs äiti: "Je veux bien que les petits apprennent l'allemand pour être savants, mais je veux qu'ils sachent le catéchisme en polonais, pour pouvoir prier avec nous".⁴ Sopivasti muuttamalla näitä sanoja voitaisiin soveltaa suomalaisseutujen oloihin.

Maaviskaali J. Waara-Grape, Karesuannon koulunjohtokunnan puheenjohtaja, perusteli tiettyä suomen opetusta seuraavasti:

"Suomen rajalla asuvan Ruotsin alamaisen on käytännön elämässä usein pakko käyttää suomen kirjakieltä. ... Vanhemmat haluavat yleensä, että he oppivat sen (= ruotsin). He haluavat kuitenkin myös, että lapset osaavat myös lukea ja kirjoittaa suomea."

Pettersån halusi siis, että kristinuskon opetus tapahtuisi suomeksi, maaviskaali Waara halusi suomen kirjakielen opetusta tunnin viikossa kansakoulun ylimmällä luokalla ja sen lisäksi Vittangin rovasti Georg Bergfors sanoi, että suomea voitaisiin käyttää "jossain määrin" apukielenä alakoulussa. Kahdeksan muuta kouluneuvostojen puheenjohtajaa vastasi jyrkästi "ei" kysymykseen, joka oli muotoiltu seuraavasti: "Onko mielestänne sopivaa, että opetusta annetaan myös suomen kielellä?"

Vastaavanlaisia kiertokyselyjä tehtiin opettajien keskuudessa. Nämä eivät käsittäneet ainoastaan asenteita, vaan myös suomen kielen todellista käyttöä opetuksen apukielenä. Kolmannes opettajista vastasi "kyllä" edellä mainittuun kysymykseen. Yksi ainoa näistä oli sitä mieltä, että suomi pitäisi ottaa käyttöön opetusaineena. Kaarle Kustaan kunnassa, Hietaniemessä, Ylitorniossa, Korpilompolossa ja Junosuannossa ei ollut

³ ovat saaneet kovakouraista kuritusta opettajiltaan kieltäytyttyään lukemasta katekismustaan saksaksi.

⁴ Haluan mielelläni lasten oppivan saksaa, jotta heistä tulisi sivistyneitä, mutta haluan heidän oppivan katekismuksen puolaksi, jotta he voivat rukoilla kanssamme.

yhtään opettajaa, joka puolsi minkäänlaista suomen kielen käyttöä. Tyyppillisiä huomautuksia ei-vastauksiin olivat suomalaisseutukomitean mukaan seuraavat:

- * Kukaan lasten vanhemmista ei halua, että lapset oppivat suomea.
- * Miksi opettaa lapsille suomea, kun he jo osaavat tätä kieltä?
- * Kysymys olisi uudesta kielestä, suomensuomesta, sillä Tornionlaakson suomi on vain murre.
- * Me viime aikojen opettajattaret emme ole päteviä opettamaan suomea.
- * Lapset eivät yrittäisi koulussa, he eivät ajattelisi ja siksi he eivät oppisi ruotsia.

Opettajien keskuudessa suoritetun kyselyn mukaan noin 38 prosenttia opettajista käytti suomea apukielenä.

Komitea päätyi mm. siihen johtopäätökseen, että valtiolla oli syytä "jatkuviin uhrauksiin", ts. tarvittiin edelleenkin suuria määrärahoja suomalaisseutujen kansakoululaitoksen rakentamiseen. Pääsyyinä oli suomalaiskansallinen kiihotus, jota komitean mukaan oli esiintynyt raja-seudulla Suomen puolelta:

...ulkoapäin tätä pohjoisimman Ruotsin osaa kohtaan suunnattu huomio. Tämä vieras mielenkiinto on myös, niin kuin aikaisemmin on lyhyesti huomautettu, ilmennyt agitaationa, jonka ilmeinen tarkoitus on ollut vastustaa kaikin tavoin ruotsin opetusta Norrbottenin suomea puhuvissa osissa.

Komitea viittasi myös siihen, että kansa itse halusi oppia ruotsin kieltä. Äidinkielenopetusta (= ruotsin opetus) sellaisenaan pidettiin kuitenkin tyydyttävänä eikä sen katsottu tarvitsevan lisätunteja sen jälkeen, kun koko valtakuntaa varten tehty vuoden 1919 opetussuunnitelma oli tullut voimaan. Sen sijaan olisi laadittava uutta opetusaineistoa erityisesti suomalaisseutujen kouluja varten. Sen lisäksi ruotsinkieliselle kristinuskon opetukselle olisi annettava suurempi tuntimäärä. Sitä olisi lisättävä kahdesta kolmeen tuntiin viikossa. Tätä perusteltiin mm. väestön voimakkaalla kiinnostuksella uskontoon. Mietinnön mukaan opettajien kotiseututietouden koulutusta olisi myös parannettava. Yhteenvetona komitea totesi, että neljä vuosikymmentä aikaisemmin aloitetun ruotsinkielisen opetuksen tulisi jatkua entiseen tapaan ja ettei suomen kielen opetus ollut tarpeen.

Komitean jäsen Wanhainen esitti komitean enemmistöstä eriyvän mieliteensä pitkässä kirjelmässä. Hän oli sitä mieltä, että koulutyön pitäisi johtaa todelliseen kaksikielisyysyteen. Hän kiisti myös mietinnössä suomen kielen käyttöä vastaan esitetyt perustelut, jotka hänen mielestään olivat täynnä vastakohtia: Nimittäin että toisaalta väestö jo osasi tarpeeksi hyvin suomea, toisaalta että Tornionlaakson suomi oli vain murre ja toisaalta Suomessa käytettävä suomi olisi uusi kieli tornionlaaksolaisille. Vastavanlaisin perustein voitaisiin Wanhaisen mukaan lakkauttaa äidinkielen opetus kaikissa valtakunnan kouluissa.

Vuoden 1928 helmikuussa kahdeksan Tornionlaakson opettajaa jätti kouluylihallitukselle kirjelmän, jossa he ehdottivat että suomi pitäisi ottaa käyttöön sekä opetuskielenä että oppiaineena. Heidän perustelunsa olivat toisaalta oman äidinkielen taidosta koitua yleinen hyöty, toisaalta se, että suomen kielen taito vastasi ”poliittisen elämän vaatimuksia”. He vaativat myös suomen kielen osaamista suomalaisseuduilla vaikuttavilta opettajilta, yliopettajilta ja kouluntarkastajilta.

Kielianomus - kielipetitie - joksi opettajien kirjelmää kutsuttiin, herätti voimakkaita tunnepitoisia reaktioita varsinkin monien koulumaaailmassa toimivien keskuudessa. Mahdollisesti opettajapetition vaikutuksesta silloinen opetusministeri ehdotti vuonna 1932, että suomi otettaisiin vapaaehtoiseksi aineeksi lakisääteisen opetuksen puitteissa. Asia kaatui varsinkin ensimmäisen kamarin valtiovaliokunnan puheenjohtajan, Luulajan piispan Olof Bergqvistin vastustukseen. Hän oli ollut myös suomalaisseutukomitean puheenjohtaja. Hän edusti samaa näkemystä, jota kuningas Oskar II oli ilmaissut vuosisadanvaihteessa, kun Tornionlaakson kansankorkeakoulu perustettiin: kielikysymys oli pohjimmiltaan puolustus- ja turvallisuuspoliittinen kysymys.

Kolme vuotta myöhemmin ehdotus vapaaehtoisesta suomen kielen opetuksesta tuli kuitenkin hallituksen esityksenä valtiopäiville, tällä kertaa opetusministeri Arthur Engbergiltä. Hänen mielestään oli ”oikea periaate, että kaksikielisen väestön keskuudessa kouluopetus järjestettäisiin niin, että jokainen saa mahdollisuuden oppia lukemaan ja kirjoittamaan äidinkieltään”. Tämä voitaisiin järjestää jatkokoulun puitteissa. Valtiopäivät olivat Engbergin esityksen kannalla, mutta käytännössä sillä ei ollut menestystä. Epäonnistumiseen vaikutti osaltaan se, että jatkokoulu suhteellisen pian hävisi kun kouluvelvollisuutta pidennettiin kuudesta seitsemään vuoteen.

Vapaaehtoinen lukiosuomi

Haaparannan apologistikoulu kehittyi yleiseksi oppikouluksi, jossa vuonna 1909 voitiin ensi kertaa suorittaa reaalitutkinto. Koulusta tuli 1935 ns. korkeampi yleinen oppilaitos, joka Luulajan jälkeen oli toinen Norrbottenin läänissä. Oppilas pohjaksi tuli koko pohjoinen ja itäinen Norrbotten: Haaparannalta ja Kalixista etelässä Jällivaaraan, Kiirunaan ja Karesuanto-on pohjoisessa. Suomi oli Haaparannan lukion opetussuunnitelmassa jo ensimmäisestä lukuvuodesta lähtien. Valinnaisaineista voi nimittäin yhden nykykielen vaihtaa suomeen.

Silloinen rehtori teki aloitteen valintamahdollisuuksien lisäämisestä niin, että suomi vuodesta 1938 voitiin valita lisäaineeksi. Kesti kuitenkin vuoteen 1944 ennen kuin suomen kielen opetus pääsi käyntiin ja se lakkasi jo parin vuoden kuluttua. Opetus aloitettiin uudelleen 1950-luvun puolivälissä, jolloin oppilaat saivat mahdollisuuden lukea suomea ylimääräisenä, vapaaehtoisena valinnaisaineena. Tämä opetus oli sen jälkeen käynnissä suurin piirtein 1970-luvun koulu-uudistuksiin saakka, jolloin

siirtolaisopetuksen toimenpiteitä alettiin soveltaa myös Tornionlaaksossa. Ajoittain noin sata oppilasta vuodessa luki vapaaehtoista suomea lukion kahdella ylimmällä vuosikurssilla, mikä 1950-luvun puolivälissä ja lopulla vastasi noin kolmatta osaa lukion suomea puhuvista oppilaista.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

Vuonna 1961 Haaparannan lukion silloinen rehtori ehdotti, että suomesta tulisi pakollinen valinnaisaine samaan tapaan kuin esimerkiksi venäjä ja espanja. Ehdotus kariutui kuitenkin opettajakollegion enemmistön vastustukseen, ja kouluylivaltio (SÖ) seurasi kollegion enemmistön käsitystä, nimittäin että myös Haaparannan oppilaiden piti suorittaa tavallinen ruotsalainen ylioppilastutkinto: tämän mukaan tutkinto, jossa suomi olisi valinnaisaineena, ei olisi kilpailukelpoinen Ruotsin työmarkkinoilla.

Suomen kielen puhuminen kiellettiin koulussa

Monin paikoin maailmassa vähemmistökielten käyttö kouluopetuksessa ja myös koulun välitunneilla on ollut kielletty. Sellaisia kieltoja on raportoitu mm. Walesista ja Skotlannista, Uudesta Seelannista ja Tyyneen meren Cook-saarilta ja Pohjolassa Suomesta (saamen kieltä vastaan) ja Norjasta (suomea vastaan). Tornionlaaksossa kieltoa on sovellettu eri paikkakunnilla 1900-luvun alusta lähtien. Ilmeisesti sitä on sovellettu ankarammin pienten kylien kouluissa kuin suuremmilla paikkakunnilla. Kaikkein johdonmukaisemmin kieltoa on sovellettu työtuvisissa. Kaikesta päättäen alunperin kiellon suomen kielen käyttämisestä välitunnilla laativat paikalliset kouluviranomaiset, ei kouluylivaltio.

Kaksikielisyystudkija Nils Erik Hansegårdin huomautettua vuonna 1957 kouluylivaltiolle tämän kiellon olemassaolosta se lakkautettiin. Kouluylivaltio muistutti uudelleen kiellon lakkauttamisesta vuonna 1965. Samana vuonna kun suomen kielen käyttökielto lakkautettiin, vahvistettiin Tornionlaakson Övertorneån kirjastolle uudet säännöt. Muutos merkitsi, että kirjasto sai oikeuden hankkia suomenkielisiä kirjallisuutta, mikä ei sitä ennen ollut mahdollista. Silloin tällöin on käyty keskustelua mahdollisuuksista perustaa Övertorneån Mataringissa sijaitsevan Tornionlaakson kansankorkeakoulun ja Pohjoiskalottikirjaston yhteyteen kulttuuri- ja tutkimuskeskus Tornionlaakson suomen ja tornionlaaksonsuomalaisen kulttuurin tutkimus- ja kehitystyötä varten.

Vuoden 1962 opetus suunnitelmassa suomen kieli otettiin valinnaisaineeksi peruskoulun yläasteelle niillä paikkakunnilla, joilla suomea puhuttiin. Tämä ei kuitenkaan saanut suurtakaan merkitystä ja vain harvalla paikkakunnalla mahdollisuutta ylipäättään käytettiin hyväksi.

Kotikieluuudistus

Vuodesta 1970 lähtien mm. Norrbottenissa oli opetettu suomen kieltä kotikielenä kokeilutoimintana. Tämä mahdollisuus tuli vuoden 1969 peruskoulun opetus suunnitelman (Lgr 69) toteutuessa. Jo ensimmäisenä vuonna Tornionlaaksossa kotikielenopetukseen osallistui noin 400 oppilas-

ta. Kolmen vuoden jälkeen osanottajien määrä oli 800 oppilasta. Sen jälkeen oppilasmäärän nousu pysähtyi ja vielä seitsemän vuoden jälkeen oppilaita oli noin 800, mikä ei vastannut odotettua kehitystä. Opetusvälineet noudettiin aluksi Suomesta ja opetuskielenä oli Suomessa käytetty yleiskieli.

Kuten tunnettua, tornionlaaksolaiset oppilaat kokivat usein oman Tornionlaakson suomen ja yleissuomen välisen eron aivan liian suurena ja monet oppilaat luopuivatkin opetuksesta. Joissain kouluissa "luopujien" määrä oli 90 prosenttia lukukauden alussa alkaneesta osanottajamäärästä. Tästä syystä läänin koululautakunta otti käyttöön "uusvanhan" pedagogiikan, periaatteena että lähdetäisiin "tunnetusta", tornionlaaksonsuomesta ja siirryttäisiin vähitellen "tuntemattomaan" yleissuomeen, ts. suomen kielen opetuksessa tornionlaaksonsuomi olisi lähtökohtana ja tämä saisi suuren tilan opetuksessa ennen kuin siirryttäisiin opettamaan yleissuomea. Käyttöön otettu uusi pedagogiikka lienee vaikuttanut siihen, että osanottajien määrä alkoi jälleen nousta vuoden 1980 paikkeilla.

Kun kokeilutoiminta oli ollut käynnissä muutamia vuosia mahdollisuus vakinaistettiin kotikielenopetuksen toteutuessa. Uudistuksesta päätettiin valtiopäivillä vuonna 1976 ja se tuli voimaan lukuvuonna 1977/78.

3.4 Suomi yliopistoissa

Yliopistotasolla suomen kielen opetus alkoi sata vuotta sitten, 1894, jolloin Karl Bernhard Wiklund (1868-1934) sai suomen ja lapin kielen opettajan viran Upsalan yliopistosta. Wiklundista tuli vuonna 1905 maan ensimmäinen suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professori. Häntä seurasi 1933 hänen oppilaansa Björn Collinder. Jo Wiklundin aikana professuuri muutettiin suomalais-ugrialaisten kielten, erityisesti lapin ja suomen kielen professorinviraksi. Professuurin vertaileva suunta painottui entisestään viime professorinvaihdossa 1982, jolloin professuuri sai yleisemmän nimityksen suomalais-ugrialaisten kielten professuuri ilman muuta täsmennystä.

Tukholman yliopistossa (vuoteen 1960 Tukholman korkeakoulu) suomen kielen opetus alkoi vuonna 1930, jolloin suomalainen lehtori Volmar Bergh otettiin yliopiston palvelukseen. Bergh omistautui kymmenen vuotta kestäneenä lehtorinkautenaan myös käytännön työlle Tukholman suomalaisessa yhdistystoiminnassa ja hän omisti aikaansa myös Tukholman Suomalaisen Seuran ja metsäsuomalaisten tutkimiseen. Vuonna 1965 perustettiin suomen kielen ja kulttuurin professorinvirka, jonka ensimmäinen haltija oli Osmo Hormia. Hormia oli hyvin aktiivinen Ruotsin suomalaisessa yhdistys- ja kulttuurielämässä ja hän osallistui useiden valtiolisten siirtolaiskomiteoiden työhön. 1980-luvun puolivälissä Tukholman professorinviran nimitys muutettiin ainoastaan suomen kielen professuuriksi.

Tukholman lisäksi myös Uumajan yliopistossa on ollut vuodesta 1973 suomen kielen professuuri. Lundin yliopistossa virolainen tutkija Julius Mägiste aloitti vuonna 1947 suomalais-ugrialaisten kielten opetuksen. Hän oli toiminut aikaisemmin itämerensuomalaisten kielten professorina

Tartossa. Seuraavana vuonna yliopisto sai suomen kielen ulkomaanlehtorin viran. Vuodesta 1977 lähtien, jolloin laitos itsenäistyi, sitä on nimitetty Suomalais-ugrilaiseksi laitokseksi. Tukholmassa ja Upsalassa on 1970-luvun puolivälistä lähtien kaksi koulutuslinjaa, suomi vieraana kielenä ja suomi äidinkielenä. Tukholman yliopiston suomen kielen laitos on ollut mukana suunnittelemassa maahan suomenkielistä korkeampaa tulkkiopetusta, joka alkoi 1973 ja laitos on siitä lähtien järjestänyt tulkkiopetusta ja ajoittain myös kääntäjäkoulutusta.

1970-luvun lopulta lähtien suomen kieltä opetetaan myös Göteborgin yliopistossa. Opetajakoulutuksen yhteydessä suomea opetetaan myös Luulajan korkeakoulussa, jolla on erityinen tornionlaaksonsuomalainen painotus. Myös Örebron korkeakoulussa on annettu suomen kielen opetusta muutamina vuosina 1970- ja 1980-luvulla.

Suomen kielen yliopisto-opiskelijoiden määrä nousi huomattavasti 1970-luvun puolivälistä 1980-luvun alkuun ja vakiintui sen jälkeen suhteellisen korkealle tasolle. Osittain tämä johtui Suomesta tulleiden opiskelijoiden suuresta määrästä. Opiskelijamäärä väheni sen jälkeen, mutta viime vuosina se on noussut jonkin verran ainakin Upsalassa ja Tukholmassa. Opiskelijoiden joukossa on 1970-luvulta lähtien kasvanut niiden ruotsalaisten tai muiden opiskelijoiden osuus, jolla ei ole esitietoja suomen kielessä.

Suomen kielen ja kirjallisuuden tutkijakoulutusta annetaan Lundin, Tukholman, Uumajan ja Upsalan yliopistoissa. Opetusta suomen kielellä annetaan osittain suomen kielen kurssien puitteissa, varsinkin suomi äidinkielenä -linjalla. 1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alussa suomenkielistä opetusta annettiin muissakin aineissa, kuten esim. yritystaloudessa ja kansantaloudessa Uumajan ja Upsalan yliopistoissa.

Ruotsin yliopistojen historian ensimmäisinä vuosisatoina yliopistoissa opetettiin latinan kielellä ja kaikki väitöskirjat kirjoitettiin latinaksi. Vuonna 1738 latinan valta murtui väitöskirjojen osalta Celsiuksen oppilaan ja tornionlaaksolaisen Anders Hellantin kirjoittaessa tutkielmansa Tornionjoen lohenkalastuksesta sekä ruotsiksi että latinaksi. Ruotsin yliopistojen historiassa ei sen sijaan ole hyväksytty suomea väitöskirjojen kieleksi.

3.5 Suomenkielisyyden levinneisyys Ruotsissa

Useita satoja vuosia aina vuoden 1809 Haminan rauhaan saakka kestäneessä yhteisessä Ruotsi-Suomen valtakunnassa suomen ja ruotsin kielen maantieteellistä levinneisyyttä voidaan hieman yksinkertaistaen luonnehtia seuraavasti: ruotsi keskustassa, suomi periferiassa. Tämä viittaa siihen, että ruotsi oli osittain hallintokieli, joka oli yhteinen koko valtakunnan keskustassa Turku-Tukholma-akselilla, jossa Tukholma Kustaa Vaasan ajoista lähtien oli saanut yhä vahvemman aseman, osittain yleisimmin esiintyvä kieli näiden keskuspaikkakuntien lähistöillä, kun taas suomea esiintyi valtakunnan laidoilla, Itä-Suomessa, valtakunnan pohjoisosissa ja jonkin verran myös länsiosissa. Kaiken kaikkiaan ruotsi levisi enemmän valtakunnan ruotsinkielisen osan uudisraivaajien keskuudessa, suomi taas

vastaavasti suomenkielisessä valtakunnanpuoliskossa. Suomenkielisten osuus valtakunnan koko väkiluvusta oli noin neljännes.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

Ajoittain suomenkielisyys on kuitenkin ollut suhteellisen laajalle levinnyttä myös Ruotsin keskiosissa. Vaikkakin suuri osa Tukholmaan suomalaisesta valtakunnanpuoliskosta muuttaneista oli ruotsinkielisiä, kotoisin Pohjanmaalta ja Ruotsia lähinnä olevilta rannikkoseuduilta, on aina keskiajalta lähtien merkittävä osa Tukholman väestöstä ollut suomenkielisiä. Suomalaisen seurakunnan ensimmäisissä jäsenluetteloissa mm. viininkantajat, timpurit ja kuskit näyttävät olleen merkittäviä ryhmiä. Vuoden 1700 tienoilla Tukholman noin 60 000 asukkaasta noin 3 000 henkilöä eli nelisen prosenttia oli suomalaisia. 1500-luvulla Suomesta tuli väkeä Uplantiin ja Mälärin laaksoon varsinkin maataloustöihin. Sitäpaitsi Kustaa Vaasa ja hänen poikansa harjoittivat tietoista työvoiman värväystä valtakunnan suomalaisesta puoliskosta Falunin, Salan ja muiden Bergslagenin kaivosten vuorenlohintaan.

Hyvin tavallinen oli lisänimi Finne suomalaisen taustan omaaville henkilöille, samoin paikannimi, jossa alkuosana oli Finn-. Salan kaivoksen tilikirjoissa esiintyi nimiä kuten Honkanen, Hämäläinen, Kyröläinen, Liitinen, Lumainen ja Kämpäinen. Suomalaisten suuri merkitys Ruotsin kaivoselinkeinolle 1600-luvulla ilmenee myös siitä, että kaivoksia koskeva asetuskokoelma, ns. vuorityöartikkelit, käännettiin suomeksi.

Toinen Suomesta värvätty ammattiryhmä olivat puosut ja kirvesmiehet, sekä ruotsin- että suomenkieliset. He olivat tärkeä tekijä, kun Ruotsin sotalaivasto 1680-luvulla järjestettiin uudelleen ja siirrettiin Karlskronaan Blekingeen, joka oli valloitettu tanskalaisilta muutamia vuosikymmeniä aikaisemmin. Karjalan ja Pohjanmaan rannikkoseuduilta asti muuttaneet suomalaiset, joista monet eivät ylipäättäen ymmärtäneet ruotsia, muodostivat tähän aikaan noin kymmenen prosenttia Blekingen väestöstä.

Tornionlaaksolaisten ohella tunnetuin suomenkielinen väestöryhmä nykyisen Ruotsin käsittävällä alueella olivat metsäsuomalaiset eli kaski-suomalaiset, joiksi heitä joskus nimitettiin heidän käyttämiensä uusien kaskenpolttonetelmiensä ansiosta. He olivat suureksi osaksi lähtöisin Savosta ja Keski-Suomen osista, varsinkin Rautalammin suurpitäjästä. Ruotsin kruunu ja varsinkin Kustaa Vaasan nuorin poika, Kaarle herttua (Kaarle IX), kannusti ajoittain tätä muuttoa. Muutto oli vilkkaimmillaan vuosina 1570-1680. Se näyttää alkaneen Södermanlandissa Kaarle herttuan ruhtinaskunnassa ja Karlskogan seudulla, mutta jo aikaisin muuttoa tapahtui myös Länsi-Götanmaalle ja Närkeeseen, ja se levisi Itä-Götanmaalle, Västmanlandiin, Gästriklandiin, Hälsinglandiin, Taalainmaalle ja uusille alueille Vermlantiin, edelleen myös Norjaan. Varsinkin 1600-luvulla suomalaiset kansoittivat osia Keski-Norrlandista.

Suomalainen uudisasutus on jättänyt jälkiä paikkakuntien nimistöön. Monin paikoin Norrlandissa ja Vermlandissa ja niiden lähistöjen suomalaismetsissä on tuhansia suomalaisperäisiä tai puhtaasti suomalaisia paikannimiä. Näitä on selostettu mm. tornionlaaksolaisen paikannimien tutkijan Gunnar Pellijeffin ja Virosta sodan aikana muuttaneen professori Julius Mägisten paikannimitutkimuksessa. Pellijeff toimi Upsalassa ja Mägiste Lundissa. Orsan finnmarkin Noppikoski on esimerkki vielä elävästä, täysin suomalaisesta paikannimestä. Toiset nimet ovat ruotsa-

laistuneet tai muuttuneet eri tavoin kuten Haukkamäki (Hökbacken) > Häkkamägg. Paikannimet viittaavat usein maastonmuodostuksiin ja var-
sinkin sellaisiin, joilla on tekemistä kaskenviljelyksen kanssa.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

Kirjallisuudessa esiintyy erilaisia tietoja metsäsuomalaisten kokonais-
määrästä. Eräiden arvioiden mukaan suomalaisten määrä Vermlannissa
oli 1600-luvun lopulla enintään 5 000-6 000. Vuodelta 1860 peräisin
olevan väestötilaston mukaan suomenkielisiä oli koko Ruotsissa 15 271,
joista 13 759 asui Norrbottenissa ja loput 1 512 Kopparbergin ja Verm-
lannin lääneissä. Vastaavat luvut vuoden 1930 väestönlaskennan mukaan
olivat koko Ruotsin osalta 33 929, Norrbottenin osalta 32 736 ja muun
Ruotsin 1 193. Upsalalaisen tutkijan Richard Brobergin mukaan, joka itse
on metsäsuomalaisten jälkeläinen, 1940-luvun lopulla Vermlannissa oli
muutamia kymmeniä suomalaisia, jotka käyttivät arkioloissa suomea.

Mainitun vuoden 1930 väestö- ja asuntolaskennan mukaan, joka on
viimeisin ja tähän mennessä ainoa Ruotsissa tehty suuri väestönlaskenta,
jossa on yritetty hankkia tietoja siitä, kuinka paljon maassa on muiden
kielten kuin ruotsin puhujia, koko Norrbottenin läänissä oli noin 30 000
henkilöä, jotka puhuivat ainoastaan tai suurimmaksi osaksi suomea,
lisäksi noin 10 000, jotka enemmän tai vähemmän hallitsivat suomen
kielen (heistä monet saamelaisia) ja noin 4 000 henkilöä Tornionlaak-
sossa, jotka puhuivat ainoastaan ruotsia. Täräntö, Junosuando, Pajala ja
Korpilompolo, jotka muodostavat nykyisen Pajalan kunnan, vastasivat
korkeimmista suhteellisista luvuista (90-95 prosentilla suomi oli pääkie-
lenä). Jällivaarassa, Jukkasjärvellä (Kiirunan alueella) sekä Pajalassa oli
suurin määrä suomenkielisiä. Myös nykyisin Pajalan kunta lienee suo-
menkielisyden ydinalue Tornionlaaksossa.

Vuoden 1809 tienoilla vallinneeseen tilanteeseen verrattuna suomen
kielen maantieteellinen levinneisyys Ruotsissa on kuitenkin radikaalisti
muuttunut. Tämä johtuu Suomesta tapahtuneesta maahanmuutosta ja
poismuuton aiheuttamasta Tornionlaakson väkiluvun vähenemisestä.
Suomenkielisiä on nyt eniten Ruotsin keskusosissa ja suurkaupunkialu-
eilla.

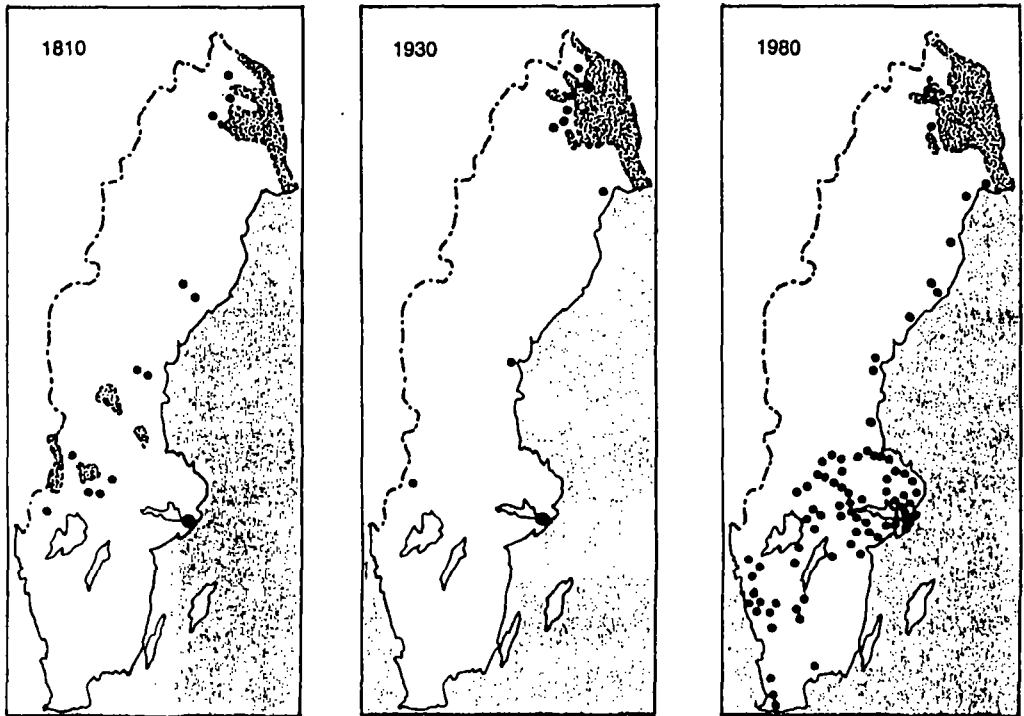
KARTTAKUVA

(De Geer & Wanden artikkelista Finnar, sivu 97 Svanberg & Runblomin
(toim.) kirjassa Det mångkulturella Sverige, Tukholma 1989)

Skr. 1994/95:1

Bilaga 1

Suomen kieli Ruotsissa 1810-1980

 suomalainen kielialue • suomenkielinen vähemmistö

4.1 Opetusalan järjestelyt

Opetusallalla suomen kieltä tuetaan esimerkiksi kotikielenopetusta koskevin määräyksin, mutta myös erityistoimin.

1960-luvun loppupuolelta lähtien on toiminut pysyvä elin Suomen ja Ruotsin yhteistyötä varten, Suomalais-ruotsalainen koulutusneuvosto, jonka tehtävänä on parantaa Ruotsissa asuvien suomea puhuvien lasten ja nuorten opetusta. Neuvosto koostuu suomalaisesta ja ruotsalaisesta valtuuskunnasta, joiden johdossa on nykyisin kummankin maan opetusministeri. Neuvoston toiminnan ansiosta on kehittynyt mm. laaja yhteistyö opettajakoulutuskysymyksissä.

4.1.1 Julkinen koululaitos

Suomenkielisillä oppilailla on peruskouluasetuksen (1988:655) määräysten mukaisesti oikeus saada opetusta äidinkielessään, ns. kotikielenopetusta. Vain niissä tapauksissa, jolloin ei voida muodostaa vähintään viiden oppilaan ryhmää tai jolloin kunta ei saa hankituksi sopivaa opettajaa, voidaan näiden sääntöjen mukaan jättää järjestämättä kotikielen opetusta. Kun kysymys on Tornionlaakson suomenkielisistä oppilaista (samoin kuin saamelais- ja romaanioppilaista), kunnalla on kuitenkin velvollisuus tarjota opetusta, vaikka viiden oppilaan ryhmiä ei voidakaan muodostaa.

Suomenkielisillä oppilailla on samoin kuin muidenkin pohjoismaiden oppilailla oikeus kotikielen opetukseen sekä perus- että lukiokoulussa koko kouluaikansa. He ovat siis poikkeus kotikielen opetusta koskevasta uudesta säännöstä, jota aletaan soveltaa lukuvuotena 1994/95 ja joka merkitsee sitä, että oppilaan oikeutta kotikielenopetukseen rajoitetaan seitsemään vuoteen.

Kotikielenopetus käsittää sekä opetusta että opinto-ohjausta kotikielellä. Tätä opetusta on annettava oppilaille siinä määrin kuin hänen tarpeidensa täyttämiseksi vaaditaan.

Ala- ja keskiasteella voidaan järjestää kotikielisiä luokkia, mikä perustuu kotikieliluokkien ja peruskoulun ala- ja keskiasteen yhdistettyjen luokkien tuntisuunnitelmista annettuun asetukseen (SKOLFS 1991:12). Suurin osa näistä luokista on suomenkielisiä oppilaita varten. Tarkoitus on, että nämä oppilaat voisivat siirtyä yläasteella täysin ruotsinkieliseen opetukseen. Lukuvuotena 1990/91 yli 4 000 suomenkielistä oppilasta osallistui opetukseen näillä luokilla.

Vuodesta 1986 lähtien suomenkielisille oppilaille on ollut pedagogista kehitystoimintaa (PUFF), joka on saanut erityistä tukea valtiolta. Tätä nykyä 17 kuntaa osallistuu tähän kehitystoimintaan. Useimmissa tapauksissa siihen kuuluu kokeilutoimintana myös kaksikielinen opetus yläasteella. Toimintaa arvioidaan tieteellisesti ja osaraporteista ilmenee, että ainakin eräissä tapauksissa tulokset ovat olleet varsin hyviä esimerkiksi ruotsin ja englannin kielen taidon ja jatko-opintojen osalta. Hallituksen

syksyllä 1993 tehneen päätöksen mukaan voivat nykyisin myös vapaa-
koulut saada tukea osallistukseen kehitystoimintaan.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

Tukholman kunnalla on lupa järjestää suomenkielistä lukiokoulutusta.
Oppilaiden hankinta on kuitenkin ollut alusta lähtien melko vaikeaa.
Lukuvuotena 1993/94 siihen osallistui vain yhdeksän oppilasta.

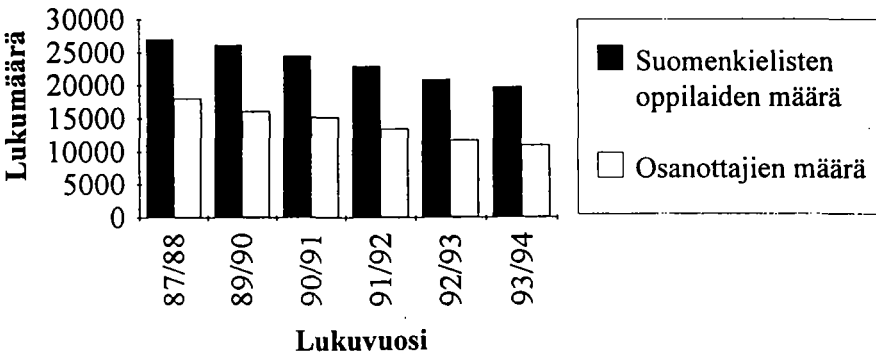
Erityistä tukea annetaan Haaparannan kunnalle ns. kielikoulun toimin-
taan, jossa kokeillaan kaksikielistä opetusta yhdessä Tornion kaupungin
kanssa. Tässä kokeilussa puolet oppilaista on ruotsinkielisiä lapsia Haapa-
rannalta ja toinen puoli suomenkielisiä Tornioista.

Valtion kouluvirastolla on jo pitkään ollut myös varoja Norrbottenin
läänin suomenkielisten oppilaiden kielivalmiuksien kehittämiseen. Varoja
myönnettiin viime vuonna Haaparannan, Pajalan ja Övertorneån hankkei-
siin.

Ruotsinsuomalaisten keskusliitto saa Kouluvirastolta varoja kesäleiritoi-
minnan järjestämiseen. Toimintaa on harjoitettu jo 1950-luvulta lähtien
ja leirikouluja järjestetään koko maassa. Vuonna 1992 niihin osallistui
peruskoulutasolta 485 oppilasta 78 opettajan ja ohjaajan johdolla. Poikia
oli vähän enemmän kuin tyttöjä.

Peruskoulun ja lukiokoulun suomenkielisten oppilaiden määrä on
vähentynyt viime vuosina ja on nyt noin 25 000. Näistä peruskoulutasolla
noin 56 prosenttia osallistuu kotikielenopetukseen (kaikkien kielten keski-
määrä on 57 prosenttia). Lukiotasolla kotikielenopetukseen osallistuvien
määrä on pienempi.

Peruskoulun kotikielenopetukseen osallistuvien suomenkielisten oppilaiden määrä

4.1.2 Ruotsinsuomalaiset koulut

Kun vapaakoulujen perustaminen ja ylläpitäminen on käynyt helpommaksi
mm. taloudellisten ehtojen parannuttua, on ruotsinsuomalainen ryhmä
tehnyt monin paikoin maassa aloitteen ruotsinsuomalaisten koulujen
perustamiseksi. Lukuvuotena 1993/94 tällaisia kouluja oli viisi. Kaikkiaan
noin 500 oppilasta käy nykyisin näitä kouluja.

Suunnitteilla on uusia kouluja, jotka alkavat syksyllä 1994. Joissain tapauksissa kysymys on olemassaolevien koulujen yläasteen laajentamisesta. Tällaisia kouluja suunnitellaan seuraavilla paikkakunnilla (kaavailtu oppilasmäärä suluissa): Örebro (40), Upplands-Väsby (73), Haninge (50-60), Upsala, Borås, Tyresö ja vielä kaksi koulua Göteborgissa.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

4.1.3 Kansansivistyst

Ruotsissa on kolme kansankorkeakoulua, joilla on suomalainen leima. Kuluvana budjettivuotena nämä koulut saavat 23,8 miljoonaa kruunua valtionavustusta, josta osa on kertaluonteista (työmarkkinatoimia). Sen lisäksi muutamassa muussakin kansankorkeakoulussa on suomenkielistä toimintaa. Suomenkielisten kurssien osanottajamäärästä ei ole tietoa. Sama koskee opintoliittojen suomenkielistä toimintaa.

4.1.4 Yliopistot ja korkeakoulut

Suomen kielen opetusta annetaan viidessä yliopistossa - Uumajassa, Upsalassa, Tukholmassa, Göteborgissa ja Lundissa - sekä eräissä korkeakouluissa opettajakoulutuksen yhteydessä. Suomen kielessä ja suomalais-ugrilaisissa kielissä on neljä professuuria. Näistä kaksi on suomen kielen professuureja, yksi suomalais-ugrialaisten kielten ja yksi saamen kielen professuuri. Suomen ja suomalais-ugrialaisten kielten laitokset ovat suhteellisen pieniä ja niiden opiskelijamäärät ovat viime vuosina olleet vähenemään päin. Peruskoulun opettajalinjoilla on vaihtoehtoina suomen kielen (tai muun kotikielen) opettajakoulutusta. Sama koskee vapaa-ajanpedagogien ja esikoulunopettajien sekä kansankorkeakoulunopettajien koulutusta.

4.2 Kulttuuri ja viestimet

Suomalaisten kulttuuripyrkimyksiä tuetaan sekä eri kulttuurimuotojen yleisen tuen että eräiden erityistoimenpiteiden muodossa. Kielenhuoltoalueen ja arkistohoidon tukitoimien ansiosta suomen kielellä on erityisasema vähemmistökielten joukossa. Lupamaksuilla rahoitetun suomenkielisen radio- ja televisiotoiminnan alettua 1960-luvulla on tapahtunut merkittävää kehitystä.

4.2.1 Suomalainen teatteri

Ruotsin kiertävällä valtakunnanteatterilla (Riksteatern) on ollut suomenkielistä toimintaa näytäntövuodesta 1980/81 lähtien. Toiminta käsittää vierailuja Suomesta, harrastajateatteritoiminnan tukemista ja omaa tuotantoa Finska Riksin nimellä. Finska Riks on nykyisin kiinteä teatteriyhtye,

jonka kiertueet kattavat koko Ruotsin ja jonka esittämät näytelmät suuntautuvat erityisesti lapsille ja nuorille.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

4.2.2 Kirjastotoiminta

1960-luvulta lähtien on kehittynyt kirjastojen suomenkielisten kirjojen ja muiden suomenkielisten viestimien lainaustoiminta. Vuosien mittaan valtiontukea on annettu suomalaisten kirjakokoelmien ostamiseen keskusvarastoihin ja eräissä tapauksissa myös lääninkirjastoihin. Neljä Ruotsin kirjastoa saa tätä nykyä avustusta kirjakokoelmansa uudistamiseen ostamalla kirjoja Suomesta. Joillain kirjastoilla on myös erityinen määräraha videofilmien ostamiseen Suomesta.

Tukholmassa sijaitseva äänikirja- ja pistekirjoituskirjasto tarjoaa aineistoa suomenkielisille näkövammaisille. Toiminta alkoi 1970-luvun puolivälissä valtion myöntäessä erityisen hankeavustuksen äänikirjojen ostamiseen Suomesta, jotta ne voitaisiin siirtää ruotsalaiseen kasettinauhitusjärjestelmään.

4.2.3 Ruotsalaissuomalainen kulttuurirahasto

Ruotsalaissuomalaisessa kulttuurirahastossa on kaksi osastoa, joista toinen toimii Ruotsissa ja toinen Suomessa. Rahaston johtokunnan jäsenet nimitetään kummankin maan hallitus. Rahasto luotiin 1960 ja sille myönnettiin varoja Suomen Ruotsille maksaman sotavelan koroista, jotka Ruotsi lahjoitti rahastolle. Sen jälkeen rahastolle on myönnetty lisää varoja ja pelkästään Ruotsissa se voi jakaa nykyisin vuosittain noin 1,5 miljoonaa kruunua.

Rahasto on myöntänyt varoja mm. kolmiosaisen Ruotsin suomalaisten historiaa käsittelevän teoksen *Finnarnas historia i Sverige* julkaisuun. Kaksi nidosta on jo ilmestynyt. Toinen osa ilmestyi 1993 ja kolmas osa, joka käsittelee siirtolaisuuden toisesta maailmansodasta lähtien, on tekeillä.

Rahaston yksi tärkeä tehtävä on ollut vahvistaa Ruotsin suomenkielistä kulttuuria ja auttaa tekemään siitä yhdistävä ketju maiden välille. Rahasto on tehnyt merkittävää työtä tarjoamalla ruotsalaisille virkamiehille ja muille asiasta kiinnostuneille suomen kielen kursseja, jotka tavallisesti on järjestetty Suomessa. Rahaston tärkein tehtävä on lähentää Suomen ja Ruotsin kansaa toisiinsa. Kirjojen julkaisutoiminnan lisäksi tukea on myönnetty tutkimustyöhön sekä erinäisiin kieli-, kulttuuri-, teatteri- ja musiikkihankkeisiin. Seminaaritoimintaa on järjestetty joka vuosi ja yksityishenkilöille on jaettu kulttuuristipendejä. Kulttuurirahasto on myös myöntänyt varoja ruotsinsuomalaiseen yhdistystoimintaan. Rahastolla on osuutensa Helsingin lähistölle perustetun Hanasaaren kulttuurikeskuksen syntymisessä ja toiminnassa. Keskus saa tukea sekä Ruotsin että Suomen valtiolta ja kulttuurirahasto tarjoaa stipendejä kulttuurikeskuksessa oleskeleluun. Budjettivuotena 1994/95 Ruotsin valtio tukee Hanasaarta 718 000 kruunulla.

Rahaston mahdollisuudet ja halu tukea suomenkielistä toimintaa ovat luonnollisesti vahvasti riippuvaisia sille jätettyjen anomusten laadusta. Rahasto voi tietenkin tehdä omiakin aloitteita. Yksi esimerkki tästä on nyttemmin vakiintunut kielenhuoltotyö, joka alunperin alkoi rahaston aloitteesta.

4.2.4 Ruotsinsuomalaisten ja Ruotsissa asuvien suomenruotsalaisten arkisto

Budjettivuodesta 1980/81 lähtien on myönnetty valtionavustusta Ruotsinsuomalaisen arkiston toimintaan. Arkisto syntyi 1977 ja sen tehtävänä on kerätä ja säilyttää historiallista aineistoa, joka on tulosta suomalaisten ja suomenruotsalaisten siirtolaisten toiminnasta. Tällaiseen aineistoon kuuluvat mm. seurojen pöytäkirjat, toimintakertomukset, kirjeenvaihto ja lehdet. Arkistosta tiedottamalla halutaan herättää suomalaisten ja suomenruotsalaisten siirtolaisten kiinnostus menneen säilyttämiseen ja tutkimiseen. Sillä tavoin arkisto voi edistää oman identiteetin vahvistumista. Se voi myös kannustaa kulttuuritekoihin seuratoiminnassa.

Budjettivuoden 1989/90 jälkeen, jolloin valtion suoranainen avustus arkistolle oli 149 000 kruunua, toiminta on saanut tukea Valtakunnanarkiston (Riksarkivet) yksityisten arkistojen lautakunnalta. Myös Suomen valtio on vuosittain myöntänyt avustusta toimintaan.

4.2.5 Ruotsinsuomalainen kielilautakunta

Ruotsin ja Suomen valtiot rahoittavat yhteisesti ruotsinsuomalaisen kielilautakunnan. Lautakunnan tehtävä on edistää ja kehittää suomen kieltä Ruotsissa. Tämä tapahtuu julkaisemalla Kieliviesti-lehteä, sanastoja, vastaamalla kysymyksiin jne. Kielilautakunnalla on siten vastuu sekä suomenkielisen maahanmuuttajaväestön että alkuperäisen kotimaisen vähemmistön, lähinnä Tornionlaaksossa asuvien, kielenhuollosta. Vuoden 1994 budjettiesityksessä Ruotsin määrärahaksi ehdotetaan 743 000 kruunua, mikä merkitsee noin yhdeksän prosentin korotusta. Määrärahan reaaliarvo on noussut useina vuosina.

4.2.6 Radio ja televisio

Radio- ja televisiotoiminnassa suomenkielinen ryhmä on kielellisten vähemmistöjen joukossa erityisasemassa sekä Suomen ja Ruotsin historiallisten siteiden että suomenkielisten suuren lukumäärän vuoksi. Ryhmän oikeus ohjelmalveluun lupamaksuin rahoitettujen yritysten lähetyksissä on siksi luonteeltaan toisenlainen kuin muiden ryhmien.

Televisiolupamaksuin rahoitettujen kolmen ohjelmayhtiön sopimuksissa on määräyksiä siitä, että niiden on lähetettävä ohjelmia siirtolais- ja vähemmistökielillä. Ruotsin Radion valtakunnallisissa ohjelmissa oli 667 tuntia suomenkielisiä lähetyksiä vuonna 1993. Sen lisäksi Tornionlaaksoissa on noin kolme tuntia viikossa radiolähetyksiä Tornionlaakson suomeksi ja useimmissa alueradiolähetyksissä on alueradiolähetyksiä suomeksi tunti päivässä.

Vuonna 1994 valtakunnallisia lähetyksiä on 646 tuntia, mistä 26 tuntia on Tornionlaakson suomeksi. Näistä lähetyksistä 448 tuntia tuotetaan Tukholmassa ja loput 172 tuntia paikallisesti. 25 paikallisasemasta 20 lähettää suomeksi ja niillä on yhteensä 3 366 lähetystuntia. Paikalliset lähetyksajat ovat yleensä arkisin klo 18:n ja klo 19:n välillä.

Ruotsin Televisio, Kanava 1, lähettää uutisia, dokumentteja ja ajan-kohtaisohjelmia sekä lastenohjelmia suomeksi (yhteensä noin 99 tuntia vuodessa) ja sillä on oma suomenkielinen toimitus. Ruotsin Koulutusradiolla (Utbildningsradion) on myös jonkin verran lähetyksiä suomenkielille esikoululaisille ja koululaisille. Paljon katsojia on varsinkin ruotsiksi tekstitettyillä uutisohjelmilla, joiden lähetyaika on arkisin juuri ennen Aktuellt-lähetystä. Viisi prosenttia koko väestöstä seuraa niitä talvisaikaan ja 2 1/2 prosenttia valoisana vuodenaikana, joten suuri osa katsojista on siis ruotsalaisia. Ohjelma-aikaa on vuoden 1994 aikana pidennetty viidestä seitsemään minuuttiin lähetystä kohti ja lähetyksiä on nyt myös kesäaikaan.

Yksityinen TV, lähiradio ja yksityinen paikallisradio

Lähiradiossa on jonkin verran suomenkielisiä lähetyksiä.

TV-lähetyksen vaihto

Vuodesta 1986 Ruotsin valtion myötävaikutuksella on lähetetty Suomen TV-kanavaa Ruotsiin Tukholmassa maalähettimen kautta ja 26 muulla paikkakunnalla kaapelijakeluna. Tulevaksi budjettivuodeksi (1994/95) tähän ehdotetaan 27,8 miljoonan kruunun määrärahaa.

4.2.7 Lehdet ja aikakauslehdet

Suomenkielisille päivälehdille voidaan antaa tukea toisaalta erityissäännön mukaan, jonka mukaan tukea voidaan myöntää lehdille, joita ei ole kirjoitettu pääasiallisesti ruotsiksi ja jotka on kohdistettu Ruotsin kielellisille vähemmistöille. Ruotsin Suomalainen (kerran viikossa ilmestyvä lehti) saa 1,54 miljoonaa kruunua vuodessa. Rajoitettua julkaisutukea voidaan myös myöntää tornionlaaksoiselle päivälehdelle, jos sen toimituksellisesta sisällöstä vähintään 25 prosenttia on kirjoitettu suomeksi.

Nykyisin tämän säännön mukaan tuetaan Haaparannanlehteä (Haparandabladet).

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

Suomenkielisille kulttuuriaikakauslehdille voidaan myöntää tukea samoin ehdoin kuin muillekin Ruotsissa julkaistaville aikakauslehdille. Tornionlaakson suomella julkaistu aikakauslehti Met on useina vuosina saanut valtion tukea. Siirtolaiskielillä julkaistavia lastenlehtiä varten on olemassa erityinen tukimuoto.

4.2.8 Kirjallisuus

Ruotsissa julkaistu suomenkielinen kirjallisuus voi saada tukea ”siirtolais- ja vähemmistökirjallisuus”-kategorian puitteissa. Viime vuosina kourallinen kirjoja on saanut vuosittain sellaista tukea.

4.3 Muuta

4.3.1 Valtion tuki ym. suomalaisille siirtolaisille

Kulttuuriministeriön toiminta-alueella Valtion maahanmuuttovirasto jakaa valtionavustuksia siirtolaisten valtakunnallisille järjestöille. Toimintavuotena 1993/94 Ruotsinsuomalaisten keskusliitto (RSKL), jolla on 31 000 jäsentä, sai järjestötukea 1 448 000 kruunua ja Suomenruotsalaisten keskusliitto (FRIS), jolla oli noin 4 700 jäsentä, sai 723 000 kruunua. Summat olivat samat kuin edellisenä budjettivuotena. Avustusvuotena 1994/95 kaikkien siirtolaisten keskusjärjestöjen avustussummia on vähennetty jonkin verran.

Lisäksi Ruotsinsuomalaisten keskusliitto sai nuorisojärjestön ominaisuudessa (9 600 nuorisojäsentä) Valtion nuorisoneuvostolta budjettivuotena 1992/93 valtionavustusta noin 1 900 000 kr (tietyt verokompensaatio mukaanlukien). Budjettivuotena 1993/94 (9 700 jäsentä) summa oli noin 1 300 000 kr (verokompensaatio on nyt lakannut).

Keskusliitto toimii myös Suomesta välitettävien TV-lähetysten lähetysoikeuksien omistajana ja saa tekijänoikeuspalkkioihin täysin kattavan valtionavustuksen.

Suomen tasavallan 75-vuotisjuhlavuoden 1992 johdosta Ruotsin hallitus lahjoitti kolme miljoonaa kruunua Suomitalo-säätiölle.

Paikalliset suomalaisseurat ja suomenruotsalaisten yhdistykset voivat hakea tukea siitä kunnasta, jossa seura toimii. Sekä keskusjärjestöt että piirijärjestöt ja paikallisjärjestöt voivat hakea hankeavustuksia mm. Maahanmuuttovirastosta. Valtion nuorisoneuvostosta voi hakea erityistä valtiontukea ja hankeavustuksia nuorisotoimintaan. Göteborgissa toimiva Finn-Götar -seura on esimerkiksi saanut viime vuosina 110 000 kruunun avustuksen paikalliseen kaksivuotisprojektiin ja Ruotsin kirkon nuoret (Svenska Kyrkans Unga) saivat 165 000 kruunun erityisavustuksen vuonna 1993 suomenkielisten nuorten parissa tehtävään työhön.

Parlamentaarinen siirtolais- ja pakolaiskomitea on saanut tehtäväksi selvittää, mitä erityistoimia saatetaan tarvita ruotsinsuomalaista ryhmää

varten. Komitean puheenjohtaja on maaherra Rolf Wirtén ja sen mietinnön odotetaan valmistuvan vuoden 1995 aikana.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

4.3.2 Tiedotuslehdet ym.

Valtion omistama Invandrantidningen-säätiö on julkaissut vuodesta 1967 lähtien suomenkielistä tiedotus- ja uutislehteä. Lehti on nimeltään Viikkoviesti ja se ilmestyy periaatteessa kerran viikossa lukuunottamatta tiettyä julkaisutaukoa kesällä. Säätiölle myönnetään toimintatukea valtion budjetista.

Valtion maahanmuuttovirasto julkaisee suomenkielistä tiedotusaineistoa, mm. perustietoa yhteiskunnasta vastamuuttaneille. Samalla tavoin muut virastot ja viranomaiset sekä joissain tapauksissa myös valtion liikelaitokset ja yhtiöt julkaisevat tiedotusaineistoa.

Maahanmuuttoviraston tehtävänä on myös valvoa pohjoismaisen kielisopin suoritusta. Virasto julkaisi vuoden 1993 helmikuussa omasta aloitteestaan raportin suomen kielen asemasta Ruotsissa. Raporttia on levitetty mm. viranomaisille ja siinä selostetaan budjettivuonna 1992/93 vallinneita oloja.

4.3.3 Tulkkiprosessia

Hallintolain määräysten mukaan viranomaisten pitää käyttää tulkkia ollessaan tekemisissä henkilöiden kanssa, jotka eivät selviä ruotsin kielellä. Samansisältöinen suositus on myös pohjoismaisessa kielisopimuksessa, mutta se koskee vain toisten pohjoismaiden kansalaisia. Hallintolaki menee siis kielisopimusta pidemmälle, koska tulkkia tulee käyttää myös silloin, kun hakija on Ruotsin kansalainen.

Tulkkiprosessia on kahdenlaista, ns. asioimistulki- eli kontaktitulkiprosessia, jota annetaan kansankorkeakouluissa ja opintoliitoissa, tai yliopistokoulutusta. Tukholman yliopistossa on Tulki- ja kääntäjäinstituutti (Tolk- och översättarinstitutet, TÖI), joka jakaa varoja kansansivistysjärjestöjen kontaktitulkiprosessiin ja järjestää korkeampaa tulkiprosessia koulutusta.

Kauppakollegio (Kommerskollegium) on järjestänyt kokeita tulkeille ja kääntäjille ja auktorisoinut kokeen läpäisseitä. Erityisen kokeen jälkeen annetaan myös todistuksia oikeustulkin ja sairaanhoitotulkin pätevydestä. Toiminta siirtyi 1. heinäkuuta 1994 Kamarikollegiolle (Kammarkollegiet).

Auktorisoituja suomesta ruotsiin ja ruotsista suomeen kääntäviä tulkeja on yleisesti ottaen riittävästi Ruotsissa. Paikallisesti heistä kuitenkin saattaa olla pulaa. Siksi viimeksi kuluneen vuoden aikana on esimerkiksi tehty aloite korkeakoulukoulutuksesta etäopetuksena, jotta saataisiin tulkeja Falunin alueelle, jossa niistä on puutetta.

Kauppakollegiolla (1.7. 1994 lähtien Kamarikollegiolla) on luetteloita auktorisoiduista tulkeista ja kääntäjistä. Maahanmuuttoviraston tulkipalveluluetteloihin on otettu myös kontaktitulkit. Kunnissa tulkiprosessia

on yleensä joko kunnallisena palveluna tai joskus yksityisinä tulkki- ja kääntäjäpalveluksinä.

Suomalaisten tulkki- ja kääntäjäpalveluksen suurimmat käyttäjät ovat maakaräjät ja sairaanhoitoala, kuntien sosiaalipalvelu sekä poliisi ja tuomioistuimet. Tukholman yliopiston suomen kielen laitoksella käynnissä olevalle suomalais-ruotsalaista kontaktitulkkausta koskevalle tutkimushankkeelle on myönnetty 1990-luvulla yli miljoona kruunua Sosiaalitieteellisestä tutkimusneuvostosta.

Vuoden 1994 kesäkuussa hallitus on antanut Tulkki- ja kääntäjäinstituutille sekä Valtion maahanmuuttovirastolle tehtäväksi analysoida tulkki- ja kääntäjäpalveluksen tarjontaa ja tulkki- ja kääntäjäkoulutusta koskevia kysymyksiä.

4.3.4 Sosiaalinen sektori

Vuoden 1979 syksyllä asetettiin ruotsalais-suomalainen komitea (SFINKS), jonka tehtävä on parantaa suomenkielisten siirtolaisten asemaa Ruotsin terveyden- ja sairaanhoidossa sekä sosiaalipalvelussa. Suomen ja Ruotsin hallituksen työryhmälle vahvistaman toimeksiannon mukaan komitean tehtävä on kartoittaa ne todelliset ongelmat, joita siirtolaiset, etenkin kielivaikeuksien takia, voivat kokea näillä sektoreilla. Erityisesti on otettava huomioon suomalaisten lasten tarpeet. Toimeksianto antaa SFINKSille myös oikeuden tehdä ehdotuksia hallitukselle, asianomaisille viranomaisille ja järjestöille.

SFINKS on jättänyt toiminnastaan hallituksille kuusi raporttia, joista viimeinen käsittelee toimintakautta 1.7.1990-31.12.1992. Ruotsin valtuuskuntaa johtaa nyttemmin sosiaaliministeriön valtiosihteeri. Hän on myös sen puheenjohtaja.

SFINKS on eri yhteyksissä huomauttanut viranomaisille suomenkielisen palvelun tarpeesta, mm. vanhainhoidossa.

Sosiaalishallitus on levittänyt erityistä informaatiota, jossa se on kannustanut ruotsinsuomalaisia yhdistyksiä perustamaan omia lasten päivähoitolaitoksia. Sosiaalishallitus on myös antanut tukea esikouluhankkeisiin yhteistyössä ruotsinsuomalaisten koulujen kanssa.

Sosiaalishallitus on myös myöntänyt varoja eräisiin avohoitohankkeisiin yhteistyössä mm. Ruotsinsuomalaisten keskusliiton kanssa ja siten lisännyt suomenkielisten potilaiden mahdollisuuksia saada hoitoa suomen kielellä.

4.3.5 Suomen kieli Ruotsin kirkossa

Kirkkolain 6. osaston 23. luvun 2. pykälän mukaan hiippakuntayhteisöjen on "edistettävä seurakuntatyötä viittomakieltä käyttävien sekä suomea, saamea ja muita kieliä puhuvien keskuudessa".

Ruotsin kirkon seurakuntatyön toimikunnalla on keskeinen vastuu suomenkielisestä seurakuntatyöstä Ruotsin kirkossa. Tätä työtä varten seurakuntatyön toimikunnalla on erityinen yksikkö, jossa työskentelee kuusi kokopäivätoimista työntekijää. Seurakuntatyön toimikunta on myös

nimittänyt erityisen suomenkielisen työn valtuuskunnan. Valtuuskunnassa on seitsemän jäsentä ja yhtä monta varajäsentä.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

Suomenkielinen materiaali palvelu toimittaa Suomesta aineistoa Ruotsin kirkon seurakunnille. Toimikunta on myös käännettänyt suomeksi kirjan Lilla boken om kristen tro (Kirjanen kristillisestä uskosta), josta on otettu 33 000 kappaleen painos levitettäväksi suomenkielisille seurakuntalaisille.

Ruotsin kirkon käsikirja on suomennettu ja 1993:4 kuulutuksen mukaan vahvistettu käytettäväksi Ruotsin kirkon suomenkielisissä jumalanpalveluksissa ja kirkollisissa toimituksissa (vihkimiset, kasteet, hautajaiset). Vuoden 1992 kirkolliskokouksen päätöksen mukaisesti Ruotsin kirkon virsikirjaa on alettu kääntää suomeksi ja sen lasketaan valmistuvan vuonna 1997.

Ruotsin kirkossa on vain yksi suomalainen seurakunta, Tukholman suomalainen seurakunta, joka on toiminut 460 vuotta. Hiippakuntatasolla 13 hiippakunnasta 12:lla on järjestettyä toimintaa suomenkielisten jäsenten keskuudessa. Poikkeuksena on Visbyn hiippakunta.

Ruotsin kirkko harjoittaa kirkollisen toiminnan lisäksi myös sosiaalista toimintaa suomenkielisten jäsentensä keskuudessa. Suomenkielinen työ tavoittaa vuosittain arviolta noin 200 000 suomea puhuvaa.

Kysymys Euroopan neuvoston alueellisten kielten ja vähemmistökielten sopimuksen allekirjoittamisesta on tullut esiin työryhmässä mm. ruotsin-suomalaisen ryhmän edustajien käyntien yhteydessä. Ruotsinsuomalaiset järjestöt tähdentävät, että jos Ruotsi allekirjoittaisi sopimuksen, se vahvistaisi suomen kielen asemaa Ruotsissa.

Pääministeri Carl Bildt korosti vuoden 1991 lokakuussa pitämässään puheessa, että "Ruotsi tarvitsisi aktiivista kulttuuria säilyttävää ja kehittäväää suomenkielistä väestöryhmää, joka omassa arkipäivässämme voisi välittää meille parhaan osan suomalaisesta yhteiskuntaelämästä samalla kun se kehittäisi omaa ruotsinsuomalaista identiteettiään".

Kielellisten ja etnisten vähemmistöjen asemasta on tullut yhä tärkeämpi teema ulkopoliittisissa yhteyksissä ja valitettavasti usein myös ristiriitojen lähde. Ruotsilla on voimakas halu vaikuttaa Euroopassa rauhan, turvallisuuden ja demokratian hyväksi.

Suomen kieltä on puhuttu hyvin kauan eräissä Ruotsin osissa, varsinkin Tornionlaaksossa, mutta myös muualla maassa. Suomen kieli on siis ankkuroitunut ja sen tulee ankkuroitua Ruotsin yhteiskuntaan osana yhteistä kulttuuriperintöämme.

Euroopan neuvoston alueellisia kieliä ja vähemmistökieliä - tästä lähtien nimitämme niitä vähemmistökieliksi - koskevaa sopimusta on lähinnä pidettävä kulttuurisopimuksena. Sen tarkoitus on suojata ja kehittää "historiallisia" vähemmistökieliä. Sopimuksessa ei ole vain määräyksiä, jotka kieltävät näiden kielten käytön syrjimisestä, vaan se edellyttää myös aktiivista tukea, jotta kielet jäisivät eloon ja kehittyisivät.

Vähemmistökielillä (1. artikla) sopimuksessa tarkoitetaan kieliä, joita väestö on perinteisesti käyttänyt tietyllä maantieteellisellä alueella ja joita maassa asuva vähemmistö käyttää. Käyttäjät voivat olla enemmistönä jollakin alueella, mutta heidän ei tarvitse olla sitä, jotta sopimuksen määräyksiä voitaisiin soveltaa. Vähemmistökielen on oltava muu kuin maan virallinen kieli. Sopimuksen tarkoitus ei ole suojella murteita eikä siirtolaiskieliä.

Työryhmä on tietoinen siitä, että sopimuksen allekirjoituskysymys koskee sekä saamen että suomen kieltä. Kysymys Ruotsin allekirjoittamisesta on sen luonteinen, ettei se sisälly työryhmälle annetun tehtävän puitteisiin.

Muista maista saadut kokemukset osoittavat, että perusedellytys kielen ja kulttuurin säilyttämiselle ja kehittämiselle ryhmissä, joiden äidinkieli on muu kuin enemmistöväestön, on että näille ryhmille annetaan mahdollisuus luoda omia instituutioitaan varsinkin koulutuksen ja kulttuurin alalla. Samanaikaisesti edellytetään myös, että enemmistöväestö laajalti hyväksyy tällaiset pyrkimykset. Ruotsissa on meidän mielestämme hyvät edellytykset tällaiselle hyväksymiselle. Tämän huomion vahvistaa myös Ruotsin Radion suomenkielisen toimituksen keväällä 1994 teettämä mielipidetutkimus. Ruotsinkielinen väestö suhtautuu pääasiallisesti myönteisesti Ruotsin suomenkieliseen väestöön. Tämä pohjautuu luonnollisesti maiden hyvin läheisiin historiallisiin siteisiin, mutta myös viime vuosikymmenien muuttoliikkeisiin, jotka ovat tuoneet Ruotsiin suuren suomea puhuvan, koko maahan levinneen väestöryhmän.

Kulttuuria säilyttävän ja kehittävän suomenkielisen väestöryhmän luominen Ruotsiin edellyttää, että ruotsinsuomalaisella ryhmällä on todelliset mahdollisuudet rakentaa omia instituutioita. Nykyisin on ilmeistä, että ryhmällä on niiden perustamiseen ja toimintaan vaadittava voima. Tätä ovat osoittaneet varsinkin jo perustetut ruotsinsuomalaiset koulut ja suunnitelmat uusien perustamisesta ja entisten laajentamisesta. Suomenkieliset kansankorkeakoulut ovat jo kauan toimineet sellaisina laitoksina.

Samalla vaaditaan toimenpiteitä suomen kielen arvostuksen lisäämiseksi Ruotsin yhteiskunnassa, sekä yleisesti että erityisesti opetuslalla. Suomen kielen yhteiskunnassamme nauttiman erityisaseman täytyy ilmetä käytännön toiminnassa, esimerkiksi koulussa. Työryhmälle on esitetty monia hälyttäviä tietoja ruotsinsuomalaisen ryhmän mm. suomenkielisessä esikoulutoiminnassa ja kotikielen opetuksessa kohtaamista vaikeuksista. Monilta tahoin on raportoitu, että koulu ei täytä opetussuunnitelman edellyttämää neuvonpitovelvollisuutta tämän opetuksen osalta. Joissakin tapauksissa kuntien ei myöskään katsota täyttävän kohtuullisia vaatimuksia vanhemmille ja oppilaille tiedottamisessa. Tämä johtaa kaiken kaikkiaan siihen, että vaikka oppilaille olisi oikeus suomen kielen opetukseen ja vaikka he itse toivovat sitä, heille ei sitä tarjota, vaikka oppilasmäärä toimintaa sopivasti järjestelemällä riittäisi opetusryhmien muodostamiseen.

Valtiopäivien viime vuosina tekemät päätökset ovat antaneet mahdollisuuden harjoittaa toimintoja, joiden päämies on muu kuin julkinen elin. Tämä koskee erityisesti hoitoalaa ja koulua. Vaihtoehtoisten toimintamuotojen rahoitusta koskevat muutokset, esimerkiksi ns. kouluraha, antavat myös ruotsinsuomalaisten kaltaisille ryhmille todelliset mahdollisuudet kehittää omia laitoksia. Meidän käsityksemme mukaan nyt ei ole syytä ryhtyä lisätoimiin tällä alueella. Sitävastoin on tärkeää, että ruotsinsuomalaisille laitoksille annetaan edellytykset, varsinkin taloudelliset ehdot toimintansa pitkäjänteiseen suunnitteluun. On siis erittäin tärkeätä, ettei tämän alan pelisääntöjä muuteta.

Ruotsinsuomalainen kielilautakunta tekee hyvin arvokasta työtä suomen kielen edistämiseksi ja kehittämiseksi Ruotsissa. Lautakunnan määrärahoja onkin lisätty viime vuosina. On kuitenkin tähdellistä, että lautak-

unnan työ tavoittaa laajemman yleisön, jolloin entistä useammat voivat käyttää toimintaa hyväkseen. Tämä edellyttää, että lautakunta aktiivisesti pyrkii levittämään tietoa toiminnastaan ja tarjolla olevista palveluista. Se voi tapahtua esimerkiksi esiintymällä lehdistössä ja sähköisissä viestimissä (radiossa ja televisiossa). Meidän mielestämme voisi myös olla tarpeen lisätä etsivää toimintaa.

Hyvin tärkeää on, että väestön enemmistö panee merkille sekä kieli-lautakunnan toiminnan että muut suomenkielisen kulttuurielämän ilmaukset. Meidän käsityksemme mukaan on merkityksellistä, että esimerkiksi ruotsinsuomalaiset laitokset ja järjestöt aktiivisesti levittävät yleisölle tietoa toiminnastaan ja erilaisista suomenkielisistä palvelumuodoista. Luonnollisestikaan koko vastuu tästä ei ole suomea puhuvilla itsellään. Suuri osa vastuuta lankeaa myös niille viranomaisille, laitoksille ja järjestöille, jotka tarjoavat tai tukevat suomenkielistä toimintaa. Myös niiden on levitettävä tietoa tästä toiminnasta suomenkielisille ja muulle väestölle. Itse asiassa tämä onkin hyvin keskeinen osa työstä suomen kielen aseman vahvistamiseksi maassamme.

6.1 Kirjelmä valtiopäiville

Suomen kielen asemalla Ruotsin yhteiskunnassa on suuri merkitys ruotsinsuomalaisen ryhmän mahdollisuuksille identiteettinsä säilyttämiseen ja kehittämiseen. Suomen kielellä on vanhastaan vähemmistöasema osassa Ruotsin valtakuntaa. Historiallisesti suomen kieli on osa kulttuuriperintöämme, ja suomea on "aina" puhuttu osissa Ruotsin valtakuntaa.

Valtiovalta korostaa myös nykyisin tätä erityisasemaa erilaisin järjestelyin ja tukimuodoin. Myös Ruotsin yleinen mielipide tukee huomattavassa määrin suomen kielen erityisasemaa. Tästä huolimatta ruotsinsuomalaisen ryhmän edustajat kokevat, että monissa tapauksissa voi olla vaikeata saada tämä asema tunnustetuksi, kun kysymys on kouriintuntuvista toimista, usein paikallistasolla. Voi olla esimerkiksi niin, ettei koulu ole kiinnostunut tarjoamaan tarvittavaa opetusta. Meidän mielestämme on tärkeätä, että suomen kielen asema kodifoidaan.

Ehdotamme siksi, että hallitus jättää valtiopäiville erityisen kirjelmän, jossa se antaa tiedoksi ja siten vahvistaa suomen kielen Ruotsin yhteiskunnassa nauttiman erityisaseman. Tällaisen kirjelmän tarkoitus on antaa lähinnä Ruotsin yhteiskunnan eri tasojen päättäjille hyvin selvä osviitta, jota valtiopäivien kannanotto vahvistaisi. Olennaista on, että ruotsinsuomalaisista ryhmää ja suomen kieltä koskeville kysymyksille siten voitaisiin antaa suurin piirtein samanarvoinen kohtelu maamme eri alueilla.

6.2 Kielitutkinto

Kielen asema heijastuu monin tavoin, mm. kielitaidon eri yhteyksissä saamasta arvostuksesta. On tärkeää, että suomen kielen taitoa arvostetaan Ruotsin elinkeinoelämässä, hallinnossa, hoitoalalla jne. kaikissa niissä yhteyksissä, joissa tämä taito on arvokas toiminnan osa. Se koskee kaik-

kia yrityksiä, joilla on merkittävää liikevaihtoa Suomen kanssa, ja se koskee lukuisia julkisia toimintoja, joissa palvelua voidaan parantaa, jos suomenkielistä henkilökuntaa on käytettävissä.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

Vähemmistökieltä puhuville yksilöille on erittäin tärkeätä voida näyttää taitonsa toteen tavalla, josta selvästi ilmenee kielitaidon arvo. Samalla on meidän käsityksemme mukaan tärkeätä tähdentää, että suomen kielellä ei ole merkitystä vain sille, joka on taustaltaan suomalainen ja haluaa säilyttää perintönsä elävänä, vaan että suomen kielen osaaminen on myös arvokas taito Ruotsin yhteiskunnassa ja että se on lisäetu työmarkkinoilla. Tätä korostetaan myös koulun uudessa opetussuunnitelmassa, jossa suomelle annetaan B-kielen asema [hallituksen esitys (prop.) 1993/94:220, valiokunnan mietintö (bet.) 1993/94:UbU1, valtiopäivien kirjelmä (rskr.) 1993/94:82].

Varsinkin siksi, että maamme sijaitsevat niin lähellä toisiaan, on tärkeätä, että suomen kielen taitoa arvostetaan suhteessa Suomessa asuviin ja elävien suomenkielisten valmiustasoon. Samanaikaisesti Ruotsissa on ja tulee olemaan eri tapoja hankkia suomen kielen taito. Vastaisuudessa yhä useammat oppilaat ovat käyneet kaksikielisen peruskoulun jossakin ruotsinsuomalaisessa koulussa. Toiset ovat osallistuneet kaksikieliseen opetukseen kunnallisissa kouluissa kuudennelle vuosikurssille asti. Eräillä paikkakunnilla on vastaisuudessa mahdollista lukea suomea B-kielenä. Toiset taas ovat osallistuneet kotikielen opetukseen, jota normaalisti on annettu vain muutama tunti viikossa.

Ruotsissa voi suorittaa eräissä suurissa Euroopan kielissä kokeen ja saada todistuksen, joka pätee kyseisessä maassa. Näillä kielikokeilla on suuri merkitys, sillä ne auttavat ylläpitämään kielen arvostusta, asemaa ja vetovoimaa kouluissa ja säilyttämään opetuksen laatutason. Esimerkiksi Ranskan Tukholman lähetystössä Institut Français järjestää kaksi kertaa vuodessa tutkinnon, jonka läpäisseet saavat esimerkiksi todistuksen nimeltä *Diplome approfondi de langue française (DALF)*. Tämän tutkinnon suorittaneen opiskelijan, joka haluaa opiskella ranskalaisessa yliopistossa, ei tarvitse osallistua enää muihin kielikokeisiin.

Me ehdotamme, että Kouluvirasto saa tehtäväksi järjestää suomen kielen kielikokeen. Sellaisia kokeita tulee järjestää sekä peruskoulu- että lukiotasolla. Näiden kokeiden tulee antaa oppilaille mahdollisuus antaa opinnäyte kielitaidostaan. Koe tulee muotoilla siten, että se vastaa tasoa, jota Suomessa vaaditaan jatko-opintoihin lukio- tai yliopistotasolla. Koetta tulee järjestää kahdenmuotoisena, joista toinen on oppilaille, joiden äidinkieli on suomi ja toinen oppilaille, joiden äidinkieli on ruotsi.

6.3 Opiskelijavaihto

Jo noin 30 vuoden ajan Suomen opetusministeriö on rahoittanut stipenditoimintaa suomalaisille lukio-oppilaille. Nämä ovat voineet oleskella 1-4 viikon jakson Ruotsissa. Isäntäperheitä ja isäntäkouluja on hankittu Ruotsista Norden-yhdistyksen ja Pohjola-Norden-yhdistyksen välityksellä ja tähän toimintaan on vuosittain osallistunut 80-100 oppilasta.

Ruotsin lukiokoulun oppilaille merkitsisi paljon, jos he saisivat vastaavanlaisen mahdollisuuden. Oleskelu Suomessa isäntäperheessä asuen ja mahdollisuus osallistua suomalaisen lukiokoulun opetukseen antaisi sekä taustaltaan suomalaisille että muille oppilaille suuret mahdollisuudet syventää tietojaan Suomesta ja suomen kielen taitojaan. Tällaisen toiminnan kehittämiseksi ehdotamme, että hallitus päättää myöntää 200 000 kruunun määrärahan tähän tarkoitukseen ja että Ruotsin Norden-yhdistyksen ja Suomen Pohjola-Nordenin kanssa solmitaan sopimus tällaisen vaihtotoiminnan järjestämisestä. Se käsittäisi 25-50 oppilasta vuodessa.

Meidän käsityksemme mukaan tällainen stipendijärjestelmä yhdessä muiden vaihtotoimintamuotojen, kuten Nordplus, kanssa lisäisi kiinnostusta suomen kieleen. Yhä useammat oppilaat innostuisivat myös valitsemaan suomen B-kieleksi. Järjestelmä kohottaisi siten myös suomen kielen arvostusta Ruotsissa.

6.4 Suomenkielinen opetus peruskoulussa

Vaikka ruotsinsuomalaisella ryhmällä on monin paikoin mahdollisuus perustaa omia kouluja, tarvitaan vastaisuudessaakin varsin usein suomenkielistä opetusta kotikielisten luokkien muodossa ja muitakin suomen kielen opetuksen muotoja julkisessa koululaitoksessa. Suomen kielen asema vaatii mielestämme myös näissä suhteissa erityiskohtelua. Paikallisesti on tehtävä paljon työtä, jotta voitaisiin tarjota korkealaatuisia suomenkielistä ja suomen kielen opetusta. Ehdotamme siksi, että hallitus antaa Kouluvirastolle tehtäväksi levittää tietoa tarjolla olevista suomen kielen opettamisen ja suomenkielisen opetuksen mahdollisuuksista ja mainitsisi hyviä esikuvia. Sellaista tietoa tulee antaa sekä koulujen päämiehille että vanhemmille ja oppilaille. Keväällä 1993 julkaistiin suomalais-ruotsalaisen koulutusneuvoston toimesta tiedotuslehtinen nimeltä Äidinkieli Isäinkieli Suomen kieli. Lehtistä julkaistiin ja levitettiin Kouluviraston ja Ruotsinsuomalaisten keskusliiton yhteistyönä.

Kouluissa on toteutettava hallituksen selvä kannanotto mahdollisuuksista opettaa suomea kielivalinnan puitteissa. Hallitus teki kannanottonsa työryhmän esityksestä uudessa opetussuunnitelmassa (prop. 1992/93:20). Tämä antaa suomen kielelle suhteessa ruotsinkielisiin oppilaisiin periaatteessa saman aseman Ruotsin koulussa kuin saksalla, ranskalla ja espanjalla on. Se antaa ruotsinkielisille oppilaille, Ruotsissa asuvat suomenruotsalaiset mukaanlukien, mahdollisuuden lukea suomea B-kielenä. Kouluviraston tiedottaessa suomen kielen ja suomenkielisen opetuksen mahdollisuuksista Ruotsin kouluissa tähän tehtävään tulee siksi sisältyä myös koulujen päämiesten kannustaminen järjestämään tällaista opetusta.

Pedagogisen kehitystoiminnan (PUFF) puitteissa on, kuten aikaisemmin on mainittu, harjoitettu kaksikielistä opetusta myös yläasteella. Tämä on useissa tapauksissa osoittautunut olevan menestyksellistä, mikä ilmenee mm. Kouluviraston suorittamasta toiminnan arvioinnista. On hyvin tärkeää, että tämä kokeilutoiminta saa jatkua ja kehittyä ja että tätä mallia kokeillaan useammilla paikkakunnilla suomenkielisten oppilaiden opetuksen parantamiseksi. Ehdotamme siksi, että hallitus päättää antaa kunnille

oikeuden perustaa kaksikielisiä luokkia suomenkielisille oppilaille koko peruskouluun. Hallituksen tulee vahvistaa tuntiohjelman kehys samoin kuin se vahvistaa kotikieliluokkien kehystuntiohjelman ala- ja keskiasteella.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

6.5 Korkeampi koulutus

Toukokuussa 1994 tehdyn hallituksen päätöksen mukaisesti Ruotsi allekirjoitti muiden pohjoismaiden kanssa sopimuksen pääsystä korkeampiin opintoihin. Tämä sopimus antaa eri maiden opiskelijoille mahdollisuuden päästä korkeampiin opintoihin toisissa pohjoismaissa samoin ehdoin kuin oman maan hakijat. Nämä mm. Suomesta tulevien opiskelijoiden parantuneet mahdollisuudet päästä opiskelemaan Ruotsin yliopistoihin ja korkeakouluihin asettavat nämä uusien haasteiden eteen. Suomen kielen pätevydestä tulee silloin hyvin myönteinen tekijä. Meidän käsityksemme mukaan on siksi hyvin tärkeää, että varsinkin ne yliopistot ja korkeakoulut, joissa on suomen ja suomalais-ugrilaisten kielten laitoksia, kehittävät näitä voidakseen tyydyttää lisääntyvän sekä suomen kielen että suomenkielisen opetuksen kysynnän.

Mielestämme on tärkeää ottaa tässä yhteydessä esiin Academia Tornedaliensisin tekemä ehdotus. Akatemia on pyytänyt lupaa saada järjestää kokeita ja antaa tutkintotodistuksia Tornionlaakson suomessa (meän kielessä). Kurseille, jotka on tarkoitus käynnistää Tornionlaakson kansankorkeakoulussa, otetaan kurssilaisia pohjoismaiselta pohjalta - lähinnä Suomesta, Norjasta ja Ruotsista. Akatemiassa on yliopistollisten kielikurssien järjestämiseen vaadittava pätevyys. Ehdotamme, että hallitus antaa akatemialle tämän luvan.

Opettajakoulutuksen alalla on, niin kuin aikaisemmin on mainittu, Suomen ja Ruotsin välillä yhteistyötä suomalais-ruotsalaisen koulutusneuvoston puitteissa. On tärkeää, että järjestettävistä kursseista tiedotetaan laajemmin. Sekä tämän yhteistyön puitteissa että opettajakoulutusta antavissa laitoksissa on myös kiinnitettävä huomiota koulutustarpeeseen, jonka lisääntyvä määrä ruotsinsuomalaisia kouluja synnyttää. Tämä koskee luonnollisesti sekä peruskoulutusta että jatkokoulutusta.

6.6 Radio ym.

Ruotsin radiojohdolle on äskettäin jätetty radionjohtajan asettaman ryhmän laatima selvitys mahdollisuuksista aloittaa suomenkielinen radiokanava. Idearyhmä on tiettävästi (ohjelmayhtiön henkilökuntalehden mukaan) todennut, että hankkeella on edellytykset toteutua, kun uutta digitaalista lähetinjärjestelmää aletaan käyttää. Uusi tekniikka antaa tilaa useammille radiokanaville kuin tämän päivän lähetystekniikka. Järjestelmän käyttöönottoajasta on erilaisia tietoja. Kuuntelijoilta se edellyttää, että digitaalisten lähetysten kotivastaanottimia tulee markkinoille ja että niitä on saatavana kohtuuhintaan. Arviolta tämä voi tapahtua aikaisintaan vuonna

1996. Idearyhmän arvion mukaan mahdollinen kuuntelijapiiri on noin 300 000-400 000 henkilöä.

Skr. 1994/95:1
Bilaga 1

Idearyhmän ehdottamaa kanavaa on ajateltu ajankohtais- ja viihderadioksi päiväsaikaan ja se lähettäisi uutisia 20 prosenttia lähetyksajasta. Kanava lähettäisi ehdotuksen mukaan koko vuorokauden ja sillä olisi jonkin verran yhteislähetyksiä Suomen Yleisradion (YLE) kanssa. Paikallistoimitukset toimittaisivat osan ohjelmista, osan tuottaisi Tukholman toimitus. Jos kanava toteutuu, se lähettää 45-50 prosenttia ajasta musiikkia, josta 70 prosenttia suomalaista musiikkia. Ohjelmatarjontaan kuuluisi urheilua, lasten- ja nuortenohjelmia, ruotsinsuomalaista kulttuuria ja viihdettä. Yhteistyötä tehtäisiin Suomen Ylen kanssa, joka on osoittanut suurta halukkuutta siihen.

Suomen kielen aseman vahvistamista Ruotsissa käsitellyt työryhmä on tietoinen siitä, että päätöksen suomenkielisestä kanavasta täytyy olla Ruotsin Radion oma päätös. Työryhmä haluaa kuitenkin todeta, että suomenkielisen täyden palvelun kanavan toteuttaminen olisi omiaan vahvistamaan suuresti suomen kielen asemaa Ruotsissa ainakin kahdella tavalla. Toisaalta kattava radiopalvelu ilman muuta palvelisi paremmin ajateltuja kuulijoita, toisaalta se osoittaisi ruotsalaiselle yleisölle, että suomenkieliset kuuntelijat ovat niin merkittävä osa Ruotsin väestöä, että heidän katsotaan tarvitsevan omaa ja laajaa radiopalvelua.

Sikäli kuin valtiopäivät ja hallitus haluavat velvoittaa Ruotsin Radion (Sveriges Radio AB) toteuttamaan suomenkielisen kanavan, tämä voi tapahtua aikaisintaan 1. tammikuuta 1997, jolloin uusi sopimus tulee voimaan.

Digitaalitekniikka lisää myös televisiolähetysten mahdollisuuksia. Tämä voi parantaa mahdollisuuksia mm. naapurimaiden TV:n ja siten myös suomalaisten televisiokanavien lähettämiseen. Pohjoismaiden ministerineuvosto on kiinnittänyt tähän huomiota Ruotsin hallituksen aloitteesta Pohjoismaiden neuvoston istunnossa Oslossa vuoden 1992 maaliskuussa. Ministerineuvosto tutkii myös tekijänoikeudellisten ongelmien ratkaisemista. Jos tämän työn hedelmänä syntyy myönteinen tulos, sillä voi olla suuri merkitys suomen kielen asemalle Ruotsissa.

Suomennos: LIISA PIHLAJAMAA SINGH

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträden den 8 september 1994

Närvarande:

Föredragande: statsrådet Unckel

Regeringen beslutar skrivelse 1994/95:1 Finska språkets ställning i Sverige